

આમુખ.

કાવ્યેષુ નાટકં રમ્યં, તત્ર રમ્યં શકુન્તલા એ શ્લોકના રખનારે કાવ્યોમાં નાટક વધારે જનાભિરચિત્તું રંગક થાય છે અને તેમાં પણ શાકુન્તલ વધારે રમણીય છે એવા ભાવથી લખ્યું છે. પણ કિલિદાસની સર્વોત્તમ, તેની પ્રજાવચાન જુદીની પદ્યવાના ફલરૂપ, એના લાક્ષણિક પ્રમાણથી જલકતી કૃતિ તો રઘુવંશજ છે. એમાંજ એણે પોતાની સમગ્ર કાવ્યશક્તિને પૂરી કસોટીએ ચડાવી છે. મહાકવિ પોતે કહે છે તેમ એનો વિષય પણ એવોજ સર્વોત્તમ છે રઘુઓના વંશચર્યન જેવો વિષય અને કલિદાસ જેવા મહાકવિનો એમાં બહુજ ઇશ્વર એવો સુમેળ થાય છે. રઘુવંશીઓના સર્વોત્તમક ઇતિહાસમાંથી પોતાને રસિક લાગ્યા એવા પ્રસંગો એમાં મહાકવિએ પોતાની લાક્ષણિક શૈલીથી ગૂંથી લીધા છે.

શાકુન્તલ, વિક્રમોર્વશીય, વગેરે નાટકોમાં કાવ્ય વસ્તુ એકજ કથાનક આસપાસ વીટાઈને પર્યાપ્ત થઈ રહે છે, કુમાર સંબંધમાં પણ વસ્તુ તો એકજ છે. જો કે એને વૈવિધ્ય આપવાનો સગળ પ્રયત્ન કરવામાં મહાકવિએ કચ્ચાસ નથી રાખી, છતાં એમાં રઘુવંશની મહત્વતા, ગૌરવ આવી શક્યાં નથી.

કુમાર સંભવ, જે કવિનું પ્રથમ મહાકાવ્ય મનાય છે, તે એના કવનના કામારની કૃતિ હોવાનું જણાયા વિના રહેતું નથી. પણ એમાં છે તેની અપકવના રઘુવંશમાં ક્યાએ નથી. છતાં રઘુવંશ એવકું મોટું કાવ્ય છે કે એમાં સર્ગ, એકધાર મનોરમ ગાંધીય અને વદન ભાગ્યેજ જળવાઈ શકે. એમ પણ કહીએ તો ચાલે કે હોમરના ઇલિયડની માફક રઘુવંશનો પ્રત્યેક સર્ગ એક જુદું કાવ્ય જેવો છે. જે પ્રત્યેક કાવ્યને કવિએ પોત પોતાના વિષય પરત્વે સુયોગ્ય માધુર્ય, પ્રવાહ અને કલ્પનાનાં અનેક ઉત્કૃષ્ટતાથી વિભૂષિત કરેલ છે. જો કે દરેકનું મહત્ત્વ સરખું તો નથીજ.

શૈક્ષણીકર, મિલ્ટન, વર્ગ્જીસ વગેરે મહાકવિઓનાં પણ બધાંજ કાવ્યોમાં સરખું ગાંધીય, ગૈરન આપણે ભાગ્યેજ જોઈ શકીએ હોએ. અહીં પણ કલ્પના, વિચાર જળ કોઈવાર મોળું પડતું દેખાય છે, તેમજ કાલિદાસના પણ બીજાં કાવ્ય સનૂદમાં એનું એજ કાવ્યગૌરવ આપણે સર્વત્ર જોતે ન જોઈ શકતા હોઈએ પણ એની કાવ્યશક્તિ રઘુવંશમાં જોવામાં જોવા અગ્રેશમાં વિદેરે છે, અને એ ઉચ્ચત્તમ ભૂમિકાએનું દર્શન એ એના વાચકને રઘુવંશમાં સૌથી વધારે પ્રમાણમાં અને વધારે વાર, અહીં અને તહી, કરાવે છે. ક્યારેક તો એની અપ્રતિમ સરસ્વતીના બવનાન વદનમાં અત્મનિમજ્જન પામતું મન એમ પણ કહેવા તૈયાર થાય છે કે એમાં કવિના કવને એના મહાન વિષયને વધારે મહાન બતાવીને લોકહૃદયમાં ઝોતઝોત કરી દેવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે.

રઘુવંશી ગળઓમાં જેમના ચરિત્રો ખાસ કવિના સમયે વધારે લોકપ્રસિદ્ધ અથવા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ દર્શો તેવાઓને રઘુવંશમાં વર્ણવવામાં આવ્યા છે, કવિના આપેલા વંશાનુક્રમમાં અને વાયુ-પુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ વગેરેમાં આવેલા અનુક્રમમાં જે ફરે છે તેનું કારણ

આનું પણ હોય. જો કે પાછળથી કવિએ સર્ગ ૧૮ માં વંશાવળી પણ આપી છે. કવિનો વંશાનુક્રમ અને રામચરિત્રના કેટલાક પ્રસંગો રામાયણના ક્રમથી જુદા છે અને તેથી કવિએ રામાયણ વિભાગ, વાલ્મિકિના મહાકાવ્ય ઉપરથીજ નહિ પણ ખીજાં તે સમયે ઉપલબ્ધ રામચરિત્રોમાંથી લીધા હોવાનું વિદ્વાનો માને છે.

પ્રથમ સર્ગમાં ભારતવર્ષનો સૌથી મહાન કવિ પોતાની અલૌકિક નમ્રતાથી, અલૌકિક ગોરવ બતાવવાની સાથે દિલીપનાં રાજ્ય લક્ષણોથી કાવ્ય રસ કરે છે. અહીં તેમજ આગળ પણ બધેજ ચોગ્ય રીતે, મહાકવિ પોતાનું બ્યવહાર જ્ઞાન, કાર્યકૌશલ, લોકદેહના સર્વ નાના મોટા અંગો સાથે એકરસના બતાવે છે. કપાંધ કૃત્રિમતા, કિલબટતા, કે સામાન્યતા દેખાતી નથી. ખીજા સર્ગમાં દિલીપના અસામાન્ય સ્વાર્પણનું દર્શન કરાવતા વાચકને કવિ હિમાલયની કંદ-રામાં ખેંચી જાય છે. ગિરિસૈન્દવ્ય જતા દિલીપની સાથે વાચક પણ નન્દિની ઉપર સિંહના આક્રમણથી ત્રાસ્યા વિના નથી રહેતો અને દિલીપના આત્મભોગથી અતિ સંતુષ્ટ થઇ દેવતાઓની સાથે એના ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરવાની જાણે કે ઇચ્છા થઇ આવે છે.

ત્રીજા સર્ગમાં રઘુનો જન્મ થય છે. દોહડ, બાલભાવ વગેરેનું વર્ણન અહીં બહુ રમણીય છે. પિતાના યત્નનો ઘોડો હરી જનાર ઇન્દ્રની સાથે રઘુનું યુદ્ધ, ઇન્દ્રનું પ્રસન્ન થવું અને રઘુનું પાછું વળવું વગેરે બતાવે સામાન્ય નહિ થઇ જતાં ઉત્તમકાવ્ય બની રહે છે. એથી સર્ગ રઘુનો દિગ્વિજય વર્ણવે છે. અહીં કવિ પોતાનાં ભોગોક્ષિત જ્ઞાન અને પૌરાણિક સમયના ઇતિહાસનો વાચકને પરિચય કરાવે છે. વિજયના અન્તમાં રઘુ યત્ર કરે છે. પાંચમા સર્ગમાં રઘુના દાનીપણાની પરીક્ષા થાય છે. જેમાં ઉચ્ચ ભાવનાવાળા રઘુને કવિ અદ્ભુત રીતે પાર ઉતરેલો જણાવે છે. છઠ્ઠા સર્ગમાં રઘુનો

પુત્ર અજ ઇન્દુમતીના સ્વયંવરમાં જાય છે. સ્વયંવરનું અને તેમાં હાજર થયેલા રાજાઓનું ઇન્દુમતીને તેની કુશલ દાસીએ આપેલું વર્ણન ઉત્તમ કવિતાના નમૂના રજુ કરે છે. રાજાઓને વર્ણવતાં કવિ વાચકને પોતાની કલ્પનાની પાંખ ઉપર ક્યાંને ક્યાં, ધડીમાં સમુદ્ર કડિ તો ધડીમાં સુંદર વનરાજીઓમાં, વિચરાવે છે.

સાતમે સર્ગ ઇન્દુમતી અજના લગ્નનો છે. જેનો કેટલોક ભાગ કુમારસંલવના ઉમા-સંકરના વિવાહના જેવાજ અદ્વારશઃ છે નવપરિણીતા ઇન્દુમતી સાથે પોતાના નગર તરફ જતા અજની સાથે નિરાશ થયેલા રાજાઓનું મુદ્ધ કવિએ પોતાનીજ આપૂર્ણ અને અનુપમ શૈલીમાં વર્ણવ્યું છે. અહીં કવિ વીગ, બીજાસ અને અદ્ભુત સર્વતું એક અજન મિશ્રણ રજુ કરે છે. આઠમા સર્ગમાં ત્રણ રાજા થયેલા અજ અને વાનપ્રસ્થ રઘુનું એકજ સાથે તુલનાત્મક વર્ણન આપી અદ્ભુતનો આસ્વાદ લેતા વચ્ચેને કવિ અજવિલાપના કરણ રસમાં જણે કે છેકજ દૂઆડી દે છે અજ સાથે, વનપ્રજ્ઞા અને વનપશુઓ રહે છે અને વાચનારને પણ ભાગ્યેજ સમજા યથા વિના રહેવાય છે. કુમાર સંલવનો સતિ-નિવાપ આને મળેનોજ છે પણ એમાં પ્રિયતમા પોતાના પ્રિયતમ માટે વિલપે છે. ભૂપારે અહીં કાન્ત કાન્તા, માટે શોક કરે છે. અજનું શોકદુઃખ એટલે સુધી પહોંચે છે કે ભગંદરના ભયંકર વ્યાધિને તે પ્રિયતમા વિનાના અસન્ન જીવનમાંથી છૂટકારાપ માને છે

નવમા સર્ગમાં દશરથની મૃગયાનું વર્ણન છે. અહીં પણ વીર અને અદ્ભુતની મિલાવટને આગરના છંદોમાં કવિએ મનોરમ બનાવી છે. આ સર્ગમાં ઝમકથી આવતા દુતવિધાંબિનને મદાક્રિય મગકના અસંકારથી અધિક મનોહર બનાવી રાકે છે હૃદયંગમ કાવના, ઝંકાર સદિન આવ્યો આવતો વાણીમવાદ, અને દુનવિલ-

ગિતનું સંગીત ધડીવાર ટુતિ સમસ્તને હલાવી મૂકે છે. છેવટમાં ત્રવણના વધથી આ સર્ગ કંઈજાનત બની રહે છે.

દશમા સર્ગથી રામાયણના પ્રસંગો શરૂ થાય છે. વરુણની સાથે કાવ્ય પથ્ય વધારે ગૌરવાન્વિત બને છે. દેવતાઓ શ્રી વિષ્ણુની રૂપરૂતિ કરે છે. આવીજ રૂપરૂતિ કુમારસંલવમાં બ્રહ્મદેવની કરવામાં આવે છે. પથ્ય બંનેમાં કલ્પના અને વિચારવૈભવ નોખનોખાંજ છે. રામનો જન્મ થાય છે. અગિઆરમા સર્ગમાં રામનું વિશ્વામિત્ર સાથે જનુ, ધનુલંગ, સીતા વિવાહ, અને પરશુરામનું આગમન વગેરે પ્રસંગોનું સુંદર દર્શન છે. બારમા સર્ગમાં રામ વનવાસ, શરપંથુખાનું આવનું, ખરાદિનો વધ, સીતા હરણ, સીતાની શોધ, લંકા ઉપર આક્રમણ અને રાવણવધ વગેરે પ્રસંગો આવે છે. આદિ કવિના મહાકાવ્યમાં વિસ્તારથી આપેલા આ સર્વ પ્રસંગોને જરા પણ લંબાવ્યા સિવાય પોતાની પ્રાસાદિક સર્વતોચામી શૈલીથી કવિ વર્ણવે છે. તેરમા સર્ગમાં શ્રીરામના લંકામાંથી પાછા આવવાનું વર્ણન છે. રામાયણના અધોધ્યાકાંડથી તે લંકાકાંડ સુધીના સમસ્ત પ્રસંગોને એકજ સર્ગ આપનાર કવિ લંકાથી અધોધ્યા સુધીની મુસાફરીને એક સુંદર સર્ગ આપે છે. અહીં આપેલું સમુદ્રનું, માર્ગમાં આવતા સ્થાનોનું તેમજ ગંગા અને યમુનાના સંગમનું વર્ણન વાંચતાં, આજે વિમાનોની નવીન શોધથી વિમાનીઓને યતા અનુભવનો આપણે જાણે કે ઝાંખી કરી શકીએ છીએ.

ચૌદમા સર્ગમાં સીતાનો ત્યાગ આવે છે. લોકહિતને ખાતર હલ્લના દુકડા ચલા દેવામાં પથ્ય ન અચકાતા રામની આજ્ઞાથી લક્ષ્મણ સીતાને વનમાં મૂકવા જાય છે. પ્રેમ એ રામને માંદે ધર્મ છે ખરો, પણ લોકસંગ્રહ એથી જલવત્તર ધર્મ છે. પોતાની લાચારીને ધિક્કારના લક્ષ્મણ જ્યારે સતીની ગદગદ કંઠે લામા માગે છે ત્યારે

સતી દુઃખભારથી બ્યાકુલ થયેલાં છતાં, પતિવિરુદ્ધ શબ્દ પણ ઉચ્ચારતાં નથી, અને કહે છે કે હું તપ કરીને સુધર્મે પાસે યાત્રીશ કે—

બીજેય જન્મે ફરી જેથી રવામી
પામું તમેને ન રહે વિયોગ.

અહીં પણ કરણરસ પરાકાળાગમે પહોંચે છે. વાલ્મિકિની જેમ સર્વને સીતાને દૂલનારા રામપુર—એમના સમસ્ત મહિમાને શ્રુતી જતાં, રામ ચડે છે.

પંદરમા સર્ગમાં લવણાસુર વધ, રામનો યતારંભ, લવકુશનું દર્શન, સીતાનો શ્રુતિ પ્રવેશ અને હેવટે અયોધ્યાનો ઉદ્ધાર આવે છે. સોળમા સર્ગમાં કુશને અયોધ્યાત્રી અધિદેવતા નવી રાજધાની કુશાવતી છોડીને પોતાના નિવાસનો ઉદ્ધાર કરવા માટે લઈ જાય છે. કુશ અયોધ્યાને ફરી બસાવે છે. અહીં રામની જલ કીડાનું સુંદર વર્ણન કવિ આપે છે. રમતમાં રામનાં હાથનું વિજ્યને અપાવનાર કંકુ જલમાં પડે છે. તે ખાતાળમાં રમતી કુમુદ નામે નાગરામની બહેન કુમુદનીને હાથ લાગે છે. આ અદ્ભુત કડા સાથે પોતાની બહેનને પણ લઈને કુમુદ કુશની પાસે આવે છે અને ક્ષમાપન કરતો કંકુ અને બહેનનું કંકુ કુશને વિધિથી અર્પણ કરે છે. સત્તરમા સર્ગમાં કુશના પુત્ર અતિથિનું વર્ણન છે. આદર્શ રામ કેવો હોય તે પેલા સર્ગમાં દિલીપને વર્ણવતાં કવિએ કહ્યું છે. વળી અહીં વિશેષ, જુદા પ્રકારે કહેવામાં આવે છે. અદારમો સર્ગ પછીના રામની વંશ-વળાનો છે. ઐતિહાસિક રાક્ષસી આલતી વસ્તુ પણ કવિ પ્રનાદી અને મનોરંજક બનાવી રાકે છે એ અહીં જણાઈ આવે છે. ઓગરીશમો સર્ગ અગ્નિવર્ણ રામના શંગ'ણું વર્ણન કરે છે. અહીં વિદ્વાનોને દેખાઈ આવના એના

વાત્સાયન વગેરેના કામસૂત્રોના અભ્યાસ કરતાં, કવિનો સ્વાભાવિક, જન સ્વભાવનો અભ્યાસજ વધારે દેખાય છે. એ અમધૂર્વક વાત્સાયનાદિને અનુસરતો નથી દેખાતો. એની સરસ્વતી સ્વભાવથી એ સૂત્રોને સમર્થન આપે છે. કુમારસંભવના આઠમા સર્ગમાં પણ એણે શૃંગાર વર્ણવ્યો છે, અને એ ઉમામહેશ્વર જગતના માતાપિતાના શ્રગાર વર્ણન માટે તો કાલિદાસને કોઈ નીકળવાનો શાપ થયો હતો. પણ અહીંના શૃંગાર વર્ણનમાં એ અનૈમિત્યનો દાવ નથી. અને શૃંગાર એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છતાં અતિશયનાથી અનિષ્ટપરિણામાત્મક થાય છે એમ જતાવી મહાકવિ અહીં લોકો ઉપર ઉપકાર કરે છે

અગ્નિવર્ણના મરણુથી રઘુવંશ જાણે કે એકાએક સમાપ્ત થાય છે. એનો અંત સ્વાભાવિક નથી લાગતો વિદ્વાનોની માન્યતા છે કે 'રઘુવંશ' અઘાપિ અધૂરોજ રહ્યો છે કદી કાલિદાસના મરણુથી પણ એમ જન્યું હોય પણ એ મહાકૃતિ અધૂરી તો છેજ, અને એના કેટલાક છેવટના સર્ગો આગળની, એની એજ પ્રતિભા, એજરચિતા નહિ જતાવના મહાકવિની બુધ્ધિનો બહુજ ધીમે હાસ જતાવે છે. કદી પાછળના એક જો, જીજ્ઞા સર્ગો કરતાં દૂકા સર્ગો મહાકવિ બાણભટ્ટની કાદંબરીમાં થયું છે તેમ તેના કોઈ નિકટના સંબંધીએ (જે પણ હશે તો કોઈ મહાકવિજ તેણે) લખ્યા પણ હોય. નહિતો કાલિદાસ જેવો પ્રતિભાશાળી અને જાગ્રત મહાપુરુષ કેમ જુદી જગ્ય કે પોતે રઘુવંશી રાજાઓને માટે યોગેનાન્તે તન્નુ ત્વજામૂ લખેજ છે, અને પોતાના એક સર્ગનો નાપક તો વિપય-સેવનથી મરણુ પામે છે ? આ તો એક શંકા છે.

જ્યાં 'રઘુવંશ' એક સર્ગાગ મુદર કૃતિ છે અને એમાં કવિ એ પોતાનો જન સ્વભાવનો અગાધ અભ્યાસ અને માનવ જીવ-

નના અંગ પ્રત્યંગનું ખારિક અવલોકન દર્શાવ્યું છે દિગ્વિજયી
 સેનાનો રવામી દિશીપ વસિષ્ઠને આશ્રમે માન રાણીનેજ લઇને
 જાય છે. રસ્તામાં તાજી ધી લઇને આવતા ગામડિયાઓને તે બાજુ
 પરના વૃક્ષોનાં નામ પૂછે છે, એ તે સમયનો લોકદેહની એકરસતા
 બતાવે છે. રાજાને પ્રજાની સપતિ જોઇતી હોય તો ગૌરક્ષણ
 ઉત્તમ માર્ગ છે એમ કવિ બતાવે છે. દોહડમાં માટી ખાવાનું સ્ત્રીઓનું
 અપભ્રંશ કવિને પરિચિત છે. દિગ્વિજયનું વર્ણન કવિનો તત્સ
 મયની ભૌગોલિક રિચિનો અરથો પરિચય બતાવે છે. મુદ્દનું
 વર્ણન સંગ્રામની શિસ્તનું જ્ઞાનજ નહિ પણ કવિનો પોતાનો
 મુદ્દનો અનુભવ બતાવે છે. અજના વિવાય દ્વારા કવિ રત્નીપુરુષની
સંસાર ચક્રોમાં સમાનતા સૂચવે છે. વસંતોદયમ અને મૃગયાનું
 કવિનું માદક વર્ણન અને બાધામનો પદાપાત કવિનું જીવન બહુ
 પ્રકારે રસભર્યું હોવાની પ્રતીતિ આપે છે. વિશ્વનું રત્નતિમા
 કવિની સાંખ્યયોગાદિ દર્શનોની માહિતી સૂચવે છે. પછીના રામા
 યજુના પ્રસંગોમાં ઐતિહાસિક અને કાવ્યાત્મક સૈયિનો અદ્ભુત
 મિશ્રણમા પણ કવિ સફળ થાય છે. જેમ વરતુને બહલાવવામા
 સામર્થ્ય જોઇએ છે તેમજ સમય અને સક્રિય જાળવવામા પણ
 શક્તિનું પારખું થાય છે. જે વીટીના સરલ અનુષ્ટુપમાં જેના પર
 આખ્યાનો લખી રાકાય તેટલું વરતુ તો કાલિદાસજ સમાવી શકે.
 ઉદ્વાહ (વિવાહ) ની ક્રિયા માટે તત્પર પૃથ્વીને સમુદ્રનું જલ ધૂંધટ
 રૂપ બન્યું હતું એમ કહી કવિ એ સમયે કદાચ વધુ જનમા
 ધૂંધટ રાખવાનો વિચાર હોય એમ સૂચવે છે. વિમાનની રામની
 સફર કાલ્પનિક નથી લાગતી પણ એ સમયે કોઇ પ્રકારના આકાશ-
 વાહનો હોવા જોઇએ એમ બતાવે છે.

પૃથ્વીની હાથથી ચદ્રગ્રહથી ચતુ હોવાનું સૂચની કવિ એ વખતની જ્યોતિર્વિદ્યામા ઘણી પ્રગતિ થવાનું દર્શાવે છે અથોષના ફરી વસાવનાના કુશના પ્રપત્નોદ્વારા કવિ પોનાનો વાર્તાવિદ્યાનો પરિચય રજૂ કરે છે. અગ્નિવર્ણના શગરમા પુરવતી સ્ત્રી સમાગમની ઝખનાજ નહિ પણ રત્નીની પુરઃ માટેની ઝખનાનો સાક્ષાત્કાર કવિ કુશળતાથી કરાવે છે આપડી મોગી અને આટલી સુદર વસ્તુનો ઉત્પાદક ખરેખર મહાન હોવો જોઈએ એમા શકા નથી.

સિદ્ધનદ્વિપના રાજકવિ કુમારદાસનું 'જનકી હરણ' અને અનુધેયનું 'શુદ્ધ ચરિત્ર' દેખીતાજ કાલિદાસના અનુકરણો છે પણ તે બંનેની શૈલી જેટની શ્રમસાધિત હોવા છતાં કૃત્રિમ લાગે છે તેટની પ્રહાકવિ કાલિદાસની સારદાત્રેરિત, રવાણાવિક, અને પ્રસાદ-પ્રચુર લાગે છે નૈમિષ, શિશુપાલનધ વગેરે મહાકાવ્યો એ સમયે વિદ્વાનો ઉપર સામ્રાજન જમાવી ખેડેલી કૃત્રિમતાના નમૂના છે માત્ર કાલિદાસજ એ કૃત્રિમતાથી જલકમલવત્ અલિપ્ત રહી શક્યો છે એનામા વિચારનું-અર્થનું સાદર્થ્ય છે જે ગમે તે ભાષામા મૂકવાની શક્યતાને લીધે સર્વ કાળે સુદર લાગતું રહ્યું છે

આટનું ઉત્તમ મહાકાવ્ય, આપણી ભારત માતાના અગ ઉપરનું એક અમુલ્ય રત્ન, જેને માટે એના ઉત્પાદક અને એની સરસ્વતી ઉપર પરદેશીઓએ પણ ઉદારતાથી પ્રશસાપુષ્પો વરસાવ્યા છે, જે આપણો એક અનૌકિક વારસો છે, જેનો એકેક સ્તોત્ર સૌન્દર્યભરપૂર મુક્તક જેવો છે, તે ગીર્વાણ ભાષામા હોઈને માત્ર પડિતોનેજ ઉપભોગ છે યુરોપીય ઘણીએ ભાષાઓમા એના ભાષાન્તર થયા છે પણ ગૂજરાતીમા એનું ત્ર્યોક્ષાત્મક ભાષાન્તર થયું જાણવામા નથી ગદ્યાત્મક અનુવાદ કરતા પદ્યરચના વધારે રસાવહ યાપ કે એમ હું માનું છું, એથીજ 'કુમાર સંભવ' ઉપર મેં યત્ન કર્યો હતો, જેને વિદ્વાનોએ સ્વીકાર્યો છે

‘કુમાર સંભવ’ નું લાવાન્તર કયાં પડે કેટલાક મિત્રોએ અને મુરખીઓએ ‘રઘુવંશ’ ઉપર પણ પ્રયત્ન કરવા મને સલાહ આપી હતી. એ અનુસારલાળાસમગની તપશ્વર્ના પડી આજે ‘રઘુવંશ’નું સમસેધી લાવાન્તર તૈયાર કરી ગૂજરાત આગમ રજુ કરા મને બહુ આનંદ થાય છે. મારી શક્તિ પ્રનાણે હું કવિની કલ્પનાની ઉચ્ચ ભૂમિકામાં પ્રવેશવા મથ્યો છું. (લાવાન્તરમાં મહિયનાયતી ટીકાનોજ આધાર વધારે એવામાં આવ્યો છે) એ ભૂમિકા એટલી જીંવી અને સ્વર્ગીય છે કે એની રહેજ ઝખી પણ છાનને કૃતાર્થ બનાવી શકે. કવિની સારદાની અને એના લાડીવા એ સુપૂતની કૃપાથી મારા પ્રયત્ન દરમ્યાન મને એ અનુભવો મળ્યા છે અને એ ભૂમિકાની ઝખી મારા ગુજરાતી લાઇઓને કરાવવાનો પ્રયત્ન આજે પરિપૂર્ણ થતો જોઇને મને અનેક સુખ થાય છે.

પણ એટલું કહી દેવાની મારી ફરજ છે કે અહીં જેટલું સારું અને સુંદર છે તે બધું મહાકવિ કાવિદાસનું છે અને કાવિઓ જોવામાં આવે તે બધી મારી છે. ‘કુમાર સંભવ’ના લાવાન્તરમાં મારા મુ. રામનારાયણલાઇની સમર્થ દોગવણી મને પ્રાપ્ત થઈ હતી. એમનો હમણાની કાર્યવ્યગ્રતાથી આ પ્રયત્નમાં હું એમની શોધક સૂચનાઓ મેળવી શક્યો નથી, તેથી બહુ કગાશ રહી ગયાનો ભય રહે છે, વિદ્વાનો એ તરફ દામાની દષ્ટિ રાખશે એવી આશા છે.

મારા આ પ્રયત્નમાં મને આર્થિક સહાયતા આપવા માટે કાવ-નગરના નામદાર મહારાજસાહેબનો અને લાગનગર કેળવણી અધિકારી આધુનિક પ્રગતિશીલ કેળવણીનિષ્ણાત શ્રી ગજનનલાઇનો આભાર સ્વીકાર્યા વિના હું રહી શકતો નથી.

મહાકવિના સમય પરત્વે નિમંષ લખી આપવાનું મુ. દુર્ગારાંકર કેવળરામ શાસ્ત્રીએ સ્વીકાર્યું છે તે માટે તેમનો પણ આ સ્થળે આભાર માનું છું.

—અનુવાદક.

કવિકુલગુરુ કાલિદાસનો સમય.

મહાકવિ બાણે તથા ઐહોલ પ્રચરિતના કવિ રવિકીર્તિએ કાલિદાસનો ૨૫૭૮ ઉત્તરેખ કથો છે ૧ અને આ બન્ને કવિઓનો સમય તદ્દન ચોક્કસ છે બાણકવિ ચાલિશ્વરના ચક્રાર્તી શ્રી હર્ષના સમકાલીન હતા. એટલે એનો ઉત્તરેખ ઇસ્વી માત્રી સતાબ્દીના પૂર્વાર્ધનો છે અને રવિકીર્તિની પ્રચરિત ઇ સ ૬૩૪ માં લખાયેલ છે આ બાણ પુરાનાથી કાલિદાસનો સમય ઇ સ ૬૦૦ પહેલાં એવું નિ સંશય છે

બદનાલના ભોજગ્રન્થમા તથા એ ગ્રન્થમા મળે છે તે જાનની દંતકથામા માળવાના રાજા ભોજનો સમકાલીન અને મિત્ર

૧ નિર્ગતાસુ ન ઘા વસ્ય કાલિદાસસ્ય સૂક્તિયુ ।

પ્રીતિર્મધુરસ્તાન્દ્રાસુ મજરોષિવ જાયતે ॥

મહાકવિ બાણ

સ વિજયતાં રવિકીર્તિ કવિતાગ્રિતકાલિદાસમારવિકીર્તિઃ ।

ઇ સ ૬૩૪ ઐહોલનો ઉત્તરેખ સેખ ૨૯૦ ૩૭

એક કાલિદાસ કવિ હોવાનું ક્યન મળે છે. પણ એ કાલિદાસ કવિ તે શાકુંતલ રઘુવંશાદિનો કર્તા નહિ પણ શબ્દરત્નકોષનો કર્તા કાલિદાસ બીજો, એમ માનવા માટે હવે આપણી પાસે ૨૫૭ પુરાવો છે.^૧

આ રીતે ■ સ. છઠ્ઠું શતક એ રઘુવંશાદિના કર્તા કવિ કાલિદાસની અર્વાચીન મર્યાદા. અને રાગ અગ્નિમિત્રને નાયક બનાવીને માલવિકાગ્નિમિત્ર નામનું નાટક લખનાર કવિની પ્રાચીન મર્યાદા છે, અગ્નિ મિત્રનો સમય-ઇ. સ. પૂર્વે બીજી શતક પણ સંસ્કૃત સાહિત્યના કાલિદાસની દુર્ઘિતિ એવી છે કે ઉપર કહેલી મર્યાદામાં ખોલેલી છેલ્લે સુધી, જુદે જુદે સ્થાને આ કવિને મુકવાના પ્રયત્નો થયા છે.

ગવ. કિલાબાઈ ધનશ્યામે કરેલા મેઘદૂતના બાપાન્તરની પ્રસ્તાવનામાં બાસકવિને ચૌર્ય અંદગ્રપ્તના સમયમાં અને કાલિદાસને અગ્નિમિત્રના સમયમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૧૫૦ થી ૧૭૦ માં મૂકેલ છે. કાલિદાસને આ રીતે ઇ. સ. પૂર્વે બીજી શતકમાં મૂકનાર ૨૫. કિલાબાઈ એકલા નથી. એસ રૌયે પણ એજ સમય દર્શાવે છે^૨ પણી ગુપ્તરાતના વૃષ્ઠ માનનીય સાહ્યર શ્રી કેશવ હર્ગડ મુવે જોના વપરાતની કસોટીથી કાલિદાસને અવધોપની ખુલાં મૂકેલ છે.^૩ અને

૧ જીએ પ્રચીન ૧૯૯૩ અં. આવણમાં મારો 'રાગ બોજનો સમકાલીન કાલિદાસ બીજો' નામનો લેખ.

૨ જીએ ટ્રેસીડીંગ્સ એન્ડ ટ્રાન્સેક્શન્સ એન્ડ નો ૧૨૮' ઓરીએન્ટલ કોન્ગ્રેસ (૧૯૧૬) પૃ. ૧૦૬

૩ જીએ પરાકમની પ્રસાદીમાં મહાકવિ કાલિદાસનાં દેશકાળ અને કૃતિઓ

૪ સ પૂર્વે ૫૭ મા મૂકવાનો તથા શકારિ વિક્રમાદિત્ય ૫૬ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.^૧ પણ હજી એવા મતનો તક્કિદોના બહુ મતે સ્વીકાર થયો નથી

આ રીતે એક તરફથી મદાકવિ કાલિદાસને ૪ સ પૂર્વે ખીજા અથવા પહેલા શતકમા મૂકવાના પ્રયત્નો થયા છે તો બીજી તરફથી તેને છેક અર્વાચીન મર્યાદા આગળ એટલે ૪ સ જુદા શતકમા—અને તે પણ વિક્રમાદિત્યના જીવનકાળના બગથી, મૂકવાના પ્રયત્નો થયા છે.

પ્રાચીન ઇતિહાસમા વિક્રમાદિત્ય માટે કશા મારતા કેટલાક પુરાવિદોએ ૪ સ ૫૨૮ ની આસપાસમા દુલ્હાને દરબારના યશોધર્મને વિક્રમાદિત્ય તરીકે પકડ્યો હતો.^૨ અને હર્નલે કાલિદાસને યશોધર્મના દરબારનો કવિ દર્શાવ્યો છે.^૩ શ્રી લે કા. ૬ લેસે તથા શ્રી શિ. કા. એક તેઓએ પણ હર્નલને અનુસરી આ યશોધર્મને જ વિક્રમાદિત્ય માની એના સમયમાં કાલિદાસને મૂક્યો છે, પણ આ

૧ જુઓ જર્નલ ઓફ ધી બિકાર એન્ડ ઓરિસા રીસર્ચ
અ ૧૬ ભા ૩—મા ટ્રાન્સેન્સ ઓફ ધી શક સાતવાહન
હીરટરી નામનો નિબંધ તથા પ્રમથિતામણીના મારા ભાષા
નંતર ૫ ૨૧ પર્નિશિય ૪

૨ યશોધર્મના આ પરાક્રમનો એલે કોનસેવેતા ઉટકીણું
લેખોથી ૫ તો મળ્યો છે જુઓ ક્વીન્ના ગ્રુપ્ત ૪ સ્પીચ સ ન
૩૩, ૩૪, ૩૫ વીન્સેન્ટ રિમથની અર્લી હીરટરી સા. ૩ ૫
૩૧૮—૩૨૮

૩ જુઓ જર્નલ ઓફ ધી રોયલ એશિયાટીક સોસાયટી
૧૯૦૯ ૫ ૮૯.

મતને ઝાઝો ટેકો મળ્યો નથી. પહેલું તો યજ્ઞધર્મ^૧ રાખ્યો દુષ્ટોને હરાવના છે, ચકોને નહિ. જ્યારે વિક્રમાદિત્ય તો શક રિતરીકે પ્રખ્યાત છે. બીજું યજ્ઞધર્મ^૨ ગર્ભધિરાજ પરમેશ્વરનું ૫૬ મેળવ્યાનો પોતે કાતરાવેલા સેખમાં ગર્વ કર્યો છે. પણ વિક્રમાદિત્યનું ૫૬ લંધું નથી એટલે છઠ્ઠી શતકમાં કાલિદાસને મૂંઝવા માટે દુશ્મન દારણ્ય નથી.^૩ વળી શ્રી. બ. ક. દોકાર કહે છે તેમ બાણકવિ કાલિદાસની જે પ્રશંસા કરે છે તે એના વખતમાં સિદ્ધ પ્રગમાં ચોમિર હવાઈ ગયેલી, અનુભવેલી તેજ લલકારે છે. તત્પર^૪ કે કાલિદાસ બાણને તો પ્રાચીન બે ત્રણ સૈદ્ધા જૂનો હોવાજ જોઈએ.^૫

બાણ અને રવિવર્તિ^૬ પહેલાં કાલિદાસનો કાષ્ઠએ ઉદ્ગ્રેખ કર્યો નથી પણ દશપુર (કે મન્દસોર-માળવા) ની પ્રશસ્તિ^૭ લખનાર કવિ વત્સભટ્ટીએ પોતાની રચનામાં મદાકવિ કાલિદાસના વિચારોનો ઉપયોગ કર્યો છે. દશપુરના સૂર્યમન્દિરની કવિ વત્સભટ્ટીએ લખેલી આ પ્રશસ્તિ ૪ સ. ૪૭૩ (વિ સં. ૫૨૯) માં લખાયેલ છે. ધણું કરી દશપુર ગામનાજ આ કવિએ ૪૪ નાકની આ પ્રશસ્તિમાં અનેક વૃત્તોનો ઉપયોગ કર્યો છે અને જ્ઞાનું, દશપુરનું, તથા ઋતુ-એતુ કાવ્યશૈલીમાં વર્ણન કર્યું છે એ પોતે કહે છે તેમ પ્રાચીનથી રચેલી આ પહેલી પ્રશસ્તિમાં વત્સભટ્ટીએ ૩૨વીક રૂપનાઓ એ વખતના પ્રખ્યાત કવિઓની કૃતિઓમાંથી લીધેલી છે એ સ્વાભાવિક છે, અને હાલના વિદ્વાનોએ નીચેનું મળતાપણ પકડ્યું છે. ઋતુ સંહારના સર્ગ પાંચમાના બે પદોના વિચારે વત્સભટ્ટીની પ્રશસ્તિના ૩૧ માં સ્તોકમાં ગણે છે.

૧ જુઓ પુરાતત્ત્વ પુ. ૨ પૃ ૧૧૦-૧૧૨ માં કાલિદાસ અને વિક્રમાદિત્યના કાલ નિર્ણયની દિશા નામનો સંપાદાય.

૨ જુઓ માવવિકાગ્નિમિત્ર નાટ્યની મનનિકા પૃ. ૨૨૪-૨૨૫

૩ જુઓ ક્ષીટના ગુપ્ત ઇન્ડોલોજી નં. ૧૮

રામાસનાથરણને દરમાસ્કરાંશુ-
 ચરિત્રતાપસુભગે જલ્લાનમાને ।
 ચન્દ્રાશુદર્શ્યતલચન્દનતાલૃત-
 હારોપમોગરીદેતે હિમદિગ્ધપથે ॥

દશપુર પ્રસ્તિતો મ્તો ૩૧

ઋતુ સદારથ શિગિરના વર્ણનના નીચેના જે મ્તોનો ઉપરના
 પદ સાથે સરખાવો —

નિરુદ્ધવાતાયનમન્દિરોદર હુનાશનો માનુષતો ગમસ્તય ।
 ગુરુણિ વાસામ્બયત્તા સયોત્તના પ્રયાગે શાલેન્દ્રજનસ્ય સેવ્યતામ્ ॥
 ન ચન્દન ચન્દ્રમર્યાદિશતિલ ન દર્શ્યપૃષ્ઠ શરદિન્દુનિર્મલમ્ ।
 ન વાયવ સાદ્રતુપારશનિલા વનમ્ય ચિત્ત રમયન્તિ સાગ્રનમ્ ॥

સર્ગ ૫ મ્તો ૨ ૩

અગિત, મૂર્તિ મિત્રો, સ્ત્રીઓ ચાલ ચાલ, હર્ષતન અને
 ગાયુ એન્ડુ ધુ એક સથે જોમા મળ જે જો થેમ આશરિમક
 નથી સભરતો

ઋતુસદારને રઘુરશાનિ કવિનીજ કૃતિ-કથાય પછેની,
 માનપ્રાપ્તો વિદ્વાનોનો બહુમત જે છતાં ઋતુસદાર સદિગ્ધ
 કૃતિ તો રહેજ છે પદ્ય મેઘદૂતના નીચેના મ્તોક રાધેશી પુત્રના
 નિસદિગ્ધ પુરાવો પુરો પાડે છે —

૧ પ્રથે કીલ્લેશી એક સરકૂત વીરચર ૧૮૨૮ પ ૮૦-૮૩મા
 ઋતુ સદારને દર્શિયસની કૃતિ મળ્યા માટે કારણો આપ્યા છે
 અને ૮૨ પ ૮૩ માં જે પદના પદ્ધિના નામો આપ્યા છે

વિષ્ણુવન્ત લલિતયવિતાઃ સેન્દ્રચાપં સચિત્રાઃ
 સંગીતાય પ્રહતમુરજાઃ સિન્ધ્યગમ્ભીરઘોષમ્ ।
 અન્તસ્તોય મણિમયમુગસ્તુદ્ગમઘ્નંલિહાત્રાઃ
 પ્રાસાદાસ્ત્રાં તુલ્યિતુમલ યમ્ તૈસ્તૈર્દિશૈઃ ॥^૧

મેઘદૂત ૨૩૦, ૧૫

સરખાવોં.—

ચલતપતાકાન્યયલાસનાથા-
 ન્યત્યર્થ શુષ્કલાન્યધિરોષ્ણતાનિ ।
 તટિહૃતાચિત્રસિતામ્નૃટ-
 તુલ્યોપમાનાનિ શૃદ્ધાણિયમ્ ॥
 કેલાસતુદ્ગશિખર પ્રતિમાનિ ચાન્યા-
 ન્યાભાન્તિ દાર્દ્ર્યલભીનિ સયેદિકાનિ ।
 ગાન્ધર્વશબ્દમુસરાણિ નિરિપ્તચિત્ર-
 કર્માણિ લેહલકઙ્ગલિગ્નશોભિતાનિ ॥

પદસભાદ્રોની પ્રશન્તિ ૨૩૦ ૧૦-૧૧

૧ દિવાભાષણે આ ૨૩૦નું લાગુ નથી આજે ચરશુભા નીચે
 મળાણે કથું છે.—

હું વિષ્ણુવાનુ ધનિનર્ચનના ગ્રંથથી એ ભરેલા,
 તારે જેવું શુદ્ધિનું, રૂઝ મિત્ર ત્યાં ચીનરેલા;
 તારી જેવી ગભિર મધુરી થાય છે મર્મનાઓ,
 સંગીતોમાં ધિરિ ધિરિ રૂઝી વાગતી ત્યાં મૃદંગો.
 છે આ તારી વિશદ જજ્જથી વાદણાઓ ભરેલી
 તેની ત્યાં છે મણિમય ભૂમિ નિર્મળા કાચજેવી,
 ॥ ૭ ઉઘો, શિખર યદ્રી એ આલને થોભ દેતા
 એવા તારી સરસઈ કરે તેમ છે મહેલ એના.

ઉચ્ચ મરોતે વાગ્યાની ઉપમા આપવાની કલ્પના અને ઉપમાની ગિતો પણ મેઘદૂતમાથી આ પ્રસરિતતા કવિએ લીધી છે ત્રી કીય ખરૂં કહે છે કે એક અનસિદ્ધ અને સામાન્ય કવિની આ અનુભવી રચનામાથી કલ્પના અને ઉપમાઓ લઈને મેઘદૂતના ઉપના મોકની મુશ્કેલી અને રોતકદાર ગ્યના કાલિદાસ કરી હશે એમ માનવું મેં બેઠું છે, એથી ઉતરુ ધણુ કરી ઉજ્જવળીના પ્રતિષ્ઠિત મહાકવિના પ્રસિદ્ધ કાવ્યની કલ્પનાનો દશપુર (માળવા)ના એક સામાન્ય કવિએ ઉપયોગ કર્યા છે એમ માનવું એમ રસાભરિક છે^૧

વળી જે કાલિદાસ કવિ અપૂર્વ કલ્પનારાણુ કાવ્ય વખતે બે છે અને પ્રત્યેક મોકમા નવી નવી કલ્પના મુકે છે તેનીજ પ્રતિભાનુ રજ મહેરોને મેઘ સાથે સરખાવવાની આ કલ્પના હોય એ રસાભરિક છે મેઘદૂતમા એ કલ્પનાનુ ઐચિત્ય પણ સ્પષ્ટ છે જ્યારે વલ્મીકી મગ્ધ નદિ પણ શાળવીઓની યેણી માટે પ્રસસ્તિ લખતા બેઠો છે, જાને પ્રતિભાશાળી નથી પણ પ્રવ્રત્નથી પદ્યરચના કરે છે, તો પોતાના જમાનાના પ્રસિદ્ધ કવિની કલ્પના પોતાની રચનામા મુકી દઈ પેતાનો સાદિત્ય પરિચય દર્શાવે મેંજ એને માટે રસાભરિક છે બાકી મેવની ઉપમા આપવાનું એને વિશે પ્રયોજન નથી

દુ મામા વલ્મીકી (ધ સ ૪૭૩) પ્લેક્ષા કાલિદાસ ચદ્ધ ગમા છે મેં નિ સદેદ છે, અને એના વખતમા પૂરતું પ્રસિદ્ધ હેવા માટે મેઘદૂતને રચાને ગોઝામા ગોઝ પચાસેક વર્ષો તો થયા હોવા બેઠાએ

બીજી તરફથી વલ્મીકી પચાત્ત્ય અને ધણુ અત્ય પુરાવિદોને મતે અશ્વમેધ અને જાસ પડી કાલિદાસ યયા છે પ્રાકૃતવિદોને મતે

કાલિદાસનું પ્રાકૃત અશ્વધોષ-ભાસના પ્રાકૃતથી અર્વાચીન છે. મદ્દા-
ભારત રામાયણથી અશ્વધોષ પરિચિત છે. પશું મદ્દાભારત, રામાયણ,
પુરાણાદિ બ્રાહ્મણ સાહિત્યનો અશ્વધોષ કરતાં કાલિદાસને એટલો
વધારે પરિચય દેખાય છે^૧ કે મારે મતે અશ્વધોષથી કાલિદાસ જરસો
વર્ષ મોડા જન્મ્યા હોવા જોઈએ. અશ્વધોષનો સમય ઇ. સ. ૧૦૦ ની
આસપાસ મનાય છે. દ્વે મન્વાદિરમૃતિઓએ જાંધણી વર્ણાશ્રમ
વ્યવસ્થામાં સંગ્રહ, આસોક તથા પરલોક ઉભયના વિજયની અભિ-
લાષા સેવણ^૨ મુરજ્યવ્યવસ્થાથી સલામત, સુખ સમૃદ્ધિથી ઉભરાઈ
જતું અને વિદ્યાકળાના ઉન્ન્યા સંસ્કારો વડે દોષ્યમાન એવું સામા-
જિક જીવનનું જે ચિત્ર કાલિદાસના કાવ્યોમાંથી આપણી નજર
આગળ ખડું થાય છે તેની રિચિતિ ગુપ્ત સામ્રાજ્યની પોલાં કે
પછી સંભવિત નથી એવો આ દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસના જાણકારોનો
બહુમત છે, અને એક વખત કાલિદાસને ગુપ્તકાળમાં મૂકવામાં આવે
પછી ત્યાં એને દૈ રથાપવા માટે ધણી અવાનર દલીલો મળે છે.
જે છૂટી છૂટી જો કે નિશ્ચયકારક નથી પણ સાથે મળીને બહુ
બળવાન પુરાવો પુરો પાડે છે. દા ત. મદ્દાભારત, રામાયણ, પુરાણ
ઉપરાંત ધર્મશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, કામશાસ્ત્ર, આયુર્વેદ અને

૧ જુઓ મારું પુરાણ વિવેચન. અશ્વધોષ અને પુરાણો પૃ.
૫૫ થી ૬૩ તથા મદ્દાકવિ કાલિદાસ અને પુરાણો પૃ. ૩૦ થી ૫૫.

૨ જુઓ ગુપ્ત સીકકાઓ ઉપર કોતરેલું નીચેનું વચન:—

ક્ષિતિમવજિત્ય સુચરિતૈર્દિવ જયતિ, વિક્રમાદિત્યઃ એ
સાથે સરખાવો રઘુવંશનો સર્ગ ૮ મો.

સાખ્યયોગનો જે વિકાસ કાલિદાસના કાવ્યોમાં દેખાય છે તે વિકાસ મોટે ભાગે ઇ. સ. ૨૦૦ થી ૪૦૦ વચ્ચે થયો છે અને કાવ્ય સાથે સંગીત તથા ચિત્રકળાને પણ શિષ્ટ સમાજમાં જે માનભર્યું સ્થાન કાલિદાસે આપ્યું છે, તે ગુપ્તકાળનું સ્પષ્ટ સૂચક છે.^૧ શિશ્વચિત્રાદિ કલાઓનો ગુપ્તકાળમાં અતિશય પ્રચાર હતો. એટલુંજ નહિ પણ એ કલાઓ ઉત્પત્તિને શિખરે પહોંચી હતી એ આપણે જાણીએ છીએ. વિક્રમાદિત્યવાળી દંતકથાને પણ આ સમય નિર્ણય અનુકૂળ છે ગુપ્ત સમ્રાટ ચંદ્રગુપ્ત બીજા (ઇ. સ. ૩૭૫ થી ૪૧૩) એ પોતાના સિક્કાઓમાં વિક્રમાદિત્ય બિરુદ ધારણ કર્યું છે એ પ્રસિદ્ધ છે અને દાનવીરના, સાદસ, સૌર્ધ વગેરે શબ્દોનું જે ગૌરવ દત્તકથા વિક્રમાદિત્યને આપે છે તેને સૌથી વધારે પાત્ર ઐતિહાસિક ચક્રવર્તી રાજાઓમાં તો આ ચંદ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્યજ છે માળરા ગુજરાતમાંથી શકેલુ રાજ્ય નાશુદ કરી છેક કાઠિયાવાડ સુધી પોતાની સત્તા આ ચંદ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્યેજ સ્થાપી એજે શકારિ બિરુદને ખરે ચોખ્ખુ એજ છે એની સલામા વીરસેન નામનો એક કવિ હોવાની ઉદયગિરિ ગ્રંથના ઉલ્કીર્ણ સેખથી ખજર પડે

૧ જુઓ માલવિકાગ્નિમિત્રમાં માલવિકાનું સંગીતનૃત્ય શિક્ષણ શાકુતલમાં દુષ્યતની ચિત્રકર્મકુશળતા, શકુતલાની કાવ્ય રચના વગેરે એ સાથે સરખાવો સમુદ્રગુપ્તની આન્ધર્વવિદ્યામાં કુશળતાનો હરિવેણપ્રસસ્તિમાં ઉદ્દેખ તથા તેના વીણધારી પ્રતિકૃતિવાળા સીકાઓ (ફળીંગના ગુપ્ત ઇન્ડીયસ-સન નં. ૧)

છે.^૧ એના પિતા સમુદ્રગુપ્તની સભામાં દરિયેથી નામનો કવિ રાજ્યના મોટા અધિકારપદે દતો.^૨ તો ચંદ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્યની સભાનાં રત્નોમાં કવિ કાલિદાસ હોય એ અસંભવિત નથી.

મહાકવિ કાલિદાસને ગુપ્તરાજ્યો સાથે જોડવાના અતિ ઉત્સાહમાં કેટલાક શોધકોએ કાલિદાસનાં કાવ્ય નાટકોમાંથી અનેક જાનનાં સૂચનો શોધી કાઢ્યાં છે. દા. ત. રઘુવંશના પહેલા પાંચ રાજ્યોનાં ચરિત્ર વર્ણનોમાં ગુપ્તવંશના પહેલાં પાંચ રાજ્યોનાં પરાક્રમે કાષ્ટો વાંચ્યાં છે.^૩ તો કાષ્ટો રઘુવંશના:—આ સમુદ્રક્ષિત્તીશાનાં એ રાજ્યોમાંથી સમુદ્રગુપ્તથી આરંભી ગુપ્તો ચક્રવર્તી થયાનો અર્થ વાંચ્યો છે. કાષ્ટો વળી—‘કુમાર જેવો પ્રસવે કુમાર’ (સ. ૫ શ્લો. ૩૬) એ જાતનાં વચનોમાં, તથા કુમાર સંભવ નામમાં કુમારગુપ્તનો, કાષ્ટને મતે રકંદગુપ્તનો શ્લેષાર્થ વાંચ્યો છે. કાષ્ટ વળી દિક્ષામ (ઇ. સ. ૪૦૦ ની આસપાસ) નામના ગૌપ્ય નૈમ્યાયિક કાલિદાસનો પ્રતિરૂપથી હોવાનો શ્લેષાર્થ મેઘદૂતના એક શ્લો. (શ્લો. ૧૪) માં ટીકાકાર મહર્ષીનાથ તથા દક્ષિણાવર્તનાથને અનુસરી માને છે. પણ એ બમનું મે અન્યત્ર નિરાકરણ કર્યું છે.^૪ બાકી વિક્રમેર્વાશીય નામ વિક્રમાદિત્ય ઉપરથી

૮૫ | ૧ ગુપ્ત ઇન્ડોલોજી નં. ૬

૨ ૫. ૨૨ ટિ. ૧ વાળો લેખ જુઓ.

૩ જુઓ એ. ગૌરોન્ડકી ૫ દિગ્વિજય ઓફ રઘુ ૧૯૧૫

૪ જુઓ પ્રસ્થાન ૧૯૯૩ ગ્રાનથુમાં મારો ‘બોજનો સમકાલીન કાલિદાસ બીજો’ નામનો લેખ.

રાખ્યું હોવાના સંભવની નહિ પાડવી મુશ્કેલ છે. અને જો કે કાલિદાસ જેવો પ્રતિભાશાળી કવિ રઘુના દિગ્વિજયનું વર્ણન કરતાં સમુદ્ર-ગુપ્તના દિગ્વિજયની વિગતો પૂરેપૂરી કે ક્રમશઃ ઉતારે એ સંભવિત નથી, વળી મહાભારતમાં દિગ્વિજયની વાત છે, જ્યાં સમુદ્રગુપ્તના દિગ્વિજયે અને અશ્વમેધે રઘુવંશના દિગ્વિજય અને અશ્વમેધના વર્ણનને પ્રેરણા આપી હોય એ ધણું સંભવિત છે. હરિવેણ કવિની ‘અક્ષાહ્યાનાદ રતંભ પ્રચરિત’ કાલિદાસે જોઈ હોવાનો સંભવ છે.

દુર્ગામા ગુપ્તકાળનાં ઇ. સ. ૩૨૫-૩૦ થી ઇ. સ. ૪૫૦-૫૫ એ સવાસો વર્ષના ગાળામાં મહાકવિ કાલિદાસ થઈ ગયા એટલું ખતારે ચોક્કસ બાસે છે—એ ગાળામાં ક્યારે એ કહેવું કઠિન છે. રઘુવંશમા સિન્ધુ કે પાગતરથી વંદ્ય (ઓક્સસ) કાઠે હજોનો ઉદ્દેશ છે. (સ. ૪ શ્લો. ૬૮) એ ઉપરથી કુમારગુપ્ત—૨૬૮ગુપ્તના સમયમા ઇ. સ. ૪૫૫ સુધી કે તેથીએ આગળ કેટલાક એને ખેંચી જાય છે, ત્યારે કેટલાક સમુદ્રગુપ્તના દિગ્વિજયમા કાલિદાસ સાથે હશે એવી કલ્પના કરીને અથવા હોમેન્ડ-જોન્સ-સર્જર્સખરે જેમાથી ઉદાહરણ આપેલ છે તે કુન્તલેશ્વરદૈત્યને રઘુવંશાદિના કર્તા કાલિદાસની રચના માનીને તથા કુન્તલેશ્વર તે સમુદ્રગુપ્ત સામે ઉઠનાર દક્ષિણનો કંગવર્મા એવી કલ્પનાને બળે કાલિદાસને ઇ. સ. ૩૨૦ થી ૪૦૦ માં મૂકે છે.^૧ કુન્તલેશ્વરદૈત્ય મળી ન આવે, ત્યાંસુધી એ ઉપર ઝાઝો આધાર ન રખાય. બીજી તરફથી જેવો હજોનો ઉદ્દેશ છે તેવો ઉત્તર પશ્ચિમમા ઐતિહાસિક સ્થિતિથી વિરોધી પારસીકોનો તથા ચવનોનો છે^૨ વળી વ્રહ્મસદ્નો એટલો

૧ જુઓ માસવિકાગ્નિ નિત્રની મનનિકા ૫. ૨૩૧ થા ૨૩૩

૨ રઘુવંશ સ. ૪ શ્લો. ૬૦, ૬૧

અમે નિકટ કાલિદાસ હોવાનો સંભવ નથી. એટલે મને જે છેડા વચ્ચે દંતકથા કહે છે તેમ ચંદ્રગુપ્ત વિક્રમાદિત્યનો સમય એજ કાલિદાસની સાહિત્યપ્રવૃત્તિનો સમય છે એમ લાગે છે. જો કે ચંદ્રગુપ્તે રાજગાદી અયોધ્યા આપવા પછી કવિએ પ્રૌઢ વયે સ્થુપંચ કાવ્ય રચ્યું હોય એવો સંભવ માની સમુદ્રગુપ્તની ચંદ્રીના કાળમાં જન્મેલા એ મહાકવિએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં કુમારગુપ્તનાં આશ્રય લેવાનું જોઈએ એમ હું ધારું છું.

‘દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રી.

અનુક્રમ

સર્ગ પહેલો	પસિ ૧ અથ્રમ	૩
„ બીજો	મેનુ નક્ષત્ર	૧૫
„ ત્રીજો	ન્યુનો રાન્યાગિયે	૩૩
„ ચોથો	„ દિગિમ્ય	૪૮
„ પચમે	અનુ ૨૫ વરમા અનુ	૬૧
„ છઠો	કન્દુમતીનો રનાવર	૭૭
„ સાતમે	અનુનો વિવાદ	૮૬
„ આઠમે	„ રિનાપ	૧૧૩
„ નવમે	દયારયની મૃગાનુ ભૂન	૧૩૪
„ દશમે	શ્રી સમાનનાર	૧૫૩
„ અગિયારમે	સીતા વિવાદ	૧૬૩
„ બારમે	રાવણુ વધ	૧૮૨
„ તેરમે	દામરવયમાની પાછા આવડું	૧૮૪
„ ચૌદમે	સીતાનો ત્યાગ	૨૧૧
„ પંદરમે	શ્રી રામનુ સર્ગે જડું	૨૨૬
„ સોડમે	કુમુદતીનો વિવાદ	૨૪૧
„ સપ્તરમે	અગિરિનુ વર્ણન	૨૫૮
„ અડરમે	વશાર્વણ	૨૬૮
„ એમ્બીએ	અગ્નિવર્ણનો શુગાર	૨૮૧

શુદ્ધિ.

ક્રમ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૨	૫	સારથી	સરથિ	૯૪	૩	તનુ	તનૂ
૧૬	૧૫	ચિહ્ને	ચિહ્નો	૯૬	૧	સ્વચ્છા	સ્વચ્છા
૨૧	૧૯	દુસ્મનોના	દુસ્મનોને	૧૦૦	૧૧	વેલ	વેલા
૨૮	૧૮	ચતી	ચાતી	૧૦૪	૪	રુધી	રુધી
૩૦	૯	બૂપાલ	નૃપાલ	૧૦૮	૪	તે	કે
૩૧	૧૦	કરના	કરંતા	૧૧૨	૨	પુરગ ભુન્નેથી	પુરગ રન્નેથી.
૩૫	૧૨	રીજે	રિજે	૧૧૬	૧૧	ભુમિ	ભૂમિ
૩૬	૨	અખટ	અખૂટ	૧૨૪	૮	જગવ	જગવે.
૩૭	૧૪	પામશે	પ્હ્યાંચશે.	૧૨૫	૧૩	પાળવા	પાળવા
૪૦	૯	સ્વામિ	સ્વામી	૧૨૭	૬	પ્રિવા	પ્રિય
૪૨	૧૩	નમે	તમે	૧૪૯	૨	ભાપુ	ભાપું.
૪૫	૫	ખેચીયાં	ખેચિયા	૧૫૭	૧૪	ચક્ષી	ચક્ષીજ
૪૭	૨	હિમપીઠથી	હિમપીઠથી	"	૧૮	સષ્ટિ	સષ્ટિ
૫૦	૭	પ્રેગ્ય	ચેગ્ય	૧૬૦	૮	શશિ	શશી
૫૨	૬	ચરદતું	ચરદતુ	૧૬૨	૧૦	સિદ્ધ	સિધ
૫૪	૬	ચક્રને	ચક્રથી	૧૬૬	૪	ખેચનાં	ખેચતાં
૫૭	૭	દ્રક્ષ	દ્રક્ષ	૧૬૭	૧૧	તાડકારી	તાડકારિ
૬૩	૮	ધાન્યભાગ	ધાન્ય, ભાગ	૧૬૮	૫	દ્વિદિત	દ્વિદિત
૬૪	૧૬	શરદ્ધનોને	શરદ્ધનોને	"	૧૦	વેદી	વેદિ
૬૫	૧	તેણે	જેણે	૧૭૨	૧૦	નિરખતા	નિરખતાં
૬૭	૧૭	દૂઝે	દૂઝે	૧૭૬	૫	ઉપવિત	ઉપવીત
૭૨	૧૮	મુનિએહ	મુનીશ એ	૧૮૫	૩	તની	તેની
૭૩	૧૦	અતિ	અતિ	૧૮૬	૭	અકે	અકે
૭૮	૪	ધ્વનિ	ધ્વનિ	૧૯૩	૯	ચ	ચે
૮૦	૬	ધરથી	ધરાથી	૧૯૪	૯	છ	છે
				૧૯૮	૧૬	ચીરધારી	ચીરધારી
				૨૦૨	૧૭	મળ્યા	ચળ્યા

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧૪	૧૭	દૈવો,	દૈવી	૨૭૩	૧૧	તે	તેદ
૨૨૦	૪	“હૈસૌમ્ય” હું	“હૈસૌમ્ય” કે	૨૭૫	૫	વશે	વશે
૨૨૩	૧૬	સ્વચ્છંદ	સ્વચ્છંદ	X	૧૦	ખતયા	ખતયા
૨૨૪	૧૬	તેથી	તેથી	”	૧૮	જાઓ	જાઓ
”	૧૮	મનુ	મનુ	”	૧૯	માલિયા	માલિયા
૨૨૬	૧	કાચી	કાચી	૨૭૭	૧૬	તમે	તમે
”	૧૦	જ્યારે	જ્યારે	”	૧૮	મહારાજ	મહારાજ
૨૩૬	૬	વિધિનુ	વિધિનુ	૨૮૫	૩	ખારીના	ખારીના
૨૩૮	૧૪	અમાર	અમાર	૨૮૭	૧	હિમા	હિમા
૨૪૫	૬	તેમ	તેમ	”	૭	તમતા	તમતા
”	૧૩	સુનાં	સુના	”	૮	ચુન	ચુન
૨૬૦	૧૪	પાતિજને	પાતિજને	”	૨૦	મુવે	મુવે
૨૬૧	૩	મને	મને	૨૮૯	૧૩	હાડે	હાડે
૨૬૬	૧૬	પા	પા				

रघुवंश

સર્ગ ૧ લો.

વસિષ્ઠના આશ્રમે.

- વાણીને અર્થશાં યુક્ત પામવા વાણીઅર્થને,
જગમાતાપિતા વંદુ પાર્વતી પરમેશ્વર. ૧
- ક્યાં વશ સૂર્યથી આલ્યો ક્યાં અલ્યે રમતી મતિ,
મોહે હું તરવા ઇચ્છુ તરાપે નિધિ હસ્તર. ૨
- મંદ, લોભે કવિપ્રીતિને હાસ્યપાત્ર થાઉં હું,
ઉંચો લે તે ફલો લેવા લંભાતો બહેતિયો જયમ. ૩
- પુરાણ પડિતોએ વા ગાયેલા વંશ આ વિષે,
વજ્રે વીધેલ મણિમા સૂત્ર જેવી ગતિ મુજ ૪
- જન્મપર્યંતથી શુદ્ધ ફલપર્યંત ઉઘમી,
ભૂપો સમુદ્રપર્યંત સ્વર્ પર્યંત રથે જતા. ૫

કવિપ્રીતિને=કવિની પ્રીતિને.

યથાવિધિ અગ્નિહોત્રી ચુષ્ટ દાન આપતા,
યથાપરાધ દંડે જે યથાસમય જાગતા. ૬

દાનાર્થે મંત્રહે દ્રવ્ય સત્યાર્થે થોડું બોલતા,
જયાર્થે યશને માટે પ્રજા અર્થે ગૃહાશ્રમી. ૭ ✓

વિદ્યાર્થે બાલવયમાં વિષયાર્થે જુવાનીમાં,
વૃદ્ધ થે વાનપ્રસ્થો જે અન્તે યોગે તજે તનુ. ૮ ✓

એ વંશ રધુનો વર્ણ વાણીના અદ્ય વૈભવે,
કર્ણે ખોંચ્યા ગુણે એને બોલવા પ્રેરણાં યતાં ૯

શુભાશુભ વિવેકી સૌ સન્તે એ મુજુવો ઘટે,
અગ્નિમાં હેમની શુદ્ધ કે અશુદ્ધ જણાય છે. ૧૦

મનુ વૈવસ્વત નામે મુજોના માનનીય જે,
હતા પ્રથમ ભૂપોમાં જેમ ઓંકાર છંદમાં. ૧૧

તેમના શુદ્ધ વંશે કેા અધિક શુદ્ધ જન્મીઓ,
દ્વિલીપ નામ રાજેન્દુ ઇન્દુ શું ક્ષીરસાગરે ૧૨

ખોળી છાતી, કાંધે ધોરી મહાબાહુ સાગશું ઊંચો,
કર્મોચિત ધરી દેહ આવ્યો કાનિયધર્મ શું. ૧૩

સર્વથી શ્રેષ્ઠ સારાણી અધિક સર્વ તેજથી.
પૃથ્વીને ઉચ્ચકાયાથી મેરુ શુ હાંકીને ઉભો. ૧૪

૧ યથાપરાધ=અપરાધ પ્રમાણે ૧૨ રાજેન્દુ=રાજાઓમાં
મંદ જેવો. ૧૩ કાંધે ધોરી=જેની કાંધે ધોરી જેવી હતી.

આકૃતિ જેવી છે પ્રજ્ઞા, પ્રજ્ઞા જેવું જ્ઞાન છે,
આરભો જ્ઞાનની જેવા, આરભ જેહવાં ફલો. ૧૫

ઉચ્ચ અને મૃદુ સર્વે નૃપો કેરે ગુણે થયો,
અગમ્ય ગમ્ય અખિધ શુ મગરે ને માર્ગ વડે ૧૬

મનુના કાળથી પાડયા માર્ગથી રેખ માત્ર એ,
ખસતી ન પ્રજ્ઞા તેને રથ ચીલેજ ચાલતી ૧૭

પ્રજ્ઞાના શ્રેય માટેજ તે લેતો કર તેમના,
સહસ્રગણુ દેવાને થહેછે જલને રવિ ૧૮

સેના શોભા સમી તેને, જે થતાં અર્થ સાધન,
શાસ્ત્રપારગતા બુદ્ધિ, દોરી સાધી ધનુષ્યમાં. ૧૯

ગુપ્ત મંત્ર અને ગૂઢ ચેષ્ટાવાળા ભૂપાલના,
ફલે જણાય આરભો, સંસ્કારો પૂર્વના ન્યમ. ૨૦

નિર્ભય આપને રક્ષે, નીરોગી ધર્મ આચરે,
નિર્દોષી ધન લેતો એ, નિષ્કામ સુખ ભોગવે ૨૧✓

જ્ઞાને મૌન, ક્ષમા શૌર્ય, દાને આત્મસ્તુતિ નથી,
અન્યોન્યયોગથી એના ગુણો સહોદરો સમા ૨૨✓

વિધયે નહિ આસકત, વિદ્યાને પાર પામીએ,
ધર્મમા રતિવાળો તે પ્રોઢ થાતો જરા વિના ૨૩✓

૧૪ સારાણી=સત્તાવાળી ૧૫ પ્રજ્ઞા=બુદ્ધિ, ડહાપણ ૨૧
નિર્ભય=મીઠાના લગ્નની નહિ પણ ધર્મ પ્રમાણેજ ૨૨ સહોદરો
સમા=ભાડુઓ જેવા અન્યોન્યને સહાયક.

પ્રભતે કેળવવાથી, પોષવા રક્ષવા થકી,
 તે પતા, જનજો તેના જન્મના હેતુ કેવલ ૨૪
 ન્યાયાર્થે દુષ્ટને ઠટે, પ્રત માટેજ પશ્ચિયો,
 અર્થ, કામ ઉભે જાની તેહના ધર્મકારણ ૨૫
 યજ્ઞાર્થે ધેનુ એ દૂહોતો, ઇન્દ્ર ધાન્યાર્થે આભને,
 વૈભવ આમ બદલી વિશ્વને એક ધારતા ૨૬
 તે રક્ષકતણી કીર્તિ નૃપો કેા ન અનુસર્થા,
 ચોખ્ખી પારકે દ્રવ્યે ચોરી રૈ' ગજ્ઞ માત્રમા ૨૭
 કાહ્યો દુરમન ગમે તેને રાગીને જેમ આપધ,
 દુષ્ટ સગાને ત્યાગેછે અર્થ ડખી શુ' આંગળી ૨૮
 વિધિએ મહાંઓ એને મહાબૂતોની વસ્તુથી,
 તેમના જેમ એના મો પર્માર્થકારણે શુભો ૨૯
 કિલ્લો કાઠા તણે જેને, નિધિની ખાઈ વાળી તે,
 પૃથ્વીને એક ચક્રે એ પાળે એક પુરી વ્યમ ૩૦
 મગધવશની તેને દક્ષિણે રૂઢ નામની,
 મુદ્ધક્ષિણા હતી પત્ની યશની જેમ દક્ષિણા ૩૧

૨૬ બદલી=અદ્યો બદ્યો કરી ધારતા=પોષતા ૨૭ રાજ્ઞ
 માત્રમા=ચોરીનો રાજ્ઞ હસ્તિ ધરાવતો હતો, ક્રિયા નહિ. ૨૮
 મહાબૂતો=પંચ મહાબૂતો=પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ ૩૧
 યજ્ઞ નામે વિષ્ણુનો અનંતાર પણ ભાગવત પુરાણે કહ્યો છે જેમને
 દક્ષિણા નામે ઓ હતી, તાત્રિક યજ્ઞની ઓ દક્ષિણા છે

મોટો જનાનો તોયે તે વસુધાધિપ માનતો,
પોતાને પત્નીવાળો તે રાણીથી તેમ લક્ષ્મીથી. ૩૨

નિજને યોગ્ય પત્નીથી પુત્રનો લાલ ઇચ્છતો,
વીતાડે કાલ ફલમા વિલખાતા મનોરથે. ૩૩

સંતાનના વિધિ માટે ઉતારી નીજ હાથથી,
એણે સોપી પ્રધાનેને વિશ્વ કેરી ધુરા વડી. ૩૪

પુત્રની કામનાથી તે પ્રદાને પૂજી સંયમી,
દંપતી આશ્રમે જતાં ગુરુદેવ વસિષ્ઠને. ૩૫

મીઠા ગંભીરનાદાળા રથે તે ભેઉએ ચઢયા,
ઐરાવત અને વીજ વર્ષાને વાદળે જયમ. ૩૬

આશ્રમે ન પડે પીડા એમ સેવક અહ્ય હૈ,
જતાં, પ્રભાવ અદકો છે મેના પરિવાર શો. ૩૭

સ્પર્શમીઠા ત્યહીં સેવે શાલરસમુગંધના,
પુષ્પપરાગ વેરંતા વનધૂન ત વાયુઓ. ૩૮

સુણતાં તે મનોહારિ રથનાદથી દહૈકતા
મધૂરે ભેવડી કીધી કેકા પડજના મમી. ૩૯

પાસેજ આપતા માર્ગ, રથે નજર માડતા,
મૃગોના યુગ્મમા સામ્ય અન્યોન્ય નેત્રનુ ભુજો. ૪૦

હાર બધે વિના સ્તલ તોરણમાળ સર્જતા,
સારસો ફૂજતા મીઠું સોતકંઠ સૂણતા ક્યહીં. ૪૧

૩૪ વિધિ=યજ્ઞ. ૩૬ વીજ=વીજળી. ૪૦ અન્યોન્ય=સામસામા

‘ફલજો પ્રાર્થના’ ફલેનો નમીઁ અનુકૂલતો,
અમ્હે ઉરાડી ધૂજે ના લગતા કેશ પાધ કે. ૪૨

તરંગો હાલતા થડી, નગવજે સરોજની,
લેતા સુગધને તેઓ નિજ નિશ્વામની સમી. ૪૩

યજોના રતલવાળા તે પોતે બક્ષેલ ગામમાં,
અર્ધની પછી સ્વીકારે આશિયો યાજ્ઞિકોતણી. ૪૪

તાણુ ધી લે મળે સામા નેમના વૃદ્ધ તે પ્રતિ,
માર્ગે આવેલ વનના વૃક્ષોના નામ પૂછતા ૪૫

શુદ્ધ વસ્ત્ર ધરી જતા તેઓની જાતિ તો કશી !
હિમ રહિત ચિત્રાને ચન્દ્રની જેવી યોગમા. ૪૬

દેખાડતો પ્રિયાને તે પ્રિયદર્શન ભૂપતિ,
બુધના સરખો, માર્ગ કપાતો બૂજતો નહિ ૪૭

હલ્લ કીર્તિવાળો તે મહિપી સાથ સયમી,
મહર્ષિ આશ્રમે સાજે પહોચ્યો અશ્વ યાકતા ૪૮

બીજ વનેથી વળતા અમિત કુચો ફલો લઈ
ઘણાએ મુનિઓ સામે શુભ અગ્નિ જતો જ્યહી ૪૯

સામાનો લાગ આવતો દેવાયા, દ્વાઁ રૂધતા,
મુનિપત્નીતણા બાળો સમા મૃગથી વ્યાપ્ત જે ૫૦

૪૪ નેસ=સ્વારીનુ ગામકુ ૪૬ યોગ=પર્વ=મયોગ ૫૦ સામે=
એક જાનુ વન ધાન

ક્યારે પાણી પીતાં પક્ષીઓને વિશ્વાસ આવવા,
સીંચીને છોડને તુર્ત જ્યાં ત્યજે મુનિ કન્યકા. ૫૧

સામાના ઢગલાવાળી આશ્રમાગણુ-ભૂ-પરે,
તડકે નમતાં એઠા વાગેળેછે મૃગો જ્યહી. ૫૨

જાગતા અગ્નિના માક્ષો, હવિ સુગધિધૂમ જ્યાં
થડે વાગે કરે શુદ્ધ, આવનાર અતિથિને. ૫૩

‘વિસામો અશ્વને દો’ એ આજ્ઞા સારથીને દહ,
રાજ ઉતારી પત્નીને પોતે રથથી ઉતર્યો. ૫૪

તે ન્યાયદષ્ટિના ભાર્યાયુક્ત પાલક માન્યને,
ઈન્દ્રિય સંયમી સભ્ય મુનિઓ માન આપતા ૫૫

સંખ્યાવિધિ પછી ભૂપે ક્રીધાં દર્શન મુન્યના,
એઠા અરુન્ધતી સાથે, અગ્નિ સ્વાહાની સાથ શુ. ૫૬

નૃપે માગધી રાણીએ, તેમનાં ચરણો અદ્યા,
શુરુ ને શુરુપત્નીએ પ્રેમે તેને વધાવીઆ. ૫૭

આતિથ્યે ઉતર્યો જેનો થાક, તે રાજ્ય આશ્રમે,
રહેનારા મુનિને, એ મુનિ કુશળ પૂછતા ૫૮

અરિપુર છૂત્યો, અર્થસ્વામી, તે અર્થથી ભરી,
વકતા શ્રેષ્ઠ વહો વાણી અથર્વાજ મુનિ કને ૫૯

૫૮ રાજ્ય આશ્રમે વ=રાજ્ય રૂપી આશ્રમમા રહેલા તે ઋષિ
જેવા પવિત્ર રાજને ૫૯ અર્થર્ણવ=અથર્વ મંત્રોને જાણનારા

સાતે અંગો વિષે નિમ્બે ગુણજ મંલવે મને,
દૈવી માનુષી આપત્તિ જેની આપ નિવારતા. ૬૦

મંત્રકાર ! દૂરે શત્રુ મમાવે તવ મંત્ર તો,
હેખાતા લક્ષ્યના ભેદો વ્યર્થ મારાં શરો બન્યાં. ૬૧

હોતા ! વિધિથી અગ્નિમા આપે હોમ્યું હવિથતું.
અનાવૃષ્ટિથી સૂકેલા ધાન્યને વૃષ્ટિના સમુ. ૬૨

સો વર્ષે જીવનારી ને નીરોગી આધિ મુકત છે,
પ્રજા મારી બધી, તેનો હેતુ છે તપ આપતું. ૬૩

બ્રહ્મપુત્ર, શુર, ચિન્તા જેની છે આપને ઉદે,
આપત્તિ મુકત મુજને મદા કાં નહોય સંપદા. ૬૪

આપની આ વધૂથી ના યોગ્ય આત્મજ હેખતાં;
રત્નખાણુ છતાં ભૂમિ કીપો વાળી ન હે મુખ. ૬૫

પેખીને મારી પછીથી પિંડની હાનિ પિતૃઓ,
પિંડો મગ્નહવા લાગે, શ્રાદ્ધે સતોપી ના જમે. ૬૬

મારી પછીથી દુર્લભ માની મારું દીધું જલ
પીએ છે પિતૃઓ કેાકાવણું નિઃશ્વાસથી નિજ. ૬૭

૬૦ સાતે અંગ=૨વાળી, અમાત્ય, સુહૃદ, કોય, સમ્રાટ, દુર્ગ,
અને બીજા (૬૨૩૨) ૬૧ દુઃ=આધેથી પણ ૬૬ મારી પછીથી
પિતૃઓને પિંડ મળવાની આશા નથી, કારણ કે મારે પુત્ર નથી.
૬૬ તેમના ગરમ નિશ્વાસથી તર્પણનું જલ દેકે ઊતું બને છે.

યજ્ઞથી શુદ્ધ આત્માનો હું તો ઝાંખો પ્રજા વિના,
તેજસ્વી તેજથી હીન લોકાલોક ગિરિ સભો. ૬૮

તપ ને દાનનું પુણ્ય સુખ દે પરલોકમાં,
દે કલ્યાણ ઉભે લોકે સંતતિ શુદ્ધ વંશની. ૬૯ ✓

અહીં, જાતે સીંચ્યા રનેહે ફલહીન તરુ સમા,
પ્રજાહીન મને દેખી દુઃખી આપે ન શું થતા ? ૭૦

માનો દે ઋણ એ છૂલું સ્વામી, બહુ પીડા મને,
મર્મવેધી બંધ જેમ નહિ નાહલ હસ્તિને. ૭૧

તે ઋણથી છૂટું તાત ! તેવું કૈં કરવું ઘટે,
ઇક્ષ્વાકુઓતણા અર્થ હુલ્લે સાધતા તમે. ૭૨

રાજાએ વિનવ્યા આમ સ્થિર રે'તા મુનિ ક્ષણ,
ધ્યાને નેત્ર મીંચી, સૂતાં મત્સ્યોવાળા સરોમમાં. ૭૩

શુદ્ધ અંતઃકરણથી એમણે જોયું ધ્યાનથી,
નૃપસંતતિનું વિદ્ન અને તેને કહ્યું વળી. ૭૪

આગે શકેતણી સેવા કરી સ્વસ્થાનમાં જતાં,
ઉભી'તી સુરભિ તારે માર્ગે કદપતરુતલે. ૭૫

૬૮ લોકાલોક પર્વત એક બાજુ પ્રકાશવાળો અને બીજી બાજુ
અંધકારવાળો ભાગવત પુરાણમાં કહ્યો છે ૭૧ નહિ નાહલ=કુબળી
મારીને નાહ્યા પહેલાં હાથો ખીલાથી છૂટવા બહુ આકળો ચાય છે.

ધર્મલોપભયે, ધ્યાને નાહી ઉઠેલી રાણીને,
પ્રદક્ષિણા ઘટે તેને ના માન પૂરું તેં દીધું. ૭૬

તેણે શાપ દીધો “મારી અવજ્ઞા કરી તો મુજ
પ્રજાની મેવના દીધા વિના, પ્રજા ન પામીશ.” ૭૭

રાજા, તે શાપ તે કે ના સામર્થ્યે સુધર્યો તદા,
મત્તદિગ્ગજ ગાજતાં સ્વર્ગગાના પ્રવાહમા. ૭૮

તે અવજ્ઞાથી તારી આ હિન્દમા વિધન આવતું,
પૂજ્યપૂજતણી ખામી આડે આવતી શ્રેયમાં. ૭૯

દીધું યજ્ઞે પ્રચેતાના હુમણા હવિ કાજ તે,
ભુજગે દ્વાર દીધેલા પાતાલને વિચે વસે. ૮૦

સુરસિની પ્રતિનિધિ કરીને તેની પુત્રીને,
રીઝાવ્ય પત્ની સાથે, જો રીઝે કામહુધાજ તે. ૮૧

આમ જ્યાં વહતા હોતા તેમનું હોમસાધન,
અનિંદ્ર નન્દિની નામે ધેતુ વનથી આવતી, ૮૨

કુણી લાલટીથી જેવી ધરે કે વાકું લાલમા
ગોરા કેશ તણુ ચિહ્ન, સધ્યાના બાલચંદ્ર શું ૮૩

કુંડા શા આઉથી દૂધ અવભૂથથીએ શુચિ
ઝરતી વત્સ દેખી કે ઉની ધારે સીચે ભૂમી ૮૪

૭૮ સ્વર્ગગા=સ્વર્ગની ગગા=અકાશ ગગા ૮૦ પ્રચેતા=પરુષ
૮૪ અવભૂથ ગ્નાનના જલથી પણુ પવિત્ર

તપસિદ્ધિ પૂરી તોયે પ્રતને ધ્યાનમાં લઇ,
શાસ્ત્રના મુનિએ તેની કીધી સેવા વને બની ૯૪

દેખાડી કુલપતિએજ પલ્લુ શાલા
ત્યાં રેતાં પ્રત ધરતી ગૃહિણી માથે,
શિષ્યોના પઠન થકીજ વીતી લાગી
રાત્રી તે કુશશયને સૂઇ, વિતાડે. ૯૫

૯૪ વને બની=વને બની શકે તેવી. ૯૫ કુશશયને=દશાંત્રી
પથારી ઉપર.

તપસિદ્ધિ પૂરી તોયે વ્રતને ધ્યાનમાં લઈ,
શાસ્ત્રના મુનિએ તેની કીધી સેવા વને બની ૯૪

દેખાડી કુલપતિએજ પછી શાલા
ત્યા રેતા વ્રત ધરતી ગૃહિણી સાથે,
શિષ્યોના પઠન ધકીજ વીતી લાગી
રાત્રી તે કુશશયને સૂઈ વિતાડે ૯૫

૯૪ વને બની=વને બની શકે તેવી ૯૫ કુશશયને=કર્મની
પધારી ઉપર.

ચારે નિધિ આંચળ ચારવાળી
ધરા યુ' ધેનુ સ્વરૂપે ધમેલી. ૩

મતાર્થ' ધેનુ પગલે પળંતાં
પાછા બીજા સેવક વાળતો તે,
ન અંગનો રક્ષક અન્ય, રક્ષા
બાહુબળેથી મનુ વંશીઓને. ૪

મીઠા હાથે તૃણકોળીઆને
ખંભેળથી માંખ ઉરાડવાથી,
સ્વેચ્છાગતિને નહિ રોકવાથી
તેને રિઝાવે નૃપ ચક્રવર્તી. ૫

ઉભી રહે તો ઉભી, ચાલતાં તે
ચાલે છ, બેસે નૃપ બેસતાં તે,
તે પીલી ભારે જલપાન ઇચ્છે
પણે છ ધેનુપુંઠ છાય પેઠે. ૬

ચિદ્દેવતાનાં તો પણ રાજ્યલક્ષ્મી
વિશેષ તેજેથી જણાય તેની,
જણાય છે ના મહારેખ એવો
મહે ભર્યો બીતર હરતી બાણે. ૭

૩ જેને ચાર સમુદ્ર રૂપી ચાર આંચળ છે તેવી. ૭ મહતી
રેખા પણ ખડાર દેખાતી નથી છતાં બીતરમાં મહતી હરપૂર હરતી
જેવા તેને ખડારનાં ચિદ્દેવ વિના પણ સ્વાભાવિક તેજથી રાજ્ય
તરીખે ઓળખી શકાતો હતો.

ચારે નિધિ આંચળ ચારવાળી
ધરા શુ' ધેનુ સ્વરૂપે થયેલી. ૩

મતાર્થ' ધેનુ પગલે પળંતાં
પાછા બીજા એવક વાળતો તે,
ન અંગતો રક્ષક અન્ય, રક્ષા
બાહુબળેથી મનુ વંશીઓને. ૪

મીઠા દધને તૃણકોળીઆને
ખંજોળથી માંખ ઉરાડવાથી,
સ્વેચ્છાગતિને નહિ રોકવાથી
તેને રિઆવે નૃપ ચક્રવર્તી. ૫

ઉભી રહે તો ઉભી, ચાલતાં તે
ચાલે છ, બેસે નૃપ બેસતાં તે,
તે પીતી ત્યારે જલપાન ધમ્મ
પળે છ ધેનુપુંઠ છાય પેઠે. ૬

ચિદ્દેવતામાં તો પણ રાજ્યલક્ષ્મી
વિશેષ તેજેથી જણાય તેની,
જણાય છે ના મહારેખ એવો
મદે ભર્યો ભીતર હસ્તી બાણે. ૭

૪ જેને ચાર સમુદ્ર રૂપી ચાર આંચળ છે તેવી ૭ મદની
રેખા પણ બદાર દેખાતી નથી છતાં બીજરમાં મદથી ભરપૂર હસ્તી
જેના તેને બદારના ચિદ્દેવ વિના પણ સ્વાભાવિક તેજથી રાજ્ય
તરીખે ઓળખી શકાતો હતો.

ત્યારે નિધિ આચળ આરવાળી
ધરા શુ ધેનુ સ્વરૂપે ધથેલી ૩

મતાર્થ ધેનુ પગલે પળતા
પાછા બીજા સેવક વાળતો તે,
ન અગતો રક્ષક અન્ય, રક્ષા
બાહુબળેથી મનુ વશીઓને ૪

મીઠા દધને તૃણકોળીઓને
ખજોળથી માખ ઉરાડવાથી,
સ્વેચ્છાગતિને નહિ રોકવાથી
તેને રિઝાવે નૃપ ચક્રવર્તી ૫

ઉભી રહે તો ઉભી, ચાલતા તે
ચાલે છ, બેસે નૃપ બેસના તે,
તે પીતી ત્યારે જલયાન ધમ્મે
પળે છ ધેનુપુઠ છાય પેઠે ૬

ચિદ્દેવતા ત્યા તો પણ રાજ્યલક્ષ્મી
વિરોધ તેજેથી જણાય તેની,
જણાય છે ના મદરેખ એવો
મદે ભર્યો ભીતર હસ્તી બાણે ૭

૩ જેને ચાર સમુદ્ર રૂપી ચાર આચળ છે તેવી ૭ મદની
રેખા પણ બહાર દેખાતી નથી છતાં બીતરમા મદથી ભરપૂર હરતી
જેના તેને બહારના ચિદ્દેવ વિના પણ સ્વાભાવિક તેથી રાજ
તરીએ એવાખી સકાતો હતો

શું કારતો હિંસક પ્રાણીઓને. ૮

પાસે રહેતા સહુ સેવકોને
વળાવિયા તેહ વરૂણ જેવે,
તેની કનેનાં દુમ જોલતા “જે”
ઉન્મત્ત પક્ષી ગણને નિનાદે. ૯

મરુતસખા શા નૃપ પૂજ્ય એને
સમીપ જતાં મરૂતે જીલંતી,
ફૂલો થકી ખાલલતા વધાવે
શુભાક્ષતેથી પુરકન્યકા શું. ૧૦

તે આપધારીનું દયાદ્રી ભાવ
દર્શાવતું અંગ નિશંક ચિત્તે,
નિહાળી લેતી કળને વિશેષ
વિશાળ નેત્રોનું મૃગાંગનાઓ. ૧૧

છિદ્રે ભર્યાં વાયુથી વાંસ ગાળ્યે
ખંસી તણે અર્થ સરે છ જેને,
અરણ્યની એ અધિદેવતાઓ
ઉચ્ચેથી ગાતી યશ શું સુણે તે. ૧૨

૧૨ વાંસના છિદ્રોમાં ભરાઈને પવન જોરથી નીકળતાં ખંસી
! અવાજ ઉઠે છે.

ભયો ગિરિનિર્ઝર શીઠરે ન
 સુગંધી ડાહવ તરુકૂલોથી,
 સેવે છ વાયુ ત્રતશુદ્ધ, તાપે
 થાકેલ ને છત્રરહિત તેને ૧૩

બ્રહ્મિ વિના એ શમતો દવાગ્નિ
 વિશેષ થાતી ફલપુષ્પવૃદ્ધિ
 ન નિર્ભંગોને અગવાન દુભે
 જે જે વને પાલક એ પ્રવેશે ૧૪

દિગતરોને કરતા પવિત્ર
 ફરી બધે, સ્વમ્ધયમા જવાને
 સાળે વળે અકુર જેવી લાલ
 રવિ પ્રભાને મુનિ ઢેરી ઘેનું ૧૫

અતિથિ, દેવો, પિતૃ કામની તે
 ઘેનું પુઠે મધ્યભૂપાન લતો
 સતોતણા માન્યથી શોભતી એ
 સાક્ષાત્ વિધિયોગથી જેમ શ્રદ્ધા ૧૬

તળાવડીથી ઉડતા ભુડા બયા,
 માળા લાપ્તી બયા વળતા મચૂરો,
 ખેઠેલ હુણું હુરિયાળીઓમા
 કાળા થતા તે વન બાય જોનો ૧૭

૧૪ દવાગ્નિ-વનાનલ ૧૬ જે અતિથિ દેવો અને પિતૃઓને
 તૃપ્ત કરવામા ઉપયોગી થતી હતી મધ્ય ભૂપાન-સ્વગ અને પાતા
 લની વચમાની ભૂમિનો પાનક

(૧૮) આઉ તણે ભાર પહોલવેત્રી
તે ધેનુ, ને ભૂપતિ દેહુ ભારે
તપોવનેથી વળવા તણે તે
શોભાવતાં મારગ રમ્ય ગાલે. ૧૮

વસિષ્ઠ ધેનુ પગલે પળંતાં
સતી વનાન્તે જતી તેની રહામી,
ન પાંપણેથી મટકુંય મારે
પીએ ન શું આતુર નેત્ર એને. ૧૯

નૃપે કરી આગળ માર્ગમાં ને
રહામી જતી ભૂપની પત્ની તેથી,
તે ધેનુ શોભે વચમાંહી, જેમ
સંધ્યા નિશાને દિન કેરી મધ્ય. ૨૦

સુહસિણા અક્ષતપાત્ર મારી
મહસિણા દૂગણી ધેનુકેરી,
કરી, નમી એની પૂજે વિશાળ
સિદ્ધિતણા દ્વાર સમી મથોટી. ૨૧

અધીરો વત્સાર્થ છતાં સ્વીકારે
પૂજા રહી નિશ્ચલ તેથી રીઝયાં,
એવાં તણાં ભકતપ્રતિ કૃપાના
ચિહ્નો જણાવે કૃણ આગળેથી. ૨૨

૨૧ મથોટી=એ શિંગડાની વચમાંનો ભાગ. ૨૨ એવાં=નંદીની
ગાય જેની પવિત્ર વ્યક્તિઓ

ન્યાપી પદોને શુભદ પતીના
સધ્યા કરી, બાહુથકી અરિને
ઉછેદનારો નૃપ, દૂઝણી તે
દોઢા પછી બેસતી ધેનુ એવે ૨૩

બલિ અને દીપ કને મૂકી, તે
બેઠા પછી પત્નીસમેત બેઠે
સૂએ કમે તેહ સુતા પછી ને
પ્રભાત સૂધ ઉઠી કેક ભેઠે ૨૪

પવિત્ર કીર્તિ, મહિપીની સગે
પ્રભથ્થે આવુ મત પાળનારા
તે દીનના રક્ષક યોગ્યને ત્યા
વીતી ગયા છે દિન એકવીશ ૨૫

બીજે દિને સેવકલાવ એના
પરીક્ષવાને મુનિઢેરી ધેનુ
ગગા તણા ધોધ કને, પ્રવેશે
કુખા તૃણાળી હિમશૈલળીવે ૨૬

એને હપયાનો મન ના વિચારે
કરી શકે હિસક, તેથી રાજા
ખૂબી બુએ શૈવનો ત્યા અચિન્તી
દે નાપ, તેને સિહ નેર જાને ૨૭

૨૪ ખરી માત ચર્ગા અનુસાર સેવકને સંખ્ય હિંચા પુણા બાપુ
આવશ્યક મથાવ પળુ મહાકવિ પાછળ ઠાવ્યાનો ઉત્તેજ કરે છે

ਬਿਚੁ ਭਾਜਿ ਪ੍ਰਭੁ ਰਹਿ ਸਾਗਿ ਨ ਲੇ

ਭਾਜਿ ਰਹਿ

ચુકા ઉઠંતા પડઘાથી દીધાં
આકંદ એને ગિરિપે દરેલી,
તે આર્તજન્યુ ભૂપ કેરી દષ્ટિ
ખેંચી રસીથી ગ્રહીનેજ જાણે. ૨૮

ધનુષ્યધારી નૃપ લાલવણી
ધેતુ પરે સિંહ ઉભેલ ભેતો,
ગિરિતણી ગેરુથી લાલ દુકે
ખીલ્યું ન શું લોહર કેરું વૃક્ષ. ૨૯

ઝાંખો પડી, શાદૂલગામી સૌનો
વિશ્રામ, ઉચ્છેદક દુશ્મનોનો,
ભાથેથી ઇચ્છે શર કાઢવાને
સહારવા તે વધયોગ્ય સિંહ. ૩૦

પ્રહારતાં દક્ષિણ હસ્ત, તેની
નખપ્રભાથી શરપી છ શોભે,
ચોંટી રહે આગળી પી છ માથે
હસ્તે દીસે ચિત્રપ્રયોગ જેવો. ૩૧

૨૮ આકંદ એને=એના આકંદે ચીસે (કર્તૃપદ છે) રસી=
લગામ=દોરકું. ૩૦ શાદૂલગામી=સિંહ જેની આગવાળો.
સિંહ=સિંહને. ૩૧ પ્રહારતા=મારતા.

ચોંટી રહ્યે હાથ વિશેષ કોખ્યો
સમીપ પીડાકરને અડી ના
શક્યા સ્વતેજે, ઉરમાં બળતો
મત્રૌપધે ખાંધી લીધો શું સર્પ ? ૩૨

આર્યોતણો પૂજ્ય મનુકુલે જે
ધન સમે વિસ્મિત આદ્યાથી
તે સિંહ શા ચૂરમતિ કહ્યું છે
મનુખવાણી સિંહ ધેનુ સાહી. ૩૩

રે'વા જ દેને શ્રમ તું મહીપ
અહીં પ્રયોજ્યું શર વ્યર્થ જાણે
“ઉખેડવાને તરુ જે સમર્થ”
તે વાયુનો વેગ વૃથા ગિરિમાં. ૩૪

કૈલાસ શા પ્રવેશ વૃથે ચડતાં
પદો અડચે ખાવન પીઠવાળો
શબ્દ તણો દાસ, નિકુંભ કેસ
હું ગિરિ, કુંભોદર નામનો હું. ૩૫

૩૧ તેના નખોતું તેજ બાણના પીંડને રંગતું હતું. હરતે=
હાય પશુ. ૩૨ જે પોતાની શક્તિ (તેજ) પાસેજ રહેલા પોતાના
(પીડાકર) દુશ્મનને કાંઈ કરી શકતી ન હતી, તેજ શક્તિના તાપથી
બળતો, મત્રૌપધે=મંત્ર અને આપધે. ૩૩ સાહી=પકડીને બેસેલા,
૩૪ પદો=ચંકરના ને પાર્શ્વના.

જુઓ તું આ આગળ દેવદારુ
એ શંભુનો પુત્ર લીધેલ જોળે,
જે હ્રમકુંભો સમ રકંદમાના
રતને ઝરંતા પયનો રસજા. ૩૬

ક્યારેક ગંડસ્થલને ઘસંતાં
એની ઉજોડી વનહસ્તિ છાલં,
ઉમા રડયાં એ નિરખી; વિંધાયા
દૈત્યાશ્રધી, રકંદજ હોય તેમ. ૩૭

તિહારથી આ ગિરિની શુક્રમાં
શિવે, ડરાવા વનના ગળેને,
મને બનાવી સિંહરૂપ રાખ્યો
વૃત્તિ કરે હાથપડયા જીવોથી. ૩૮

બૂખ્યો હું આ છે બાસ તૃપ્તિ માટે
આવી મળ્યું રક્તનું ખાજ આપે
પ્રભુની નિર્મોલ પળો પ્રમાણે
રાહુ કને જેમ અમી શશીનું. ૩૯

લજ્જા તણને વળ તેથી પાછો
શુરુ પ્રતિ તે બહુ ભકિત દાખી

૩૬ રકંદમાના=પાર્વતીના. ૩૭ બાણે પોતાના પુત્ર રકંદજ
દૈત્યનાં બાણોથી વિંધાયા હોય તેમ ઉમાએ શોક કર્યો.

બચે ન જે શસ્ત્રથી, તે હણાતા
ધનુર્ધરાનો યશ ના ઘટે કે ૪૦

મગર્વ આવા પથનો સણીને
મૃગેન્દ્ર કેરા, મનુજેન્દ્ર ને ત્યા
|| શિવ પ્રભાવે શર થયુ નાણી
|| એછો થતી આત્મપ્રતિ અવસ્થા ૪૧

થલી ગયો વજ્ર વહોડતાજ
શ્રી શહુને જોઈ મહેન્દ્ર, તેમ
ખુશાજ થલેલ શરપ્રયોગે
દૈ યતનમા નિર્ધન કે'છ એને, ૪૨

ચેપ્ટા વિનાનો હું તને કહું કે
મૃગેન્દ્ર છે તે હસવાજ જેવું,
હવેનું અતર્ગીત બાણતો તું
તેથી કહું હું ઊરલાવ મારો. ૪૩

૪૦ જે શસ્ત્રથી બચી શક્ય નથી ૪૨ થકરને ભાળીને
જેમ મહેન્દ્ર પોતે વજ્ર મૂકતા થલી ગયો હતો તેમ પોતે પશુ આ
એકજ પાર બાણ વાપરતા થલી જવાથી યતનમા નિર્ધન થયો છે
એમ નક્કી

મારાય એ વન્ધ ચરાચરોના
સર્ગ સ્થિતિ ને લયના વિધાતા,
છતાં ન સામે ધન આ હું ટાતું
મેં અગ્નિહોત્રી ગુરુનું ખમાતું. ૪૪

કૃપા કરી, લોજન તાલ મારા
શરીર કેરું કરી તેધી આજે,
જેનું જીએ વાછરું વાટ સાંજે
તે ધેનુ આ મૂક મહર્ષિની તું, ૪૫

ગિરિશુકનો સહુ અન્ધકાર
હાઠો તણે કીર્ણ વિહારતો તે,
ભૂતેશનો કિંકર ભૂપતિને
જરા હસીને વળી એમ કે'છે. ૪૬

આ એક ચક્રી જગ કેરું રાજ્ય,
નાની વયે, સુંદર આ શરીર,
થોડાજ માટે ખહુ ત્યાગવાને
ધન્ય છે, મને તું મતિમૂઢ લાગે ૪૭

તારે દિલે ભૂત-દયા વસે જો
મર્યે તું થાયે સુખી એક ધેનુ,

૪૪ વન્ધ=પૂજ્ય. ૪૫ જેનું વત્સ સાજો એની ઘેર આબ્યાની
વાટ જીએ, છે.

છવીશ તો નિત્ય ઉપદ્રવોથી
પ્રજેશ, રક્ષીશ પ્રજા, પિતા શુ ૪૮

જો દોષથી કેપિત અગ્નિ જેવા
આચાર્યએ એકજ ધેનુવાળા—
થી પહી, ગદે ક્રોધ ઉતારી એના
ઘડા સમા આઉની ધેનુ સો દૈ ૪૯

તો રંક્ષને, શ્રેય પરપરાનું
ભોક્તા, બળેથી ભય આશરી,
સમૃદ્ધ સામ્રાજ્ય, મહેન્દ્રરાજ્ય
વચ્ચે, ન ભૂરૂપશંકી અન્ય ભેદ ૫૦

કહી રહ્યો જ્યા મૃગરાજ, એવું
તેના શુક્રમા પડ્યો પડ્યાથી,
શૈલેય પ્રેમેથી મહીપતિને
મોટેથી એ અર્થજ ઠે છ બાણે ૫૧

એ શભુના કિડર ફેગી વાણી
સુણી વળી ભૂપ દયાળુ કે છે,

૫૦ શ્રેય પરપરાનું ભોક્તા=અનેક સુખો અને કલ્યાણ ભોગ-
વવાને સરળથેતુ. સમૃદ્ધિવાળું સામ્રાજ્ય એ ઇન્દ્રના રાજ્ય
જેનું ૫૧ મેમા માત્ર પૃથ્વી ઉપરે રહેવાનું એટલેજ ફેર છે.

તેણે ગ્રહી લેભીત ચતુવાળી
ધેનુ નિહાળી રહી એની સામે ૫૨

‘ક્ષતેથી રક્ષે જીવ’ એમ ઉચ્ચ
જગે થયો ક્ષત્રિય શબ્દ રૂઢ,
જ્યા ઉલટી વૃત્તિ સુ રાજ્ય કેરો
છે અર્થ ? નિન્દાહત પ્રાણનો વા ? ૫૩

શકું રિઝાવી મુનિને હું કેમ
ખીજી બહુ દૂઝણી ધેનુ આપી ?
ન ન્યૂન છે આ સુરભિથી લેશ,
હણી શકે શબ્દ બળે તું એને ૫૪

સ્વદેહ કેરૂં દઇ મૂલ્ય એને
છોડાવવી તારી ડનેથી યોગ્ય,
ન આ રીતે લોજન હાનિ તારે
મુનિક્રિયામા નવ વિધન આવે ૫૫

ધણો કરે તું શ્રમ દેવ-દાડ
અર્થે, તું એ સેવક બાણુતો કે,

૫૨ લેભીત=લપથી વિકળ થયેલા જના ઉલટી વૃત્તિ=જો એ
પ્રમાણે રક્ષા બની ન શકે તો નિન્દાહત=નિન્દાથી મલિન=
દુષ્ટ થયેલા

રક્ષાથે ત્રેપિલ હણાય જ્યારે
સાળ શુ' મ્હેં લે જવું સ્વામિ પાસે ? ૫૬

વળી મને માન અવધ્ય તુ ને
હયાળુ ઘા ને ચશરૂપી દેહે,
ભૌતિક, નહીંજ વિનાશી દેહે
આસ્થા ન મારા સરખા જનોને. ૫૭

કહે થતી વાત કર્યાંથી મૈત્રી
વને મળ્યા આપણને થઈ તે,
તો શભુના કિકર, ઠેલવી ના
ઘટે, વિનાંતિ મુજ આ સખાનો. ૫૮

ભલે કહે જ્યાં સિંહ, તુર્ત છુટે
તે હરતનું થંભન ને દિલીપ,
મૂઠી દઈ શસ્ત્ર સ્વદેહ તેને
સમર્પતો પિંડ શુ' માંત્ર કેસ. ૫૯

અધોમુખે સિંહની ઉપ ત્રાપ
કલ્પંત તે ભૂપની ઉપરે તો
વેરેલી વિદ્યાધરના કરેથી
તેજ કાણે મુખની વૃષ્ટિ થતી. ૬૦

૫૭ યના રૂપી શરીર ઉપર દયા રાખીને મારા વશનેજ બચાવી
લે. ૫૮ કહે=તોડો. કહે છે કે ૫૯ થભન=જડપણું. ૬૦ કલ્પંત=
કલ્પતા=પોતાના ઉપર થવાનું ધારતા.

અમી સમી “વત્સ તું થા ઉભો” એ
મુણી ઉઠી વાણી ઉભો થતો તે
સ્વમાત્ર ચેઠે પયને ઝરતી
ધેનુજ દેખે નૃપ, સિંહને ના. ૬૧

વિરમે ધત્તાને પછી કે’છ ધેનુ
માયા રચી સાધુ તને કર્યો મેં,
ઋષિ પ્રતાપે નહિ મૃત્યુ મારી
મને શકે કેમ શિકારી અન્ય ? ૬૨

હું’પે દયાને ગુરુભક્તિથી હું
તૂઠી છું તારી પર માગને કે,
ન માત્ર હું દૂધજ આપનારી
રીઝું હું તો કામદુધાજ જાણુ. ૬૩

જોડી કરો, યાચક પૂજનારો
સ્વહસ્તથી વીરત્વ નામ જીત્યો,
યશસ્વી તે મહાન સુદક્ષિણાથી
સ્વ-વશ—વૃધ્ધિકર પુત્ર થાયો. ૬૪

સંતાનકામી નૃપને “તથાસ્તુ”
ભણી, પછી દૂઝણી ધેનુ એહ,
આજ્ઞા કરે વત્સ તું મારે દૂધ
દાહી લઇને પડિઆ મહી, પી ૬૫

૬૩ કામદુધા=કામને પૂજનારી અથવા આપનારી. ૬૫ સંતાન
કામી=પુત્રને માગનાર.

મા, વત્સનું તેમજ હોમ કેરું
જે શેષ રશે પય તે મુનિના,
આજ્ઞા લઈ ઇચ્છું હું માગ લેવા
પાળી ભૂમિનો જ્યમ લાગ છઠ્ઠો ૬૬

નયે કરી આવી વિનતિ ત્યારે
વિશેષ થાતી મુનિ ધેનુ રાણ,
આવે વિના કેં શ્રમ તેની આગે
હિમાદ્રિની ખીપુથી આશ્રમે તે ૬૭

ખીલ્યા સશીશા મુખનો ભુપાલ
આચાર્યને તેની કૃપા નિવેદે,
ને હર્ષને લક્ષણ જાણિયું તે
કહું પ્રિયાને વચને કરી શું ? ૬૮

તે સાધુનો ભકત અનિન્દિતાત્મા
એ વત્સ ને હોમવુ શેષ પીતો,
તૃણા બહુથી પય નહિનીવું
શુ શુભ કીર્તિ શરની રજા લે ૬૯

પ્રીતે કરાવી મત પારણને
પ્રમાણને યોગ્ય શુભાશિષો દે,

૬૯ જે તેની કીર્તિના જેવું શુદ્ધ હૃદય અવધાનજે પોતે શુદ્ધ
કીર્તિ પીતા હોય તેમ

સ્વરાજધાની પ્રતિ દેવતીને
વળાવિયાં સંયમી ઓવસિઠે. ૭૦

પ્રદક્ષિણા આચરી અગ્નિહોત્રે
અન્ધતીની પતિકેડ, વત્સ,
અહિત તે પેનુની, ભૂપ જતો
સુમંગલોયો અદકા પ્રભાવે. ૭૧

રાજા ખજેડાટરહિત મીઠા
શબ્દો કરતાં રથથી, અહિષ્ણુ
જતો સ્વપત્ની અહુ માર્ગ જલે
થયેલ મંપૂર્ણ મનોરથે જ ૭૨

મતે પ્રજાથે વધુ કષ્ટનાર
નવા ઉઘા ઓપધિનાથ જેવા,
અતૃપ્ત નેત્રે ઘડા પીતી એને
પ્રજા ન દીઠાથી અધીર અગ્રી ૭૩

શ્રીમાન ને ગકમમો ધનથી
મળ્યા પુરે જાય, જનો વધાવે,
ને શક્તિમા શેષ મગી ભુજાથી
ફરી ધરે ધૂંસરી ભૂમિ કેરી. ૭૪

૭૧ સુમંગલો=સારી આશિયો ૭૨ રથ અને મનોરથ બંને
રાજાને અતુલ જનાર્યા છે

જયમ નયનધી જન્મ્યા અત્રિના તેજને હા
જયમ અનલનું ઓકયું ઇશનું વીર્ય ગંગા,
નૃપતિકુલ નિલાવા રાણીએ ગર્ભ ધાર્યો
પરિપુરણ મહત્વે લોકપાલો બધાના. ૭૫

૭૫ શ્લોક=આકાશ ચન્દ્રની ઉત્પત્તિ અત્રિના નેત્રથી મનાય છે.
અગ્નિને સહન કરવું પડેલું, ચંકરનું વીર્ય અગ્નિએ ગંગામાં ઓકી
કાઢ્યું હતું. (કુમાર સભવ)

સર્ગ ત્રીજો.

રઘુનો રાજ્યાભિષેક.

સ્વામીતણું ઇંટ ન શું ઉઠે થયું
સખી તણા નેત્રની કૌમુદી સમું,
ઇશ્વાકુઓને કુલવૃદ્ધિ સૂચક
મુદ્દક્ષિણા દોહદયિહ્ન ધારતી ૧

થોડાં ઘરતી કૃશ અંગ ભૂપણે
જખાય તે લોહર શા ક્રિકા મુખે,
તારા ગણ્યા, અલ્પ પ્રભા શશિનીન્યા,
પદોઢિયા પાસતણી નિશા સખી, ૨

માટીથકી મ્હેકતુ એહનું મુખ
એકાત સૂંધી નૃપ તૃપ્ત ના થતો,
હાથી શુ સૂંધી વનની તળાવડી
ગ્રીભાન્ત સી ચેલી પયોદગિન્દુથી. ૩

૩ સગર્ભા સ્ત્રીઓને માટીનું દોહદ ચલ છે ગ્રીભાન્ત=ઉંદાળો પૂરો
થતા પયોદગિન્દુ=સદળામાથી ટપકતા દીપા

મહેન્દ્ર સ્વર્ગે જ્યમ, યુત્ર માણશે
ભૂમિ, દિગન્તો સુધી ખડતો રથ,
તેથીજ એના અભિલાષમાં મન
પહેલાં ધરે છે તણ અન્ય સૌ રસો. ૪

લજ્જાથી ના કેં મુજ પાસ માગધી
માગી શકે વસ્તુવિષે સ્પૃહા છતાં,
વિચારી એ કેસલરાજ લાવથી
પ્રિયા સખીને પુછતો વળી વળી. ૫

પીડા થતાં દોહદ દુઃખ કેરી તે
માગેછ જે જે સહુ તે મળ્યું જુએ,
થાપે ચઢાવે નૃપ દોરી ન્યાહરે
ન ઇન્દ્ર સ્વર્ગેથીય લેવું દુર્લભ. ૬

જતાં વ્યથા દોહદ કેરી ઉતરી
સુપુન્દ અંગેથી વિશેષ શોભતી,
લતા જુનાં પત્ર ખર્ચા પછી જ્યમ
દીપી રહે સુંદર પદ્મવો પુટી. ૭

દિનો જતાં પુન્દ વિશેષ તેહનું
ઢાળી જરા ડીંટડીનું સ્તનદ્રવ્ય,
ભૂંગે છવાયેલ સરોજના રૂડા
એ કેશની આંખી કરે છ કાતિને. ૮

૪ જેમ મહેન્દ્ર સ્વર્ગને જોગવે છે તેમ, એના=ભૂમિના, માટીના

ગર્ભે નિધિને ધરતી મહી સમી
મહીં છુપ્યા પાવકવાળી શું સમી,
નીચે વહંતા જળની સરસ્વતી—
શી રાણીને ગર્ભવતી નૃપે ગણી. ૯

પ્રિયાપ્રતિ પ્રેમ, ઉદાર દીલને,
જુને છતી વ્યાપ્ત દિગંત ઋદ્ધિને,
સંતોષને ચોખ્ખ કંમે થકી નૃપે
કરી પછી પુસવનાદિ સૌ ક્રિયા. ૧૦

દેવાંશી એ ગર્ભતણાજ ભારથી
ઉઠંતી તે માંડ નિન્નસને થકી,
સ્વેદથી લીજે કર એઉ ભેડતાં,
ભમંત નેત્રો નિરખી રીજે નૃપ, ૧૧

શિશુ-ચિકિત્સામહીં સુત વૈદ્ય ને
સંબંધિઓએ કરી ગર્ભની ક્રિયા
પ્રસૂતિકાળે નૃપ લાળી એહને
ધને છવાયા નભ શી ખુશી થતો. ૧૨

રવિથી બુદ્ધા, વળી ઉચ્ચસ્થાનના,
પાંચ થહો જેનું સુભાગ્ય દાખતા,

દ મમીન્ખીજડી ૧૩ સર્પથી શિન્ન સ્થાનમા સાથે આવેલા
પાંચ મહેા સૌભાગ્ય બતાવે છે.

જાયે શયી જેવી સુપૂતને, ત્રણ
પ્રકારની શક્તિ અખૂટ દ્રવ્ય શુ ? ૧૩

દિશા હસે, વાયુ સુખેથી વાયુઓ,
અગ્નિ ગ્રહે છે હવિ સબ્ય-ઝાળથી
સહુ જણાવે શુભનેજ એ સમે-
એવા તણો જન્મ જનો દયાર્થજ. ૧૪

પ્રસૂતિશબ્દા ફરતા ફરી વળ્યા
સુપુત્ર કેરા પ્રસરત તેજથી
નિશાપ્રદીપો બની તેજહીન સૌ
ચિત્રે લખેલા સરખા થઈ રહ્યા ૧૫

અમી સમા અક્ષરવાળી પુત્રની
વધામણી આપતી હાસીને ત્રણ
ભૂપાલને ફક્ત અશક્ય આપવા
મેં ચામરો ને શશિગૌર છત્રજ ૧૬

નિવાતમાંના સ્થિર પદની સમા
નેત્રેથી પી સુદર પુત્રનું મુખ
ન હર્ષ માતો દિલમાં મહીપના
સમુદ્રમાં પૂર શુ ચદ્ર—દર્શને ૧૭

૧૩ ત્રણ પ્રકાર=પ્રભાવ, મન્ત્ર, ઉત્સાહ ૧૪ સબ્ય ઝાળથી=જમણી
તરફ જવાગા ફેલાવીને ૧૭ નિવાત=પવન વિનાની જગ્યા.

મહર્ષિ એના ગુરુએ વને થકી
પધારી કીધો વિધિ જાતકમનો
તેથી વિશેષે મૃત એહ સોજતો
શાણે ચઢેલા મણિ ખાણના સમો ૧૮

સુષ્યેમિકા મગળ તૂરિના ધ્વનિ,
વારાગના નૃત્ય પ્રમોદથી ભર્યા,
ન માગખી રાણીતણાજ મહેલમા,
સુરો તણા માર્ગ વિષેય ઉઠતા. ૧૯

રવ પુત્ર જન્મોત્સવ કાજ છોડવા
ન ખંદી કે રક્ષક ભૂપને હતો.
રવપિતૃ કેરા ઋણ નામ બધથી
કીધો નૃપે તે થકી મુક્ત આત્મને ૨૦

સૌ શાસને, સૌ રિપુનાય પારને
તે પોતેએ બાલ વિચારી અર્થના
જ્ઞાતા નૃપે તો ગમનાર્થ ધાતુથી
રવપુત્ર કેરું રધુ નામ પાડિયુ ૨૧

૧૮ શાણુ=સરાણુ=પાસા પાડવાનુ યન્ત્ર ૨૦ તેના ક્રેદખાનામા
કેલીજ ન હતો કે જે ઉત્સવ નિમિત્ત છોડી શકે. આત્મને=પોતાને
૨૧ તેમ=તેની રીતે ગમનાર્થ=જવાના અર્થનો ધાતુ (લઘુ અથવા લઘુ=રધુ
૩ ને લૂ મા સસ્કૃતમા બેદ ગણાતો નથી)

સમમ સપત્તિથી ચુકત તાતના
પ્રયત્નથી, અગ ઝડે દિને દિને
વિશેષ પુષ્ટિ ધરતો, ગવિતજાં
કિર્ણો પ્રવેશ્યે જ્યમ બાલચંદ્રમા. ૨૨

કુમારથી જેમ ઉમાવૃષઠ્ઠવજ,
જયન્તથી જે રીત શક ને શયો,
સુદક્ષિણા ને રૂપતિ દિલીપ તો
તે એઉ જેવાજ તનૂજથી ગિઝયા ૨૩

જે ચક્રવાકો સમ ભાવધો ગૂઢ્યો
ઉભે તણે પ્રેમ પરસ્પરે ઠર્યો,
વિભાગ એમા સુત આ પડાવતો
છતા થતો તે અઢકો પરસ્પરે. ૨૪

પહેલુ ધાત્રી કહ્યું વેણુ બોલતો
અને થહી આગળી એની ચાલતો,
પ્રજ્ઞામ જ્યારે શિખળ્યો શિરે નમી
પિતા ઉરે તે શિશુ હર્ષ પૂરતો ૨૫

અમે અમી સીચત એહુને ધરી
ઉછગ આનહથી અગમગના,
ખુણે મિચાતા નયનો બૂપાલના
ને સ્વાદ લે તે સુતસ્પર્શના ચિર ૨૬

૨૩ એઉ=કુમાર અને જયન્ત ૨૪ તે=પ્રેમ. ૨૬ સીચત=

સીચતા

ગણે છ એ ઉત્તમ પુત્ર જન્મતાં
સ્થિતિ તણા પાલક વંશને સ્થિર,
ગુણો વિષે મુખ્ય, જુદા સ્વરૂપથી
પ્રજ્ઞેશ માને સ્થિર જેમ સૃષ્ટિને. ૨૭

કરી ક્રિયા ચૌલની, ચોટી ઉડતા
અમાત્ય પુત્રો નિજ જેવડા સહ
લિપિતણા જ્ઞાનથી તે પ્રવેશતો
વિદ્યા, નહીના મુખથી શું સાગરે. ૨૮

જનોઈ દૈને ગુરુ જ્ઞાનવાન જે
ગુરુતણા એ પ્રિયને પઢાવતા
ન એક એ નિષ્કળ યત્ન એમનો
ક્રિયા કરે પાત્ર વિષે પ્રયોજતા. ૨૯

સૌ બુદ્ધિકેરા ગુણથી સુજાણ એ
ચારેય વિદ્યા નિધિ ચારનો જ્યમ
વટયો, છ વાચુથી વધુ ઉતાવળા
હથે વટે જેમ દિશા દિશાપતી. ૩૦

પવિત્ર ધારી મૃગચર્મ તે શિખ્યો
પિતા કને મત્ર સમેત અસ્ત્રને

૨૭ સૃષ્ટિ=સંસાર=જગતની સ્થિતિ ગુણો વિષે મુખ્ય=સત્વગુણ.
જુદા સ્વરૂપથી=વિષ્ણુ રૂપથી. ૩૦ વટયો=પાર ઉતર્યો હથે=નોડાથી
વટે=ઓળંગે દિશાપતિ=સૂર્ય.

ન તાત એ ફક્ત અજોડ ભૂપતિ
ધનુર્ધરોમાં પણ અમ એ હતો ૩૧

યતો જ્યમે વત્સ પ્રચંડ આખલો
માતંગ ધાતુ મહનીયું જે રીતે,
રથુ વટી યેશવને મુવાન ઘે
ગલીરને મુંદરે દેહ પારતો. ૩૨

પછી પિતાએ ઉતરાવી વાળને
વિવાહ એના તણી ઉજવી વિધિ
નરેન્દ્રકન્યા શુભ સ્વામિ એ મળ્યે,
શશીધરી દક્ષમુતા શી ચોલતી. ૩૩

યુવા, ભુલે દીર્ઘ પુરા સમા, વડા
ખલા, ભરી ગર્હન છાતી પાટશી,
રથુ વધ્યો તાતથી અંગવૃદ્ધિમાં
છતાં જણાતો વિનયેથી ન્યૂન તે. ૩૪

પછી વડી લોકની જે પુરા ધરી
આપે લથુ કે કરવા વિચારથી,
સ્વભાવસંસ્કારી ભણેલ એહને
નૃપે નવાળ્યો યુવરાજ નામથી. ૩૫

ગુણાર્થિ લક્ષ્મી, નૃપ નામના મૂળ
સ્થળે ધરી ગે યુવરાજ નામને

૩૬ ગુણાર્થો = ગુણને સોધતી

સ્થળે, કંઈ અંશથી, જેમ અબજથી
નવા ઉગેલા કમલે પ્રવેશતી. ૩૬

વાયુ સમા સારથિથી હુતાશ થું
અને વિખાતાં ધન જેમ ભાસ્કર
પુટયેથી ગંડસ્થળ જેમ મેગળ
થતો વધુ દુઃસહ તેહથી! ૪૫. ૩૭

નૃપે ક્રીધો રક્ષક યજ્ઞઅશ્વનો
જતા કુમારો બહુ ધન્વી પાછળ,
શતકંતુની સરખે નવાણું તો
નિર્વિધન ક્રીધા પરિપૂર્ણ યજ્ઞને ૩૮

ત્યારે પછીથી યજ્ઞમાન એ તણા
છોડેલ તે બન્ધનમુક્ત અશ્વને
ધનુર્ધરો રક્ષક સર્વ દેખતાં,
હરો ગયો ગુપ્ત રૂપે સુરેશ્વર. ૩૯

કુમારનું સૈન્ય ઉભું છ વિરિમત
વિપાદથી દિડમૂઠ જેવું તે સમે,
પ્રસિદ્ધ શક્તિની વસિષ્ઠ ધેનું ત્યાં
અચ્ચાનકે આવી ચડેછ નંદીની, ૪૦

અંગેથી એના ઝરતું શુચિ જલ
અડાડયું આંખે રઘુ સંતમાન્ય એ,

૩૬ અબજ=ગોટું કમલ. ૩૮ ધન્વી=રઘુ શતકંતુ=કંદ ૪૧
શુચિ જલ=ગોમુત્ર.

ત્યાં ઇન્દ્રિયે દુર્ગમ વસ્તુઓ બાધી
દિલીપના પુત્રની દૃષ્ટિએ પડે. ૪૧

તે પૂર્વમાં પર્વતપાંખછેદક
સુરેન્દ્રને રાજકુમાર દેખતો
વળી હરેલો હય ભેતર્યો રથે,
મરતી નિવારે સહુ બેની સારથિ ૪૨

ભણી હઇ તો અનિમેષ નેત્રથી
ભૂરા હથોથી સુરરાજ એ ત્વમ,
નિવારતો શું નભ સુધી પહોંચતા
ગંભીર નાદે, વચનો રડ કહે. ૪૩

સુરેન્દ્ર, ખેલો મખલાગ આપનો
સદાય એવું સહુ પડિતો કહે,
હમેશ દિક્ષાસ્થિર તાતની મુજ
ક્રિયા વિષે વિન શું કામ આ કરો ? ૪૪

તમે ત્રિલોકેશ્વર દિવ્ય ચક્ષુએ
મટે સદા એ મખવૈરી હંડવા
સ્વયં તમે વિનજ ધાર્મિજોતણા
કર્મે કરો, યાચ ક્રિયા વિલોપ તો. ૪૫

૪૧ દુર્ગમ=ન ભેષ યદાતી. ૪૪ દિક્ષાસ્થિર=દિક્ષામાં,
યત્ કરવામાં લાગેલા.

છે યજ્ઞનું મુખ્યજ અંગ આવ આ
મહેન્દ્ર છૂટો કરવો ઘટેછ તો
ખતાવનારા શ્રુતિ—માર્ગે ઇશ્વરો
અહે કદાપિ નવ નિન્ધ માર્ગને, ૪૬

મુધીર આવાં વચનો રઘુ તણા
મુણી સુરો સર્વતણો અધીશ્વર
કહક વિરમે ઘણ વાળતો રથ
અને વહે ઉત્તર આ રઘુપતિ. ૪૭

છે સભ્ય જે રાજકુમાર તેં કહ્યું
અરિથી રક્ષે યજ્ઞને યજ્ઞસ્થિતો,
તારો પિતા યજ્ઞથી લોપવા ચહે
મારો બધો વ્યાપક વિશ્વમા યજ્ઞ. ૪૮

ગણાય વિધ્નુ પુરુષોત્તમ સ્થળે,
મહેશ્વર અંગક, અન્ય કોઈના,
કહે મુનિ તેમ મને શતકંતુ
નાનો અમારા ન બિલો ધરી શકે. ૪૯

કપિલની જેમજ મેં હુર્યો છ આ
તારા પિતાનો હય એજ કારણ,
મમતા સર્વે તણ દે, ન મૂકતો
તું પાદ માર્ગે સગરાત્મજો તણે ૫૦

૫૦ સગરના પુત્રો કપિલના આપથી શરમ થયા હતા.
એમ હન્દ્ર ચેતવણી આપે છે.

પછી હસી નિર્ભય અન્ધ—રક્ષક
ફરીથી કે' આમ પુરંદર પ્રતિ,
ને તાહરે નિશ્ચય એજ શસ્ત્ર લે
ફાવીશ ના તું રકુને છાયા વિના. ૫૧

મહેન્દ્રની સન્મુખ આમ બોલીને
ચઢાવતો તે શરને ધનુષ્યમાં
વીરાસને અંગ વિશેષ શોભતાં
દીસે પિનાકી સરખો ઉભેલ તે. ૫૨

રધુતણે સ્તંભન બાણ વીંધિયો
ઉરે કરી કોપ સુરેન્દ્ર, નૂતન
પયોદવૃન્દે કણ એક અંકિત
ધનુષ્યમાં બાણ અમોઘ સાંધતો. ૫૩

રધુ તણા બાહુ વિશાળ મધ્યમાં
પેસી, ભુખ્યા લીપણ દૈત્યરક્તના
શરે, પીધું રક્ત મનુષ્યનું વ્યમ
પૂર્વે કદી ચાખ્યું ન તેથી કૌતુકે. ૫૪

કુમાર શો પ્રાકમમાં કુમાર તે
મારે સ્વનામાંકિત બા. ઇન્દ્રને—

૫૩ સ્તંભન=સ્થિર કરનાર અયશ સોનાતું પયોદ=વાદળું ૫૪
નિર્દય એવા રાક્ષસોના બોલીના ભુખ્યા બાણે.

કરેં, શચીચિત્રથી રમ્ય આંગળી
કઠોર ઐરાવત થાળડયાથી જ્યાં ૫૫

મહાન વજ્ર—ધ્વજ ઇન્દ્રનો હુર્યો
ખીજે શરે મોરપીછાથી ચોભતે
કોપ્યો છ એની પર ઇન્દ્ર, ખેંચીયા
એણે સુરશ્રી અલકો બળેથી શું ? ૫૬

તટસ્થ દેવો વળી સૈનિકા ઉભા
ઉભેનું જમ્યું અતિ ઉગ્ર યુદ્ધ ત્યાં
ખાંખાળ સર્પો સરખા ભયાનક
નીચે ઉચે ઉડી રહ્યા શરો ખડુ. ૫૭

અખંડ બહેતી શર કેરી વૃષ્ટિથી
અસહ્ય તે તેજ તણા નિધાનને,
કેમે શક્યો ઠારી ન ઇન્દ્ર મેઘ શું
ચોતે સુજ્યા વીજળીનાજ વહિને. ૫૮

૫૫ શચી ચિત્રથી રમ્ય=ઇન્દ્રાણીએ કાઢેલી કુલપાદ્મીથી
રૂપાળા ૫૬ વજ્ર-ધ્વજ=વજ્રના ચિન્હવાળો ધ્વજ સુરશ્રી=દેવોની
લક્ષ્મી ૫૮ ઠારી=ચાન્ન કરી વીજળી મેઘમાથી વાદળાના ધસારાથીજ
નીકળે એ મતનુ સમર્થન છે.

રધુ શશિખંડ સમા કૃણા તણા
શરે હરિયાપની દોરી છેલ્લો,
કરે હરિચંદન ચોપડેલ, જે
વલોવતા સગર જેમ ગાજતી. ૫૯

ધન્દ્રે વચ્ચે કોધ તણ ધનુષ્યને
વિનાશ માટે બલવાન વૈરીના
કાપી શક્યુ પર્વત પાખનેચ જે
અહુ પ્રલામડળ યુક્ત વજ્ર તે. ૬૦

મહા પ્રહારેયકી એહના રધુ
પડયો મહી સૈનિક અથુ સાથ, ને
પળેજ ખખેરી હથ બયા સહુ
ઉઠયો છ સૈનિકજયધનિ સહ. ૬૧

તથાપિ તે શરૂન પ્રહાર નિર્દય
અરિ ઘઇને ચિર સમુખે ઉલો
મુરેન્દ્ર રીઝયો બળ એહને ઘણે
શુણો કરે મારગ સર્વ ઠામમા ૬૨

શકિતભર્યુ રાકી શક્યા ન અદ્રિયે
આ શસ્ત્ર મારૂ સહુ તેજ ના બિજે
પ્રસન્ન તુ બાણ મને શુ માગ તુ
વાણ વિના ? સ્પષ્ટ કહુ મુરેન્દ્ર ૬૩

૫૯ જે દોરી ધન્દ્રના હરિચંદન ચોપડેલા હાથે વસોવેલા
સમુદ્રની જેમ ગાજ રહેતી હતી ૬૨ શસ્ત્રપ્રહાર નિર્દય=શસ્ત્ર મારવામા
હયા વિનાનો. ૬૩ વાણ=બોડો

અધુન લાથાથકી જહાર જે ચિહ્ન
રગી રહ્યું આંગળી હેમપીછેથી,
સ્વખાણ પાછું લઈને કુમાર કે
મધુર વાણી વહતા મહેન્દ્રને. ૬૪

પ્રભુ ! ગમે ના હય છોડવોજ ને
અખંડ દિક્ષાધર તાતનેા મુજ
લલે મળે તો ફલ પૂર્ણ ચરનું
પૂરું થતાં કમ વિધિ થકી જયમ. ૬૫

સભા મહીં શંકરઅંશદુર્ગમ,
પિતાજી મારા, સહુ વાત સાંભળે
આ, આપને ફૂલ કહેલી તે રીતે
કેં યોજના લોકપને, થવી ઘટે. ૬૬

‘લલે’ કહી પૂરો રધુની કામના
પધારતા નાસવ આવિયા ત્યમ,
મુદ્ધિલ્લાનેા મુન એ સભાગૃહે
ફરેછ પાછો, ન અતિ પ્રમત્ત થે. ૬૭

મહેન્દ્રના ફૂલથી વાત સાલળી
નરેન્દ્ર એને અભિનંદનો દિયે,

૬૬ શંકરઅંશદુર્ગમ=શંકરના અંશનો પ્રવેશ થવાથી
જેની પાસે જન્મ શકાય તેવું નથી ૬૭ પોતાને અમન પાછો ન
મળ્યો તેથી રધુ સ્વેજ અપ્રસન્ન હતો.

હરે થયેલા જડ હરતથી અડે
વળે ધવાયેલ શરીર એહને. ૬૮

જેનું અંધે શાસન માન્ય એ નૃપે
આ રીતથી યસ નવાણું આચર્યા
સ્વસ્થવનાન્તે સ્વરગે જવા ન શું
ખનાવી બાણે પગથી પરપરા. ૬૯

પછી વિષયથી વાળી વૃત્તિ વિધિસર પુત્રને
નૃપતિતણું તે ધોળું દેને નિશાનનું છત્ર તે,
તપવનતરુઓની છાયે સતી સહુ જૈં વસ્યો
ધડપણ વિષે ઇક્ષ્વાકુઓતણી કુલરીતિ એ. ૭૦

સર્ગ ચોથો.

રઘુના દિગ્વિજય.

- તે તાતે આપીયુ રાજ્ય મેળવી વધુ શોભતો,
દિનાન્ને રવિએ મૂતયા તેજને પામી અગ્નિ શુ ૧
- દિલીપ પછી ગાદીએ બેઠો એ એમ સાલણી,
ધુધવાતી નૃપો ઉરે પહેલાથી આગ બિઠી શુ. ૨
- રીઝી પ્રજા પ્રજા માથે બિચા નેત્રોની પંકિતથી,
ઇન્દ્રધ્વજની જેવોજ ઉદય ભાળી એહુનો ૩
- ગજજેવી ગતિવાળે બે સાથે કબલે કર્યા,
સિંહાસન પિતાકેરૂ ને આખુ અરિમડળ ૪

૩ ઇન્દ્રધ્વજ આગના વખતમા શરદોત્સવને વખતે એક ધ્વજ બિભો કરવામા આવતો જેને ઇન્દ્રધ્વજ કહેતા સારી જાણિ થવા માટે રાજાઓ તેની પૂજા કરતા.

માત્રાએ સ્થાપિયા તેને પ્રભામંડળરૂપના
પદ્મના છત્રથી બાણે પદ્મા અદ્વય સેવતી. ૫

બદીજન મુખે કાણે કાણે હાજરી આપતી,
સાર્થક સ્તુતિથી સ્તુત્ય એને સેવે સરસ્વતી. ૬

મનુઆદિ બીજા ભૂષે પહેલાં લોગવી છતાં,
પતિવ્રતાની જેમજ એને સેવે વસુન્ધરા. ૭

યોગ્ય હંડ હણ તેણે મૈ લોકોનું હુયું મન,
ન અતિ શીત કે ઉષ્ણ હરિણ વાયુની જ્યમ. ૮

એને વધુ ગુણે તાલ પ્રત્યે મળતી આછી ધે
લગતી, જેમ આંખાના મોર પ્રત્યે ફલોધકી. ૯

નીતિજ્ઞાએ નવા રાજને શુભાશુભ શીખવ્યું
પહેલાંનો પક્ષપાતી એ બીજાનો ન કહોય તે. ૧૦

ગુણે પાંચેય તરવોના વિશેષ પુનિટ પામતા.
નવો રાજ થતાં તેહ સર્વ બાણે નવું થતું. ૧૧

ઇન્દુ આનંદ દેવાથી, તપન જેમ તાપથી
એમ યથાર્થ એ રાજા પ્રજાના મનરંજને. ૧૨

૫ પદ્મા=વક્ત્રી. ૬ ફોરો આખા પડી આખાના મોર ૫૨
પ્રીતિ રહે નદિ ૧૦ પહેલાંનો=શુભનો. બીજાનો=અશુભનો. ૧૨
તપન=પૂર્ણ.

લલે કહ્યુંનત પર્યંત લાંબા લોચન એહનાં,
સૂક્ષ્મ કાર્યાર્થ દાખતા શાસ્ત્રનેત્રેજ તે જુએ ૧૩

રાજ્ય સ્થિર કરી સ્વસ્થ થયો ત્યાં આવી છે સરદ
પંકજ લક્ષણે યુક્ત ખીછજ રાજ્ય લક્ષ્મી શું. ૧૪

વર્ષેલાં વાદળા નાના વિખરાયે, ખમાય ના
એના ને રવિનો તાપ સાથે સૌ દિશ વ્યાપતો. ૧૫

મેઘચાપ તજે ઇન્દ્ર, જયચાપ રધુ ધરે,
પ્રજાઅર્થે ધરે ચાપ એમ બેઉ અનુક્રમે ૧૬

પક્ષતુ છત્રને, ખીટ્યા કાશતું ધારી ચામર,
એની કરે ઋતુ ચેષ્ટા પપુ પામે ન લક્ષ્મીએ. ૧૭

પ્રસન્નમુખવાળો એ સ્વચ્છ પ્રજાતણો શશી,
બેઉ છે મરખા બહાલા આખે બેનાર સર્વને ૧૮

તારામા, હસની હારે, કુમુદે શોભતે જળે,
સપદા કીર્તિની એની જાણે વેરાઈને રહી. ૧૯

એના શુણ્ણતણી કીર્તિ માઠી કૌમારવાતથી,
શાળ રક્ષતી આ ગાય બેઠી શેરડી છાયડે ૨૦

તેજવાળા અગસ્ત્યને ઉદયે નીતર્યા જળ,
રતુના ઉદયે ક્ષુબ્ધ અરિચિ તો ખડી હારથી ૨૧

૧૫ વાદળા વિખરાયે રાજ્ય ફરવા નીકળ્યો અને સૂર્ય ન્તરથી
તપસા લાગ્યો તેથી ૨૦ શાળ રક્ષતી=શાળના ખેતરનું રક્ષણ કરતી.

ધુધાળા ને મહોન્મત્ત નદીના તટ તોડતા,
બળદો આચરે એનું વિક્રમ ગમ્મતે લયુતું. ૨૨

મસ્તપર્ણની મદનાગંધની કળીઓ અડચે,
હૃદયાર્થી શું ગમે એના સાત બાળુ મદે ઝરે. ૨૩

સૂકવી માર્ગનો ગારો નદીને છીછરી કરી
પ્રયાણે પ્રેરતી એને શક્તિ પહેલા ધરણે. ૨૪

વાણની શાન્તિના યજ્ઞે, વહ્નિ વિધિથી હોમીયો
જમણી જાળને જહાને હરને દે જય એહને. ૨૫

પુર ને પ્રાન્તના કિલ્લા રક્ષી ચોક્ખી કરી પુઠ
જયાર્થે જોઇને મારે, જતો પર્વિધ મેન્ય લે ૨૬

વધાવે ધાણીથી એને વયોવૃદ્ધ પુરસ્ક્રીઓ
ક્ષીરાપિધ જેમ વિધ્યુને મદદે ઉડતી ઝણે. ૨૭

પ્રાચીનબહ્નિની દેવો પહેલા પ્રાચી દેશે ગયો
વાયુથી ઉડતી એવી ધનથી અરિ ડારતો ૨૮

રથો કેરી રજે કીધુ વ્યોમ ભૂતળના સમું
મેધો જેવા ગળે તેમ ભૂતળ વ્યોમ જેવુંજ. ૨૯

૨૩ સપ્તપર્ણ=એક વનસ્પતિ આન બાળુ તાળવું, જતી, જે
ગડરચગ, મુદ, રુવાગ્ર, અને કેક એ સાન કેકાણે ૨૫ દે જય=
જય યવાની આવી. આપે ૨૬ પર્વિધ=ડસ્તી, અશ્વો, રથો,
પાપલ, નાવિકો અને અગ્નિકો (બી.વો)

પહેલું તેજ, પછી શબ્દ તેની પછી જતી રજ
પછી રથાદિકો જતા સૈન્યએ ચતુરંગિના. ૩૦

મારવાડે થયાં પાણી, ઊતરાતી ઊડી નદી,
અજવાળા વને ધાના એની અગાધ શક્તિથી. ૩૧

પૂર્વાખિધ ભણી જતી તે સેનાને દોરતો દિસે
શંભુ જટાથી પડતી ગગાને શું ભગીરથ. ૩૨

તેનો માર્ગ ધતો સ્પષ્ટ ભૂપોથી ફલ ત્યાગતા,
ઉછેદા, ભાગી નાખેલા, વૃક્ષોથી જેમ હસ્તિનો ૩૩

તે તે પૂર્વ તણા દેશે છતતો જયશાલી એ
તાડના વનથી કાળા અખિધને તીર પહોચતો ૩૪

ગવીંઉચ્છેદનારા તે નદીવેગ સમાનથી
ધ્રુષ્ણી ખચાવતા એવ નમી જૈ નેતર જયમ. ૩૫

નોકા બળ થકી પેઢ્યા વંગી ઉચ્છેદીને બળે
ગંગાના બહેણુની વચ્ચે તે જયરથંભ રોપતો. ૩૬

ઉખેડી ફરી રોપેલ શાળ જેમ નમી પડી
રઘુનાં પાદપદ્મે તે ધરે ભેટ ફેલો તણી. ૩૭

૩૦ તેજની ગતી શબ્દ કરતા ઉતાવળી છે.

૩૧ સૈન્યની જરૂરોઆત માટે મારનાડમા પણ નવાણો
કરવામા આવ્યા. વનમા સૈન્યના પડાવ થવાથી પ્રકાશ થવાનો
સંભવ છે. ૩૨ ગગા પૂર્વમા વહે છે તેથી ૩૩ ફલ ત્યાગતા=(૧)
ખંડણી આપતા. (૨) જેમાથી ફલ ખરે છે તેવા. ૩૬ વંગી (મગાળી)
લોકો પૂર્વ નોકા સૈન્ય ધરાવતા હોવા જોઈએ.

હાથીએ પૂઢ બાંધીને સેના તે કપિશા તરી
ઉત્કલોને ચાંધ્યે માર્ગે તે કલિંગ પ્રતિ જતો. ૩૮

મહેન્દ્રને શિરે તેણે તીક્ષ્ણ પ્રતાપ થાપીએ
રહાવતે જેમ અંકુશ નીસાર ગજને શિરે. ૩૯

એથી હસ્તિયુદ્ધોવાળો કલિંગ અસ્ત્ર લે લડ્યો
શિલા વર્ષાત ગિરિશુ પાંખ છેદક શક્યો ૪૦

અરિનાં શરની વૃષ્ટિ સહી ઠાકુત્સ્થ તે રથજે
જયથી વરતો બાણે મંગળ સ્નાન આચરો. ૪૧

નાગર વેલને પત્રે રચી ત્યાં પાન ભૂમિઓ
શ્રોક્ષ્ણમધને શત્રુની કીર્તિ વીર પી જતા. ૪૨

ધર્માર્થ જય જેના તે ભૂયે પકડી છાડિયો
મહેન્દ્રરાજને લીધી લક્ષ્મી તેની ન ભૂમિને. ૪૩

સોપારીવૃક્ષની પહારવાળા અબિધ તટે તટે
ન લોભી જયનો જતો અગસ્ત્યે ઢાખવી દિશે. ૪૪

હસ્તિમહસુગંધી તે જળે વીરકીડાયકી
પતિશંકાતપુ પાત્ર કાચેરી નદીને કરે. ૪૫

૩૮ કપિશા ઉતરતાં વેતલ ઉત્કલના સોપા એને નખા પડ્યા
તેથી તે અગળ વધ્યો ૩૯ નીલરંધ્રીકાને ન ગણકારે તેણે. ૪૦
એથીએની સચે. ૪૪ અમરના તારાની દિવામાં=દક્ષિણમાં. ૪૫
પતિ=સમુદ્ર (જે સૌ નદીઓના સ્વામી મનાય છે) રાગ કાચેરીમાં
કોડ કરે તેથી સમુદ્રને નદીના ઉપર જોમ થવાનો પ્રસંગ બને.

જયાર્થી તે જતાં આગે સેના મલય અદ્રિની
તળેટી ઉતરે જ્યાંહી મરચીમાં ગુકો ઉડે ૪૬

એવચીના હુયે પીલ્યાં ફોલોની રજ ઉડતી
ચોટે સમાન ગધાળા ગંડસ્થળે ગનેતણે. ૪૭

સર્પસર્ગાનણા ખાડામાં ગાંધ્યા ચન્દનદુમે
માંકળ તોડતા હસ્તીનાયે છુટે ન ગાળીઆ ૪૮

દક્ષિણ દિશમાં આપુ થાતુ તેજ રવિનુ એ
તે દિશે તાપ રતુનો પાડયો તો ના સહી શકયા. ૪૯

મળતી તામ્રપણી ત્યાં અખિધનાં મોતી ઉત્તમ
આપે પહે પડી તેઓ જાણે સ્વયંશ મંચિઓ. ૫૦

યથેચ્છ રહીને તેહ ચન્દનતરુ જ્યાં તલે
તે દિશાના સ્તનો જેવા ગિરિ મલયદર્દરે. ૫૧

અમદ્ધ બળનો અખિધથી દૂર સદા અદ્રિને
ઓળંગ્યો છે ધરા કેર નિતળ વસ્ત્રહીન શુ. ૫૨

કોકણ છતવા જતા એહુના એન્ય તે થદી
રામાસ્ત્રથી ખસ્યો તોયે દીસે સદા અડયો નિધિ. ૫૩

૪૬ પોપટને મરચા બહુ પ્રિય છે ત્યાં એલચીના છોડ પછી
થાય ૪૮ સાપે લીધેલા ભાડના ખાડ પડી રહેવા હોય તેમા
ખાધેલા લાચીના ગાળીઆ છૂટતા નથી ૫૩ સદે=સદાદ્રિને અડે છે.
સદાદ્રિથી સમુદ્ર સુધી સેના વિસ્તરી રહેવાથી પરશુ રામે સદાદ્રિને
ખસેડયો હતો.

ભયે ભૂપણ ત્યાગંતી કેરવની સ્ત્રીઓ તણા
કેશે એણે ભરી ચૂર્ણ સાટે સૈન્યની રેણુને ૫૪

મુરલા નદીને વાયુ ઉડેલી કેતકી રજો
વસ્ત્રસુગધ મૈ એના યોદ્ધાના કવચે ઠરી. ૫૫

ચાલતા હુયનાં ગાત્રે કવચરણુકારમાં
હૂએ વાયુથી ડોલતંત રાજતાલીવનઘવનિ ૫૬

ખજુરીના ઘડે બાધ્યા હાધીના મઢને ઝર્યે
સુગંધી કુંભં ઉપરે ભંગો પુનાગથી પડે. ૫૭

નમુદ્રે રામને માર્ગ મારગતાં જ્યમ આપીયો
પાશ્ચાત્ય નૃપને રૂપે ખંડણી રતુને લીધી. ૫૮

હતેથી મરત હુસ્તીએ ન્યાં કોયું જયચિહ્ન તે
ત્રિકૂટાચળ શું એણે જયરતંભ ઉભો કર્યો. ૫૯

ભૂમાર્ગે પારસીકાને છતવા તે પછી જતો
સયમી તરવરાને શું ઇન્દ્રિયોરૂપ શત્રુને ૬૦

યવની મુખપદ્માનો મલોલ્લાસ ન તે સહે
પમાર્થે ઉગતો તાપ મેઘ અકાલનો જ્યમ ૬૧

૫૮ પાશ્ચાત્ય=પશ્ચિમતા. ૬૧ યવની=પારસી રાજાઓનો રાણીઓ. ૬૧ વખત વિનાનો મેઘ જેમ પડેો મારે ઉપયોગી તરફાને હરી લે છે તેમ તેણે રાજાઓની રાણીઓનો મધ્યમ્ય ઉત્તામ હરી લીધો.

આપટંકારથી વીરો ઝોળખાતા જ્યહીં રજો
તેવું ઉઘ કીધું યુદ્ધ પાશ્વત્યઅન્યસૈન્યથી. ૬૨

લાલે છેદેલ તેઓના દાઢીવાળા શિરોથી તે
છાઇ કે ભૂમિ શું મધમાખે ભર્યા મધુપુટે. ૬૩

ઉતારી પાઘડી અન્ય સૌ એને શરણે ગયા
પ્રભુમ માત્ર ઉપાય મોટાઓના પ્રકોપનો. ૬૪

ઉત્તમ મૃગચર્મથી પાધર્યા દ્રક્ષમંડપે
મધથી વીર તો એના જયધાક ઉતારતા. ૬૫

કુબેરની દિશામાં તે પછી ઉત્તરના નૃપો-
ને શસ્ત્રે શ્રહવા જાતો કીર્ણે શું જળને રવિ. ૬૬

માર્ગશ્રમ ઉતારીને આળોટી સિન્ધુને તટે
કંકુથી પૂર્ણ કેસરે સ્કંધો હય હલાવતા. ૬૭

પ્રાક્રમ રઘુએ કીધું હૂણો કેરા નૃપો મહીં
તેમની રાણીના ગાલે લાલરંગે જણાય તે. ૬૮

કાળોલે રહુમાં એના વેગને ના સહી શક્યા
ગળે પાંધ્યેથી પીડાતા અખોડો સાથ એ નમ્યા. ૬૯

૬૮ લાલરંગ=ગાલ ઉપર શોકને લીધે તાડન કરવાથી લાલ
રંગ થતો હતો. ૬૯ હાથીઓ બાધવાથી અખોડનાં જૂથો નીચા પડી
ગયેલા તેમ તેઓ પથ્ય નમી ગયા.

સારા અશ્વોયકી લારે ધનરાશિની એમની
 ભેટો ડોસલ રવામીને ખેંચી ગર્વ ન ખેંચીયો. ૭૦
 અશ્વમેય લઈ જતો ગૌરીતાત હિમાલયે
 વધારતો ન શું એનાં શિખરો ગેરની રજે ૭૧
 તેના જેવા બળી ખોમાં સુતેલા ડોક વાળીને
 દેખતા સિંહને થાતો સેના શબ્દે ન સંભ્રમ. ૭૨
 ખર્ખર ભૂર્જમાં થાતો, વામથી શબ્દ કાઢતો
 ગગાબિંદુ લયો વાયુ એને સેવે ૭ માર્ગમાં ૭૩
 નમેરૂ છાય બેઠેલા મૃગનાલિથી વામિત
 શિલાતલ પર લેતા વિસામો વીર એહુના. ૭૪
 દેવદારૂ ગળે ખાધ્યા ત્યાં હારે તેજ ફેંકતી
 રાતે આપધીઓ લાને વિના તેલ પ્રવીપ શી ૭૫
 તેણે લાખ્યા ઉતારામઃ ગાળીયે છાલ ઉખડયે
 દેવદારૂ કિરાતોને ગજમાપ બતાવતા ૭૬
 બાણો ગોદધુ ગોળાધી, ઘસાતાં અગ્નિ વેરતુ
 પહાડી લોકનુ થાતુ ઉત્ર યુધ્ધ રતુ યદી ૭૭

૭૧ બધે ગેરની રજ ઉડવાથી હિમગિરિના શિખરો વધ્યા જણાતાં
 હતાં ૭૩ ભૂર્જ=એક વૃક્ષ. ૭૪ નમેરૂ=એક વૃક્ષ ૭૫ શરે=આણુ ઉપર.
 ૭૬ દેવદારૂ સાથે હાથીઓ બાપેલા હતા તે વૃક્ષો પર ખડેલા ગાળીઆના
 આકા હાથીઓ ફેટલા બિચા હતા તે બતાવતા હતા. ૭૭ રધુનું સૈન્ય
 બાણો વાપરતુ અને પહાડી લોકનુ ગોદધુ વાપરતુ હતું.

શરે ઉત્સવમંડેતોડેરા ઉત્સવ ટાળીને
કિંનરો પાસ ખાહુની જયગાથા ગવાડતો. ૭૮

જ્યારે તે આવીયા ભેટો લેને, અન્યોન્ય બાણીયું
નૃપે સરવ હિમાદ્રિનું, હિમાદ્રિએ નૃપાળનું. ૭૯

અચલ યશનો રાશિ રાપી ત્યા ઉતર્યો નીચે
રાવણે તોળિયા અદ્રિને બણે શરમાવતો. ૮૦

લોહિતા ઉતર્યો ને ત્યા કમ્બે. પ્રાગ્જયોતિયેશ્વર
ગજખીલા ધતાં કાળાં ચન્દનનાં તરુ સહ. ૮૧

વર્ષા વિનાય અધાર કરી દે ભાનુ છાઇ જે
રથની રજ ના તેણે ખમાણી સંન્ય શે મહે? ૮૨

વિક્રમે ઇન્દ્રધી વત્તા તેને કામરૂપેશ્વર
સેવે બીજે જુઝયા, કુલપુટેલા હાથીઓ લઈ ૮૩

હુમ ખાન્નેઠ શોભાવે જે તે ચર્ણની કાતિને
કામરૂપપતિ રતનરૂપી પુષ્પો ધરી પૂજે ૮૪

એમ છતી દિશાઓને વળ્યો જયી નૃપોત્તણા
છત્રહીન શિરો રથની રમેથીજ ઢાકતો ૮૫

૭૮ ઉત્સવમંડેતો-એક જાતિ ૮૦ ગમણે પરાભવ કરેલા
કૈલાસ તરફ રઘુ મથોજ નહિ એ કૈલાસને ચગમારા જેવુ થયુ.
૮૩ બીજે જુઝયા=બીજે લડેના. કુલ પુટેલા=જેને ગંડરથજી પુટ્યાં
હતાં તેના.

સર્વેવ હસિણામાં દૈ વિશ્વવિજિત ક્રિયો મખ
મેયોની જેમ સતોનું લેણું તો આપવાજ તે. ૮૬

મંત્રીઓ સહિત ખહુ પૂજા કરીને
હાર્યાની શરમ છુલાવીને કકુત્તરથે
યજ્ઞાન્તે અતિ વિરહાત્ રાણી જેની
ભૂષેને રવપુરે જવા રજા હોધી છે. ૮૭

તે રેખા, ધ્વજ, વજ્ર, છત્ર, ચિન્હવાળું,
રાજાનું પદ યુગલ કૃપાથી લબ્ય,
પ્રસ્થાને નમન કરી આંગળીએ
શિરોમાળ મધુ ધરી કરે જોડે. ૮૮

સર્ગ પાંચમો.

—અજનું સ્વયંવરમાં જનું—

૧ વિગ્રવજિત યજ્ઞ વિષે હું ટાંચ્યા
 જેણે નિધિ તે ભૂપ પામ આવ્યો
 લેવા શુરયાચિત દક્ષિણાને
 શ્રી કૌતસ વિદ્વાન્ વરતન્તુ શિષ્ય. ૧
 રહ્યું નથી હેમનું, માટીપાત્રે
 તેથી લઈ અર્ચ્ય, અમૂલશીલ
 યથે રૂડા બધા અતિથિગ્રેમી
 વિદ્યારૂડા તે અતિથિની રહ્યામો. ૨
 વિધિતણા બાણ વિધિથી પૂજા
 બેસારીને આસન હાથ બેડી,
 કાર્યજ, ને અગ્રણી માન્ય સૌનો
 તપસ્વીને ભૂપતિ આમ કે'છે. ૩

૧ વિગ્રહજિત=એ નામનો યજ્ઞ.

છે તીવ્રજુદે, તમ મંત્રકારે.
માં મુખ્ય એવા ગુરૂ તો ખુશીને ?
તેનાથી સૌ જ્ઞાન મળ્યું તમોને
ચૈતન્ય લાગુ થકી લોકને શું ! ૪

કાયેથી વાચાથી મનેથી નિત્ય
મહુપિં મુન્યું તપ તે ત્રિવિધ
મહેન્નતું ધૈર્ય ચુકાવનારું
ન વિધનથી કે કાય પામતું ને ? ૫

કથારાતણા બન્ધન આદિ ચત્ત
ઉછેરીયાં કેવળ પુત્ર પેઠે
નિવારતાં થાક, કુટિદુઝોને
વાતાદિ ઉત્પાત થતો નથી ને ? ૬

એળે મુનિને ખરું નાજ લેતું
પ્રીતિ બહુથી ન નિરાશ કીધા
કિયોપયોગી કુશ ખેંચતાં એ
મૂળીતણાં છે શિશુ તો ખુશી ને ? ૭

નૈમિત્તિક રનાન બને છે જેથી
અપાય છે અંજલિ પિતૃઓને
છઠ્ઠો તટે લાગ શિલોંછનો જ્યાં
તે વીર્ધવારિ તમ ઠીક છે ને ? ૮

૮ શિલોંછ=વેરામણ દાણાઓ વીણીને અગિ લેતા આજીવિકા કરતા હતા, તેને શિલોંછ કહેતા.

સામે વગેરે વનધાન્યલાભ
જેમાં સમે આવી અતિથિ પામે
શું ગામનાં દોરજ એ તમારો
નિભાવ તો ખાઈ જતાં નથીને ? ૬

રૂડું શિખાવી ઋષિ, યૈ પ્રસન્ન
ગૃહી થવા હીધી રત્ન તમોને ?
છે આ સમે આશ્રમ એ બિલ્લનો
કરી શકે જે ઉપકાર સૌને. ૧૦

તમે પૂજ્યોગ્ય પધારવાથી
અતૃપ્ત આ ચિત્ત ચહે છે આજ્ઞા
શુરુની આજ્ઞા થકી, આપ મેળે
વા માન દેવા મુજને પધાર્યા ? ૧૧

જે અર્ધ્ય પાત્રેથી જણાય ખાલી
એ ભૂપની સૂણી ઉદારવાણી
આજ્ઞા તણ સ્વાર્થની સિદ્ધિકેરી
તેને કહે છે વરતન્તુ શિષ્ય. ૧૨

સર્વત્ર રાજ સુખ છે અમોને
તું ના થતો દુઃખ કશું પ્રબલને ?
તપે રવિ જ્યાં મુધી રાત્રિ કેમ
જનો તણી દષ્ટિ શકેજ છાઈ ? ૧૩

૧૧ અતૃપ્ત=રાજ થયાં છતાં પૂરો આનંદ તો આજ્ઞા પાળવ
થીજ થશે એમ મત્તવે છે.

પૂજ્યપ્રતિ ભક્તિ કુળે મુહાતી
વધ્યો મહાભાગ તું પૂર્વજોથી
છે એટલો ખેદ દિલે મને કે
મમો વિત્યે યાચક થૈ હું આવ્યો. ૧૪

તે પૂજ્યને સૌ ધન માત્ર દેહ
નરેન્દ્ર તું શેષ રહ્યો, કલ્યાણી
ખાલી કરેલું વનવાસીઓએ
સામાનું રાડું ઉભું હોય તેવો. ૧૫

સમ્રાટ છતાં તાહરી યશ—દાને
થયેલી આ નિર્ધનતા મુહાતી
દેવે ક્રમે પીધી શશિકલાને
વિશેષ પ્રલાપ્ય કાય, વૃદ્ધિધીએ ૧૬

ન કામ બીજું કરું હું પ્રયત્ન
બીજે, શુરને ધન આપવાને
બહુ તને હો', નહિ ચાતકો એ
યાચે જલે હીન શરદ્ધનોને. ૧૭

વળે, વહો એમ મહર્ષિ શિષ્ય
રાકી, પૂછે ભૂપતિ એહને કે',
વિદ્વાન શું વસ્તુ ચહો છ દેવા
તમે શુરને, વળી કેટલી તે ? ૧૮

વિધિ થકી યજ્ઞ કર્યાછ જોણે
છે ગર્વઆવેશ વિના છતાયે
વર્ણાશ્રમોના ગુરુ તેહને કે'
સ્વકાર્ય, તે પડિત પ્રજ્ઞાચારી ૧૯

‘વિદ્યા પુરી મેં લાવીને ગુરુને
કહ્યું સ્વીકારે ગુરુદક્ષિણા કે’
પરંતુ સેવા ચિરકાળ કીધી
અખડ મેં તે ખન માનતા તે ૨૦

કીધે અતિ આગ્રહ કોધ લાવી
ન મારી ગુણશ કઈ વિચારી
‘ચૌદેય વિદ્યા સમ ચૌદ કોડ
મહોર દે લાવી મને’ કહે તે ૨૧

આ અધ્યપાત્રે સમજી લઇને
રજો હવે તું નૃપ નામનોજ
વિદ્યાતણું એવડું મૂલ્ય દેવા
કરી શકુ આગ્રહ ના તને હું” ૨૨

વેદજ્ઞમા ઉત્તમ એહ વિત્રે
એવું કહ્યું ત્યા ઉજળો શરી શો
પાપોથી નિવૃત્તજ વૃત્તિવાળો
એને ફરી કે’ નૃપ ચક્રવર્તી ૨૩

“કેા વેદપારંગત, શુર માટે
જે ચાચતો દ્રવ્ય, રત્ન કનેધી
ખાલી ગયો દાની ખીજની પાસે
એ ના મને દો અપવાદ પહેલો. ૨૪

તું માહુરા મહાન અને પ્રસિદ્ધ
અગ્નિગૃહે અગ્નિચતુર્થ જેવો
મે ત્રણ દહાડા રહે જેટલામાં
પ્રયત્નથી અર્થ હું સાધું તારો.” ૨૫

મલે કહી એવું અમોઘ વેળુ
સ્ત્રીકાચું એતું થઇ રાજ વિગ્રે.
જાણી જૂમિ ખાલી થઇ રત્નમે
કુબેરનું દ્રવ્ય ચહું કહાવા. ૨૬

વસિષ્ઠ મંત્રેલ જલપ્રભાવે
સમુદ્ર, આકાશ, ગિરિવરોમાં
રોકાય એના રથની ગતિ ના
વાયુની સાથે ધન ફેરી જેમ. ૨૭

સામંત જેવોજ ગણી, બળેથી
કુબેરને- જે છતવા ચહે છે
તે સંયમી ધીર રત્ન સુતોતો
યસ્તે બરેલા રથમાંહી સાજે ૨૮

૨૫ અગ્નિગૃહે-અગ્નિશાળામાં વૈદિક પ્રકારના ત્રણ અગ્નિ
ઉપસંત ચોથા અગ્નિ જેવો.

પ્રભાતમાં આદરતાં પ્રયાણ
ભંડારીઓ વિસ્મિત એહને કે'
ભંડારનો મધ્ય સુવર્ણકેરી
નભે થકી વૃષ્ટિ થયાની વાત ૨૯

વળેથી કાપેલી શુ મેરૂ દૂંક
જેવોજ જે ઉજ્જવલ હેમરાશિ
હલ્લાની ધારતીથી દીધો કુબેરે
તે કૌતસને આપીજ દીધ ભૂપે. ૩૦

એ ખેડના સર્વતણી પ્રશંસા
સાકેતવાસી જન સૌ કરે છે
ગુરુનું યાચેલુંજ અર્થી લેતો
ભૂપાળ દેતો વધુ યાચિયાથી. ૩૧

સો સો ઊટો ને વળી બોડીઓ વહે
સંપત્તિ જેની ભૂપ તે નમતો,
એને કરે સ્પર્શી ખુશી થઇને
જવા સમે કૌતસ વહે છે વાણી. ૩૨

નવાઈ શું ભૂમિ પ્રજાની દૂઝે
સૌ કામના જ્યાં નૃપ તું સ્વધર્મી,
અમાપ દેખાય પ્રભાવ તારો
જેની કને વાંછિત આલ દૂઝે ૩૩

સર્વે સુખો પ્રાપ્ત ધવાથી તારે
છે લાભ ખીન્ને પુનરુક્તિ માત્ર
ગુણો નમાણો તુ સુપુત્ર પામ
પામ્યો પિતા માન્ય તનેજ જેમ ૩૪

આવી રીતે આશિષ ભૂપને દે
ગુરુ કને એ દ્વિજ ત્યાથી જાતો
રાજ્ય તેથી સુત શીઘ્ર પામ્યો
આ લોક જાનુથી પ્રજાસ જેમ ૩૫

બ્રાહ્મ સુહૃતે પટરાણી તેની
કુમાર જેવો પ્રગવે કુમાર
બ્રહ્માત્મજા નામ પરથી તાતે
તે પુન ડેડ અજ નામ પાડ્યુ ૩૬

એ ૩૫, એ એજસ, વીધે એજ
ઉદાર છે પ્રકૃતિ એની એજ
કુમાર ના તાતથી લેશ જુદો
હીવાથી હીવો પ્રકરેવ જેમ ૩૭

વિધિથી વિદ્યા ગુરુ પામ શીખ્યો
વધુ રૂડો ચૌવનથી, રૂપરૂતી
તેને શ્રી રાજની રાજની વાટ
જુએ સુતા ડાહી, પિતાની જેમ ૩૮

૩૪ પુનરુક્તિ=મેડાતો હોય તેવો ૩૬ કુમાર=રૂકડ ૩૮
જેમ પ્રાણી દીકરી પિતાની આજ્ઞાની રાજ જુએ છે તેમ

ભૂપાલ ભોજે કથઢૌશિકોના
 ઇન્દુમતી ઝહેન સ્વયંવરાર્થે
 કુમારને તેડી જવા રધુને
 પછી હિતરવી પઠંયોછ દૂત ૩૬

સંબંધ એ ઇંટ અને સ્વપુત્ર
 વિવાહની ઉંમરનો વિચારી
 નૃપે વિદર્ભાધિગની સમૃદ્ધ
 પુરો ભણી પાઠવિયો છ એને ૪૦

તણુ વિષે સાજ ઝહુ મુહાતા
 કુમારના માર્ગ વિષે ઉતારા
 બની રહે આમ્યજનોની ભેટે
 શહેરના કીડનભાગ જેવા ૪૧

ખિન્દુ ભર્યા વાયુથી નક્તમાલ
 નાચી રહ્યા તે તટ નર્મદાને
 પડાવ નાખે પથ દાપી, તેની
 સેના ધળ, જેની રજે ભરેલી. ૪૨

માથે ભમતા ભમરા થકી જે
 પડયો જણાયે જળમાહિ ઝહેલા
 ધોવાઇ જેને મદ માફ કુલ
 તેવો નદીથી વનહરિત ઉઠ્યો ૪૩

ધોવાઇ ગૈ ધાતુ બધી છતાંએ
તે વાદળી રેખ વિચિત્ર, બુઢા
શિલાથી, દંતુશળદાર હાથે
ખોદકિયા જે કીધ રૂક્ષવન્તે. ૪૪

સ કોચીને, રહોળી કરે તુરંત
તે સૂઢને તીર સમીપ ગચ્છ
મોટા તરંગોય વિદારતો, શુ
મથી રહો બંધન તોડવાને. ૪૫

તેણે ડખોળ્યા જળરાશીવાળો,
રહેલો તટે જાય નદી પ્રવાહ,
શેવાળ કેરા હમ, શેલ ચો તે
છાતી પરે લે, પછો તીર રહોચો. ૪૬

જજે પડયે બંધ ઘડીક એહ
હરતીતણા ગંડચક્રી જરંતી
ફરી જણાતી મહ કેરી ધારા
બહુ શહેરી મજને નિહાળી. ૪૭

તે સપ્તપર્ણી રસતુલ્ય લીખો
પ્રવાહ એના મદનોજ સૂંધી
પ્રયત્ન સૌ રહાવતના ઉથાપી
ભાગેછ સેનાગજ સર્વ પાછા. ૪૮

૪૪ વિચિત્ર=કામચિત્રો ખોદકિયા=ખોદવાની રમત.
રૂક્ષવન્ત=એક પર્યાંત ૪૭ ખીગ્ન હાથીઓને જોઇને રપધાના જાનધો.
૪૮ સપ્તપર્ણીના દૂધ જેવો લીખો.

પશુ સહુ જધન ત્રોડી ભાગ્યાં
લાગી ધરી કે રથ ધાય ઊધા
વીરો શકે રક્ષી ન નારીનેયે
એવું કીધું વ્યાકુલ સૈન્ય એણે ૪૯

ન વન્ય હસ્તી નૃપથી હુણાય
વિચારી, સામે ધસતાજ એને
નિવારવા, કુંભપરેજ ખાણ
માયું અજે ચાપ ન ખૂળ તાણી ૫૦

વીધાઇને તે ગજકેડું તુર્ત
રનરૂપ લાગી સહુ સૈન્ય ભેતા
દેખાતુ ભામંડળમા જવવત
આકાશચારી વધુ રૂડું પારે ૫૧

પ્રભાવથી લાવી સુરકુમોના
પુષ્પે વધાવેછ કુમારને તે
ઉન્નતો દત પ્રભાથી હાર
લાભો ઉરે, વાક્યનિપુણ તે કે ૫૨

હું ગર્વ લીધેજ મતંગશાપે
પામેલ છુ આ ગજકેરી યોની.
મને તું બાણ પ્રિયવાદી નામે
ગધર્વરાજ પ્રિયદર્શિપુત્ર— ૫૩

૫૧ ભામંડળમાજ્ઞેજના ચક્રની વચ્ચે ૫૩ મતંગ નામના
ઋષિના સાપથી પ્રિયદર્શી નામના ગધર્વના રાજાનો પુત્ર પ્રિયવાદી
હાથી થયો હતો.

પદે પડી મેં વિનંયા મુનિને
તેથી મને કેક દયા બતાવી.
અગ્નિ—રવિ—યોગથી ઉજ્જ્વળતા તો
કંડાપણું છે જલનો સ્વભાવ ૫૪

ઇક્ષ્વાકુવંશી અજ તારું બ્યારે
બાણેથી કુંભસ્થળ છેકવાનો
પામીશ ત્યારે નિજ રૂપ પાશુ
મુનિશિષ્યોજી એમ મને કહેતા. ૫૫

ચિરંધી હું દર્શન તારું ઇચ્છું
આજે મને યાપથી તેં ઉગાર્યો.
ન જો કરું કેં પ્રિય તારું સાટે
વૃથા જ હું તો પદ મારું પામ્યો. ૫૬

ગાંધર્વ સમોદન નામ અરુદ્ર,
પ્રયોગને વાળણ મંત્ર બુદ્ધા
જેના—તું લે મારું, પ્રયોજનાર
અરિ હજારો વિજી છતાં પામે. ૫૭

ન લાજતો, કારણ કે દયા તે
મારીપરે ધા કરતાંય ધારી.
હું વિનવું છું તુજને, નકારાં
મને નહિ તું 'બનતો કઠોર. ૫૮

૫૬ અગ્નિ અને રવિ. ૫૭ ગાંધર્વ=મર્ધવેલું.

બલે કહીને નરચંદ્ર તેહ
લે નર્મદાનું શુચિ વારિ હસ્તે
મ્હેા ઉત્તરે રાખી શિખે છ અસ્ત્ર-
નો મંત્ર એ શાપથી મુક્ત પાસે. ૫૯

વિના કંઈ કારણ દેવયોગે
મૈત્રી થતી જોડની આમ માર્ગે,
ગધર્વભૂમિ પ્રતિ બાય એક
ખીજો સુરાજ્યેથી રૂડા વિદર્ભે. ૬૦

જ્યારે પુરીની નિકટે પહોંચ્યો
તેને પધાર્યે અતિ હર્ષ પામી,
ગયો છ સામે કંથકોશિકેન્દ્ર
મોજાં ઉછાળી નિધિ ચન્દ્રને શું? ૬૧

થે અગ્રણી ને પધરાવી નએ
સેવે છ એને થઈ નમ્ર એવો,
કે લોક સર્વે મહેમાન માને
વિદર્ભને ને અજને ગૃહસ્થ. ૬૨

તેના, નમંત અધિકારી જને બતાવ્યા
દ્વારેજ વેદીપર પૂરણ કુબવાળા
મ્હુલે રઘુ-પ્રતિનિધિ નવલે રૂડે રે
કંદર્પ શૈશવ પછીની વૃથેજ જેમ. ૬૩

૫૯ તેથી=તેની પાસેથી. ૬૨ ગૃહસ્થ=ગૃહમાન ૬૩ પૂરણ=
પૂર્ણ=બરેલાં. રઘુ પ્રતિનિધિ=રઘુનો યુવરાજ અજ. શૈશવ=માળપણ.

જેને રવચ વર મળ્યા નૃપ તેહ કન્યા-
રતન રપૃહાણુ અજનેત્ર સમીપ નિદ્રા
મોડી નિશેજ જતી, કોઈ પિયુની પ્રીતિ-
ને ના શકે સમજી તેવી પ્રિયાની જેમ ૬૪

એ કુંડળે દુખતી કાષ વિશાળ જેની
આળોટી ચાદર પરે વપુલેપ ચોટયો,
એ સુરને સમવધી સુત ચારણોના
વાણી ઉદારથી પ્રભાત સમે જગાડે ૬૫

હે સુરશ્રેષ્ઠ ગઈ રાત તુ સેજ છોડ
જે લાગ દીપ વિધિએ જગધેસરીના,
ધારે છ જાગત પિતા તુજ એક પાસ
તે જોડીદાર ખીજી પામથી એહનો તુ ૬૬ ✓

દૂખી નિશે પ્રિયતમાશુ ઉદાસ લક્ષ્મી,
નિદ્રાણુ તારી પ્રતિ ઉત્સુકતા વિસારે
જેનાથી, તે શશિ ઉભો દિશ પશ્ચિમે જે
ત્યાગે સમરેત તુજ આનનકેરી કાતિ ૬૭ ✓

તો રમ્ય જોઉં, ઉદ્ધડ્યાધકી એકસાથે
અન્યોન્ય કેરી તુલના ધરતા ભલેને

૬૫ દુઃખતી, કુળો વાર્ગવધી, સમવધી=સરખી હમ્મરના ૬૭
તારી પ્રતિ થયેલી દામાતુરતા ચદને જોઈને લક્ષ્મી વિસારી ચકતી
હતી પ્રતિથી દુભાયેલી પ્રિયતમા સાથે લક્ષ્મીને સરખાવી છે.

તાડું સુચંચલ અને રૂડી કીકીવાળું
ચમુ, અને કમળ ચંચળ ભૂંગવાળું. ૬૮

સાંકાથી ઢીલું હરતો તર કેરું ફૂલ,
ખીલ્યાં અરણ્ય કિરણે કમલે અડે ને.
તે પ્રાતવાયુ પરના ગુણથી ચહે છે
તારો સ્વભાવથી મીઠો મુખગંધ લેવા. ૬૯

વચ્ચેથી લાલ કુંપળે ઠરિયાં સુસ્વચ્છ
હારો તણા મણક શાં હિમખિન્દુ શોભે,
લીલાભયુક્તિ સ્મિત વિભૂષિત હંત તેજે
તાડું ઠયું અધર ઉપર તેની જેમ. ૭૦

જ્યાં સુધી તેજનિધિ લાનુ નથી ઉગેલો
ત્યાં સુધી સત્વર અરણ્ય હરે તિમિર,
તેં વીર જ્યાં સમરનાયક સ્થાન ધાર્યું
નતે હવે કયમ હણે અરિ તાત તારો? ૭૧

નગેલ ખેઉ પડળે ફરી સેજ લાગી
તે ખેંચી, સાંકળ ગળે ખખડાવતા આ,
જેના જણાય અરુણેયકી રક્તહંત,
તોડયાથી શું ગિરિચિહ્ના બરી ગેરુએથી. ૭૨

આ દીર્ઘ તંબુ તણી તાહરી પાયગામાં
ઇરાનના રથહુયો કમલ્લક્ષ, ખાંધ્યા,

૬૮ કમળ ઉધડે છે તેમ તાડું નેત્ર ઉધાડ. ૬૯ પરના=

ખીનના=કમળના ૭૨ અરણ્યના લાલ રંગના પ્રકાશથી.

જાગી મલીન કરતા મુખનાજ શીણે
ચાટી પડ્યા નજીક સિન્ધવ ચોસલાને. ૭૩

પુલ કંઈ કરમાતા, પારવા ભેટ હારે
દીપક સકલ આખા કિર્ણના ચક્ર ફાલે,
વચન અમ કહેલા જે જગાવા તને તે
તુજ શુક મીઠું બોલે, બોલતો પાજરેથી. ૭૪

વચનની રચનાથી આમ જે બન્દી પુત્રે
નિદર થકી જગાડયો સેજ ત્યાગે કુમાર
જયમ મહકલ ગાને રાજહુ સે જગાડયો
સુપ્રતીક સુરહરિત નીર ગંગાતુ ત્યાગે ૭૫

પછી વિધિ પરભાતનો ઉકેલી
રમૃતિ અનુસાર રૂપાળી પાપણાણે,
કુશલ જન સન્નવિયા સુવેષે
નૃપ સહુ મધ્ય દેવ્ય વરે પ્રવેશે. ૭૬

•

૭૪ ભેટ આપેલા હારો કરમાઈ જવાથી પારવા રૂપાય છે
૭૫ સુપ્રતીક=દેવના દાયાળું નામ છે. મહકલ=મહયો મહુર.

સર્ગ ૬ શ્લો.

—ધન્દુમતીના સ્વયંવર—

મુસજ્જ મચેપર રમ્યવેરે
વિમાનચારી સુરકેરી લીલા
દર્શાવતા માનવલોકપાલે
બેઠેલ સિહાસન તે બુએ છે ૧

ધશે મુધીને રતિની વિનતિ
જણે ફરી કામ સજીવ કીધો
તેવેજ બાળી અજને, નૃપોને
ઉરે, ન રે' ધન્દુમતીની આશા ૨

વિદર્ભબૂપાલ ચિધેલ મચે
રૂપાળી સીડી પર યે ચડયો તે
શિલા પર યે ગિરિશૃંગ ઉંચે
ચડે ન્યમે સાવજખાલ કોઈ ૩

જ્યાં ચાહરો ઉત્તમ રંગવાળી
તે રત્નને આસન બેસીને તે
શેલે બહુ કાન્તિથી, મોરપીઠે
બિરાજનારાજ કુમાર જોવો. ૪

શ્રી દેવીએ એ નૃપપંકિત માંહિ
ન જાય જોયો અતિ તેજધી તે,
બહેન્યો દિસે દેહ હજાર ભાગે
મેલોની હારે જ્યમ વીજળીયે. ૫

મહામુલે આસન વસ્ત્ર રૂઢાં
પહેરી બેઠેલ મહીપ મધ્યે
કાન્તિથી શેલે રધુપુત્ર માત્ર
મુરદુમોમાં જ્યમ પારિજાત. ૬

ને લોકના નેત્ર સમૂહ છોડી
સહુ નૃપોને કરતાં અજો ને
સૌ ! પુષ્પ વૃક્ષો તણ જેમ બુંગો
પડે મુગધી વનહસ્તિ માતે. ૭

પછી રતુતિ તે શશિસૂર્યવંશી
બૂચોતણી બંદીજનો બલે છે
સુરમ્ય ત્યાં ચંદન ધૂપ કેરો
મુગધ ફેલાય પતાક સુધી, ૮

મયૂર રે'તા પુરખહાર બાગે
બની રહે નર્તનમસ્ત જેથી
તેવા બજે શબ બધી દિશામાં
ઉઠે છ તૂર્ચિદિવનિ માંગલિક. ૯

જને લીધી ચોખ્ખુ પાલખીમાં
કન્યા ચડી દાસીની માથ આવી,
વિવાહવસ્ત્રો સજી, મંચ વચ્ચે
થેને, પતિને વરવા પ્રવેશે ૧૦

કન્યારૂપી સૌ નયનેનું લક્ષ્ય
વિધાતૃની ઉત્તમ એ કૃતિમાં
પડે છ અંતઃકરણે નૃપોના
બેસી રહે આસન માત્ર દેહ ૧૧

બૂપાલ તેના અભિલાષીકેરી
પ્રીતિની દૂતી પહેલીજ જેવી,
શૃંગારની થાતી વિવિધ ચેષ્ટા
વૃક્ષો તણા અકુરનીજ જેવી. ૧૨

કોઈ અહીને કર બેથી નાળ,
રાજા રજેમંડળવાળું મધ્યે,
નિવારતુ શૂઝ ઝુલત પત્રે
કોડા તણુ પથ રહ્યો ધુમાવી. ૧૩

૧૦ લીધી=ઉપાડી ૧૩ વૃત્તિ=કામ વૃત્તિ

રૂપાણું મહીં મુખકે વિલાસી
રતને જડયા રમ્ય કડે ભરાતી,
ખસી ખલેથી લટકી રહેલી
સ્વસ્થાન લાવે ફરો માળ ખેંચી. ૧૪

વાળી રૂડાં નેન કઈક પાછાં
સકોચી પાદાંગુલિ ટેરવાંને,
ત્રાંસી પસારો નખ કેરી કાંતિ
મુવણુંનો બાજઠ ખોતરે કે. ૧૫

અર્ધાસને કે. કર વામ રાખે
એથી ખલો કૈંક ઉંચો રહે છે
પાશું ફર્યાદી તુટીમાળવાળો
કરે જ સંભાપણ મિત્ર સાથે. ૧૬

ને કામિનીનાં રતિકુંડળોનું
પીજું કઈ કેતકીપત્ર બીજે
મિથાનિતબે અડવાળ યોગ્ય
નખાશયી ભૂપ ભુવાન ચીરે. ૧૭

પગો સમી લાલ હુથેળીવાળા
ધબની રેખાચક્રી યુક્ત હાથે
વીંટીતણી રતનપ્રભા ઉજાળ્યા
લીલાથી પાસા નૃપ કે. ઉછાળે. ૧૮

૧૪ મુખને વાળડું, ધરેણું માળા વજેરે સરખું કરણું એ
શ્રંગાર ચેષ્ટાઓ છે. ૧૭ કેતકી પત્ર=કેતકીનાં ફુલની પાંખડી.

સમી રીતે યોગ્ય સ્થળે રહેલ
છતાં ખર્યો હોય કંઈક જેમ,
કરે અડે કે શિરપેચને જ્યાં
મણિપ્રલા આંગળીમાર્ગ પૂરે. ૧૯

પુરુષ શી ખહાડુર જે મુનંદા
જાણે ૮ વિધાયરિતો નૃપોનાં,
તે દારપાળી મગધેશ પાસે
કુમારીને લે જઈ આમ કે' છે. ૨૦

શરણ્ય આ સૌ શરણાગતોનો
અગાધ શક્તિ મગધે વસંતો,
પ્રજા રિઝાવી યશ છતનારો
પરંતપ ક્રમાપતિ સત્યનામી. ૨૧

બલે રક્ષા ભૂપ બિન્ન હજારો
ગણાય પૃથ્વી નૃપવંતી એધી,
નક્ષત્ર તારાધક્રી પૂર્ણ તોયે
શોભેછ રાત્રી શશીના થકોજ. ૨૨

યશ ક્રિયા આચરતો હુમેશ
એ ઇન્દ્રને નોતરી, હીર્ણકાળ
પાંડુ કપોલે લજતા શયીના
મંદાર ફૂલો વિષ્ણુ દેશ રાજો. ૨૩

૧૯ માર્ગ=આંગળીની વચમાંની જગ્યા. ૨૧ ક્રમાપતિ=શૂપતિ.

૨૩ ઇન્દ્ર પરંતપના યશ માંજવાથી ઇન્દ્રાણીના વાળમાં મંદાર પુષ્પો
જાઈ ગૂંથવું નથી.

અહીંશ જો હરત વરેણ્ય આનો
 પ્રવેશતાં પુષ્પપુરે થઈશ,
 મહુલની ગારીવિયે ઉભેલી
 સ્ત્રીઓ તણા નેત્રની પ્રીતિપાત્ર. ૨૪
 બોલી રહી તેહ તદા, ધરોથી
 શુ'થેલી છે જેની મધૂકમાલા,
 સીધું નમીને મુકુમારી એને
 બોલ્યા વિના ફેંજ પરિહરે છે. ૨૫
 એ હેમનો હંડ ધરંતી દાસી
 લે જાય ખીજા નૃપ પાસ એને,
 પદ્મે બીજે માનસહસીને શુ'
 વાથુ થઈ ઊઠતી વારિ હૃદય. ૨૬
 એને ઠહે આ અહીં અગનાથ
 દેવાંગના ચૌવન જેતુ ઝંખે,
 જેના પલોટયા ગજ શામ્ભકારે,
 જે ભૂમિમાં ઇન્દ્રનું સ્થાન માણે. ૨૭
 મોતી સમાજાં સ્થૂલ અશ્વિનિન્દુ
 પડાવી એણે સ્તનના પ્રદેશે,
 લીધી ન શુ' સૂત્રવિનાની પાછી
 માળા હરી લીધી અરિન્દ્રિયોની ૨૮

૨૪ પુષ્પપુર=કુસુમપુર=મગધની રાજધાની ૨૫ મધૂક=એ.
 પુષ્પ ૨૬ માનસ સરોવરની હસણીને. ૨૭ યુવાની ભોગવવાને
 ઇન્દ્રની હતી. ૨૮ દુર્યોધનની સ્ત્રીઓના રૂપાથી સ્તન ઉપર પડત
 આસુઓ ઘેરા વિનાની માળા જેવા દેખાય છે.

જુદી જુદી રે'તી સ્વભાવથી જે
સાથેજ શ્રી ભારતી એ વિષે રે',
છો સત્યવાણી, રૂપથી તું યોગ્ય
કહ્યાણિ ધાવા ત્રિજી જેની સાથે. ૨૯

એ અંગરાજથી ખસેડી દષ્ટિ
સખી પ્રતિ 'ચાલ' કુમારી કે'તી,
ગમે ન એવો ન, ન એ અખૂઝ
જુદી જુદી છે રુચિ સૌ જનોની ૩૦

પછી નિયુક્ત પ્રતિહાર સ્થાને
તે દાસી ઇન્દુમતીને બતાવે,
અરિતણે દુઃસહ ને વિશેષ
રૂઠો, નવો ચંદ્ર ઉગેલ જણે. ૩૧

અવન્તીનો આ પતિ છાતી પ્હોળી
લાંબા કરો પાતળી ગોળ કેડ,
શોભે છે જણે રવિને ઉતાર્યો
સરાણુ સાથે ઘસી વિશ્રવકર્મા. ૩૨

એ સર્વ શક્તિધરના પ્રયાણે
અગાડી જાતા હુયની ઉડાડી,
રળે દિથે ઢાંકી રપુરંતું તેજ
સામંત કેરા શિરના મણિતું. ૩૩

૨૯ ત્રિજીને જેની શોક્ય. ૩૦ એવો રાજ એને ગમતો
નથી એમ નથી. ૩૩ જે રાજ એના ચરણમાં નમે છે એમના મસ્ત-
કના મણિતું તેજ અશ્વોની ધૂળથી ઢંકાઈ જાય છે.

મહાકાલ વાસી ધરણીપતિ આ
શ્રી ચંદ્રમૌલિ સમિપે રહેતો,
અંધારિયામાંય પ્રિયાની સાથે
જ્યોત્સ્ના જરી સંજની મોજ માણે. ૩૪

સીમાવિચીવાયુધક્રી જુલં તા
અનેક યાગો મહીં ખેલવાને,
રંભોરુ! આ ભૂપ યુવાન સાથે
કેં પ્રાંતિ તારા દિલ કેરી છે કે? ૩૫

બધુરૂપી પદ્મ ખિલાવનાર.
તાપે અરિપંક સુકાવતો જે,
ન તે પદે ભાવ કુમારી ધારે-
કુમુદિની જેમ રવિ પદેજ. ૩૬

સરોજના ગર્ભ સમી ન ન્યૂન
શુભે, વિધિની લલિતા કૃતિ તે,
સુદંતીને લે જતી એ સુતન્દા
અનૂપરાજ પ્રતિ આમ કે'છે. ૩૭

રણે હતા હાથ હુલ્લર જેને
અઢાર કીપે જયસ્તંભ રાખ્યા,
જેનું ન રાજપદ અન્ય પામ્યો
એવો હુતો કો ચતિ કાતવીય. ૩૮

૩૪ મહાકાલેશ્વરના મંદિરમાં રહેતા. ત્યાં ચંદ્રમૌલિચંદ્ર
હોવાથી અંધારિયામાં પણ એમના કપાલના ચંદ્રથી આંદની દેખાઈ
છે. ૩૫ સીમા નદી છે ૩૭ પ્રહ્લાની ઉત્તમ કારીગરી ૩૫ ઇન્દુમતી.
૩૮ ખીજો કાંઈ જેના જેવો રાગ પથો નથી.

અકૃત્યને ચિંતવતાંજ વેત
 પ્રત્યક્ષ થાતો ધનુધારી એહ,
 શરીરના લીતરમા પ્રબળના
 તુફાન તે શાસક દાખી દેતો ૩૯
 દસે સુખે શ્વાસ ન માય જેને
 દોરીથી બાધ્યા જડ હસ્ત વાળો,
 લકેશ જે વાસવને છૂટ્યા' તો
 કેદે રહ્યો એની ખુશી પ્રમાણે. ૪૦
 આ તોહનો વંશજ છે પ્રતીપ
 ભૂપાલ તે સેવક શ્રોત્રિયોના
 લક્ષ્મી શિરે જે ચઢી સ્થાનદોષે
 આચર્ય કેરી અપકીર્તિ ધોતો. ૪૧
 સહાયતા અગ્નિની પામી યુદ્ધ
 જે કાળરાત્રિ અમ ક્ષત્રિયોની,
 તે રામના પર્યુની તીક્ષ્ણ ધાર
 તેણે ગણી પગની પાખડીશી. ૪૨
 માહિષ્મતી કોટ રૂપી નિતબ—
 ની કાંચી રૂડા અરણ્યાળી રેવા,
 ભેવા ચહે મહેલની જાળીથી તો
 ઉછગ એ મહાભુજનો સુહાવ ૪૩

૩૯ યોગ ચકિતથી તે સોઢિના આતરિક ઉન્માદને પણ જાણી
 જતો. ૪૩ સહરનાભુને રાગજુને કેદમા પૂર્યા હતા ૪૧ એની પાસે
 અંચનતા હોડી લક્ષ્મી સ્થિર રહે છે ૪૨ અગ્નિની મદદથી એણે
 પરશુરામને હંફાવ્યા હતા ૪૩ માહિષ્મતી ફરતી વીટાયેલી.

હતે રૂપાળો નૃપ તે તથાપિ
તેના પરે ના રુચિ તેની થાતી,
જેવી રીતે પંજીનીની પુનેમ
ના શર્દના મેઘથી મુકત ચદ્રે. ૪૪

ગવાતી લોકાંતર જેની કીર્તિ
આચારથી જે કુલ માહી હીવો,
એ શૂરચેનાધિપતિ મુખેણ
પછી બતાવે પ્રતિહારી એને ૪૫

અનીપનો વશજ યસકર્તા
તેમાં શુભોએ વસીને તજ્યુ છે.
અર્થેન્ય રવાબાવિક વૈર જેમ
મુશાન્ત સિદ્ધાશ્રમ જે પશ્યુએ. ૪૬

વ્યાધી રહી ઠારતી નેત્ર જેની
રવમદિરે કાતિ શરીની જેવી,
અમલ કાતિ અરિમદિરેમા
જહીં હવેલી મહી ઘાસ ઉગ્યાં. ૪૭

૪૬ સિંધનો=મુનિનો આશ્રમ. ૪૭ પોતાના મિત્રોને ચીતલ કરનારો છે અને દુરમનોને બાળનારો છે. દુરમનો બાગી જવાથી બિનગડ હવેલીમા ઘાસ બીજે છે

ધોવાઈ છાતીથી જલ કીડામાં
જેની મહિષી તણું ચંદન ત્યાં,
કાલિન્દીમાંહી મથુરા કને યે
ગંગા તરંગો જળમાંહિ ભાસે. ૪૮

ગરૂડથી ખેડી યમુના રહેલા
કાલેયનો ત્યાગી દિધો મણિ જે
પસારતો કાંતિ, ઉરે ધરી તે
કોસ્તુભધારી હરિને લખવે. ૪૯

પતિ તરીકે વરી આ યુવાન
રચી કુળાં કુંપળ કેરી સેજે
કુબેરના ખાગ થકી ન ન્યૂન
વૃન્દાવને યૌવન માણુને તું. ૫૦

શિલાજીતેથી મુરભિ જળોનાં
ટીપાં પડે તેવી શિલા તું બેસી,
વર્ષા વિપે મોરતું નૃત્ય જોને
મુરમ્ય જો વર્ષા ન કંઠરા માં. ૫૧

તે ધૂમરીશી રૂડી નાભિવાળી
જોને મૂકી બય બિબ્બની પાસે
માર્ગે રહેલા ગિરિ પાસ થઈ શું
નહી જતી સાગરની દિશામાં. ૫૨

૪૮ યમુનામાં રાણીઓનું ચંદન ધોવાઈ જવાથી જાણે ગંગાના
સ્વેત તરંગો બાળ્યા હોય તેમ ભાસે છે. યમુનાનું જલ સ્વામ છે.

કલિંગનો નાથ કરે કડું જે
ધરંત, હેમાંગદ શત્રુધાતી
તે પાસ જે પૂર્ણશશિમુખીને
હાસી કહે છે પછી આવી રીતે. ૫૩

મહેન્દ્ર અદ્રિ સમ શક્તિવાળો
મહેન્દ્રને મહોદધિનો પતિ આ;
મહે ગરંતા ગજના મિપેથી
પ્રયાણમાં મહોર મહેન્દ્ર જેને ૫૪

મહા ભુલે, મુખ્ય ધનુર્ધરામાં
ને દોરીની રેખ કરે ધરે જે
ખંદી કીધી શત્રુની લક્ષ્મીની શુ
જે આંજલે મિશ્રિત અશ્વધારા. ૫૫

પરોઢની નોખતથી ચઢે જે
ગંભીર શબ્દે, સમિપે રહેલો
ખારીથી દેખાય તરંગ જેના
તે અખિધ એને ઉઘથી જગાડે. ૫૬

૫૩ હેમાંગદ=સોનાના કાવાળો એવો નામાર્થ છે. ૫૪
એના મોટા હાથીઓથી મહેન્દ્ર પર્વત આગળ ચાલતો હોય તેવો
દેખાવ થાય છે. ૫૫ રેખ=કાંચ હાથ પરના દોરીના કાંચ જાણે શત્રુની
લક્ષ્મીની આંસુની ધારો જેના દેખાય છે. ૫૬ ચઢે=ધારે ગંભીર જણાય

જ્યાં ખર્ખરે છે વન તાલકેરાં
એ અખિધ તીરે રમ એની સાથે
દેશાન્તરોમાંની લવગ ગંધ—
વાળો જહીં વા ગુજ સ્વેદ ટાળે. ૫૭

લોભાવી તોયે પશુ નાનો જેન
વિદર્ભ રાજ તણી, આકૃતિથી
લોભાવતો, એથી વળેછ, જેમ
અભાગીથી નીતિથી સંચી લક્ષ્મી. ૫૮

જેને પતિ નાગપુરી તણા તે
સ્વરૂપમાં દેવસમાન પાસે
'જો તું ચક્રોરાક્ષિ' વહી, પહેલાં
દાસી કહે લોજની આત્મજને. ૫૯

આ પાંડય અંગે ધરી હાર લાંગો
કરી હરિચંદન લેપ અંગે
અણીં અરતો હિમવાન જાણે
રાત્રી દુઃકે જેનો પ્રભાત તોયે ૬૦
વિન્ધ્યાદ્રિના શાસક, અખિધ આખો
પ્રી કાઠનારા સુનિ શ્રી અગરત્યે,
અવલુથ સ્નાનથી અગલીના
જેને પ્રીતે પૂછયુ 'સુખે તું નાહ્યો?' ૬૧

૫૭ અહીં લવંગના ઊંડ લીગતા હોવાથી ૫૮ દુર્લાભો મનુ-
ષ્યની નીતિથી ભેગી કરેલી લક્ષ્મી પશુ જતી રહે છે.

બહીતો જનસ્થાન તણા વિનાશે
ગધી દશગ્રીવ મહેન્દ્ર રાજ્ય
દેવા, પિનાકીધકી અસ્ત્ર પામ્યા
તે સાથ સંધિ કરીનેજ જાતો. ૬૨

વિધિથી પાણિ ગ્રહીને બહુજ
કુક્ષીનનો, તું ગરવી ધસ્તી
રત્ને ભયા અન્ધિની કાંચીવાળી,
થાતું દિશા દક્ષિણની સપત્ની. ૬૩

સોપારી જ્યાં નાગરવેલ વીંટયા
તે અંદને એલચી વેલ ચોટી
ત્યાં રોજ તું પાથરી તાલપત્રો
રમ્યે ખુશી થઇ મલયસ્થભોમાં. ૬૪

નીલાબજ શો આ નૃપ રયામ અંગે
ગોરોચના શું તુજ અંગે ગોફં
અન્યોન્ય શોભા વધવા તમારો
મુયોગ થાઓ ધનવીજળી શો. ૬૫

૬૧ અગસ્ત્યે આખા સમુદ્રનું પાન કરી તેને પાછો
કાઢ્યો હતો. એ અગસ્ત્ય પાંડવ રાજના પુરોહિત હતા. ૬૨ પાંડવે
ચંકર પાસેથી અશ્વ મેળવ્યું હતું. જો રાવણ એની સાથે લડે તો તે
જનસ્થાનનો નાશ કરી નાખે. ૬૬ નાગરવેલનાં વૃક્ષો.

વિદલ્લ રાજાની બહેનકેરા
 દિલે ન લાગ્યો ઉપદેશ એનો
 સૂર્યાસ્તથી બંધજ કોથવાળા
 પદ્મે ન પેસે રાશી રશ્મિ જેમ ૬૬

નિશે ફરે દીપક બ્યોત તેમ.
 જતી ખીલાને વરવા તણને
 જેને, બની રે' સહુ ભૂપતિ તે
 આંખા, દુકાનો જ્યમ રાજમાર્ગે. ૬૭

તે પાસ આંચે સુત તો રધુને
 ચિન્તા ધરે 'શુ' વરશે મને ના' ?
 ફર્કાવીને ત્યાં કંઈ બાળુબંધ
 દક્ષિણ હસ્તે હરી તેની ચંકા. ૬૮

સર્વાંગથી મુંઢર બાળી એને
 ખીજે જતાં એ વિરમી કુમારી
 આંખા ખીલ્યો જોઈ ન વૃક્ષ ખીજે
 દિરેફની હાર કદાપિ જાતી. ૬૯

ને ચિત્તવૃત્તિ, શશિ ક્રાન્તિવાળી
 ઇન્દુમતીની ઠરી લાળી એમાં
 એને સુનંદા કમ જાણનારી
 લાગેછ વિસ્તારથી આપ કે'વા. ૭૦

૬૬ પદ્મ સૂર્ય પાસેજ વિકસે. ૬૭ દુકાનો=કાટડાં (અટ્ટ-હટ્ટ
 ૭૦ કમ=યોગ્યતા=અનુક્રમ.

ઇક્ષ્વાકુનો વંશજ ભૂપ શ્રેષ્ઠ
 ગુણોથી વિખ્યાત હતો કુકુત્સ્થ
 જેનાથી કાકુત્સ્થ કહ્યા મહેન્દ્રા-
 વાળા નૃપો ઉત્તર કોસલોના ૭૧
 ને આખલા રૂપી મહેન્દ્રકેરી
 પીઠે ચઢી સભુલીલાથી જેણે,
 યુદ્ધે કીધા બાણથી રાક્ષસીના
 પત્રો તણા ચિત્ર વિના કપોલ ૭૨
 જેણે ધયુ^૧ શ્રેષ્ઠ નિજ સ્વરૂપ
 તે ઇન્દ્રને આસન અર્ધ^૨ બેઠો,
 ઘસી કડું ઇન્દ્રતણા કડાથી
 છુટેલું ઐરાવત યાળડયે જે ૭૩
 તેને કુલે વિસ્તૃત કીર્તિવાળો
 દિલીપ જન્મ્યો કુલમાહી દીવો,
 નવાણુ યજ્ઞો કરી જેહુ થોડ્યો
 મહેન્દ્રનો દેવ ન બહારવાને. ૭૪
 રાજા છતે જેહુ, વિહારસ્થાન
 માર્ગેજ નિદ્રાવશ મત્તસ્ત્રીના,
 હુકૂલ વાયુ થ અસેડતો ના
 કર પ્રસારે હરવા બિળુ કો ? ૭૫

૭૨ સભુની જેવી લીલાથી, કુલ પાદીના ચિત્રો વિનાના
 ૭૩ પછી ઇન્દ્ર આખનો મટીને મૂળ સ્વરૂપે થયો ત્યારે, જૂટેલું = ખસી
 ગયેલું ૭૫ જ્યારે તે રાજા હતો ત્યારે.

તેનું ચલાવે રુ રાજ્ય જેણે
કરેલ છે વિશ્વજિત કતુ, ને,
ખપેથી ભેગી કરી લક્ષ્મીમાંથી
માટી તણું પાત્રજ રાખ્યું પાતે. ૭૬

ચઢ્યો ગિરિ ઉતરિયો સમુદ્ર
પ્રવેશિયો નાગતણા પુરામા,
ભિચે ગયો તોય અપાર તેનો
કબો ન જાતો યશ કેટલો તે. ૭૭

કુમાર આ છે અજ એથી જાણ્યો
મુરેન્દ્રથી જેવી રીતે જયન્ત,
વડી ધુરા ભૂમિની તાત સાથે
વહે નવો શુ વૃષ ધોરી ભેડે ૭૮

કુલેથી કાન્તિથી નવા વયેથી
તે તે ગુણે જ્યા વિનય પ્રધાન,
વયે મખી આપ સમાન આને
હો રત્ન મયોગ મુવર્ણ સાથે ? ૭૯

કહી મુનદા રહી આમ જ્યારે
લજ્જા કરી ઓછી નરેન્દ્ર કન્યા
કુમાર એનેજ સ્વીકારતી તે
હોયો હસ્તી વરમાળથી શુ ? ૮૦

લજ્જાવતી તે ન શકી જણાવી
કુમારમા બધન પ્રેમ કેરૂ
તે રમ્યકેશીની તનુવત્તાને
લેદી જણાતુ પુલક સ્વરૂપે ૮૧

એને યતું આમ નિહાળી, ૬૭
ધરતી દાસી ઉપહાસથી કે'
'જેએ સખી અન્ય પ્રિતિ' અને એ
વધુ જુએ રોષથી વાકી દષ્ટે ૮૨

હાથી તણી સૂઢશી બધવાળી
લે દાસી હાથેથી ધરેછ સ્થાને
કુકુમ વણી અજકઠ માળા
પ્રીતિજ પ્રત્યક્ષ ન હોય જાણે ૮૩

માળા રચી મગજ પુષ્પથી તે
વિશાળ છાતીપર રે લજ્જતી
વરેણ્ય તે બાહુ સ્પીડતી કંઠે
વિદર્ભ રાજતણી જડેન માને ૮૪

ધનરહિત શશીને કૌમુદી પામતી આ
ઉચિત જલનિધિમા ઉતરી જહુંકન્યા
સમશુભ મળવાથી રાજ થૈ લોક લાના
અવણકદ્દુ નૃપોને વાક્ય એ એક કે'તા ૮૫

૮૧ પ્રેમનુ બધન ઇન્દુમતીએ સ્પર્શ ન જણાવ્યા હતા તેને
અગે યતા રોમાન્ધરી જણાય છે. ૮૪ વરેણ્ય=પૂજ્ય=માનનીય અર્થ

જહિં ખુશી વરપદ એક બાજુ
 બિજી દિશ રાન્ય નૃપોત્તુ એક વૃન્દ
 સર સમું દિસતું પ્રભાત પદો
 જહિં ખિલતાં, કુમુદો વળી બિડાતાં. ૮૬

૮૬ જ્યાં આગળ એક તરફ સવારમાં કુમુદો બીજવ છે. અને
 બીજી તરફ પદો લલકરે છે તેવા સરોવરની જેમ રાન્યોત્તુ મંડળ
 વર પદમાં પ્રસન્ન અને બીજી બાજુ રાન્ય જેતું દેખાણું હતું.

સર્ગ સાતમો.

અજનો વિવાહ

નિજ સ્વમાને વર યોગ્ય સાથે
સુરોની સેના ગુહસાથ જાણે
લેતે પછી રાજ વિદર્ભ કેરો
કરે પ્રવેશ સ્વપુત્રી વિશે તે ૧

પ્રભાતના તારક જોમ આખા
ભૂપાળ સેનાશિબિરે વળતા
નિરાશ થૈ લોજની પુત્રી માટે
સ્વરૂપને વેવ પડે ચિડાતા ૨

રાત્રી તણી હાજરી હોઈતે ત્યા
સ્વયંવરે વિધન નડ્યું ન કાંઈ
ભૂપાલ સૌ શાત જનેછ તેથી
કોપેલ કાકુત્સ્થ પરે, તથાપિ ૩

૨ સેના શિબિરે=જ્યાં તેમના સૈન્યના તથા હતા ત્યાં ૩ ધન
વિભિન્ન ઇન્દ્રાણી (સચી)નું પૂજન આવશ્યક છે, અને ઇન્દ્રાણીનું
પૂજન વિનાતે દૂર કરનાર મનાય છે

નવાં બહુ ચન્દન પુષ્પ વેર્ચાં
 ત્યાં તોરણો ઇન્દ્રધનુષ્ય જેવાં
 નિવારતી તાપ ધનની છાંય
 તે માર્ગે જતો વર લે વધૂને. ૪

ત્યાં તેમને નીરખવા ચહુંતી
 મુવહુની જાણીતણા મહુલે
 પુરસ્તીઓની થતી આવી ચેઠા
 કાર્યો ધીજા લાગી દઇ બધાયે. ૫

જેવા તણે માર્ગે ત્વરાથી જતાં
 છૂટી જતો વેરી ફૂલોની માળા,
 ન બાંધવાનો ગણુકારી હાથે
 થહી રહી કેશકલાપ કોઈ. ૬

ધરેલ દાસીકર પાદ ખેંચી
 લીલાજ રંગે જતી ગોખ સુધી
 ધીમી ગતિને તણ પાડતી કે
 અલખારંગી પગલાની હાર ૭

૫ જુઓ કુમાર સંભવ શ્લોક ૫૬ સર્ગ ૭ ૬ જુઓ કુ સં.
 શ્લોક ૫૭, કેશકલાપ=અ ખોડો ૭ કુ. સં. શ્લોક ૫૮ દારીના હાથમા
 અજાતીયી રંગવાને માટે આપેનો પગ

કોઈ ખીલુ તો જમણુંજ આંજો
ને કાળું રાજે અણુઆળુ નેત્ર
એવી રીતે બારી સમીપ જતી
કરે ધરીને સળી આંજવાની. ૮

માંડી ખીલુ બારીની મધ્ય દૃષ્ટિ
ખાંધ્યા વિના નીવિ છુટેલી આદ્યે,
નાભિ જતી કંકણકાંતિવાળા
કરેથી જાલી અભિયો ઉભી રે'. ૯

ત્વરાથી કેા જીઠતી સુંદરીની
વેરાય કાંચી અરધી પરોવી
પ્રત્યેક પાદે ગભરાઈ મૂક્યે
રે' આંશુઠાને મૂળ સૂત્ર માત્ર ૧૦

તે રથાનમાં આસવ ગંધવાળા
ને ભુંગશાં ચંચળ નેત્રવાળા
નેત્રે અતિ કૌતુહી સુંદરીના
ગોળો બને ભૂષિત પદ્મથી શુ'. ૧૧

૮ જુઓ 'કુમાર' શ્લોક ૫૬ આસતાં 'હૂડી મચેલી નીતીની ગંઠ
ખાંધ્યા વિનાજ. જુઓ 'કુમાર' શ્લોક ૬૦. ૧૦ કાંચી=મેલી
જલિ ક'રેસો. જુઓ કુમાર શ્લોક. ૬૧ ગોળોમાં મુખ રૂપી પદો
[તેમાં આસવ રૂપી ગંધ છે. ચંચળ નેત્રો રૂપી જમરા છે. કુમાર
શ્લોક ૧૨

દૃષ્ટિથી પીલી રઘુપુત્રને તે
નારી ન બીજે વિષયે વળે છે
બાકીની ઇન્દ્રિયપ્રવૃત્તિ તેની
સંપૂર્ણ છે શું નયને પ્રવેશી. ૧૨

રઘુહેલી નાભ્યા નૃપ કૈની કન્યા
લેતી ખરો લાભ સ્વયંવરેજ
સ્વયોગ્ય સ્વામી નહિ તો શી રીતે
પામેત તે, 'લક્ષ્મી શું વિધ્નુનેજ ? ૧૩

સૌને રઘુહાયોગ્ય સ્વરૂપવાળી
પરસ્પરે યોજત ભે ન ભેડ
એ બેઉનાં તો રૂપ સર્જવાનો
વિધિતથો યત્ન જ બ્યર્થ થાત. ૧૪

હતાં રતિ ને સ્મર નકકી આ બે
રાજા હબરોમહિ તો કુમાર
પોતા સમાને વરી હોલ બાણે
જન્માન્તરેયે થયલો મિલાપ. ૧૫

આ ચૈરનારીમુખની સુભૃતો
કાને મોઢી સર્વ કથા કુમાર
શોભી રહ્યા મગળના પ્રકારે
સંબંધી કેરા ભુવને પહોંચ્યો. ૧૬

૧૨ બાકીની ઇન્દ્રિઓ જડ થતાં નેત્રો વધારે ચંચલ બને છે

'કુમાર' શ્લોક. ૧૪. ૧૩ નાભ્યા=ન આવેલા. ૧૪ 'કુમાર'
શ્લોક. ૧૬

ને તે પછી ધતરી હાથથીથી
એ કામરૂપેશ્વરહાથ ઝાલી
ચોકે વિદર્ભાધિપતિ બતાવ્યે
પ્રવેશિયો, નારી મનેય તેમ. ૧૭

મહાસુલે આસન બેસી અર્ધ
ને રતનસાથે મધુપર્ક લીધો
આણેલ લોજે દુકૂલો નવાં એ
બહેલ તે નારીકટાક્ષ સાથે. ૧૮

સુરપદ્મ શીલોત્પી હારવાળા
મમુદ્રને જેમ કરો ચશીના
વેલા કને, દુકૂલધારી તેને
વધૂ કને કંચુકી દક્ષ લાવે ૧૯

ત્યા લોજના અગ્નિ સમાન પૂજ્ય
પુરોહિતે અગ્નિ વિષે ધૂતાદિ
હોમી, વિવાહે કરી સાક્ષી તેને
જેડયા વધૂ ને વર બેઠ એને ૨૦

૧૮ 'કુમાર, સ્તોક ૭૨ મધુપર્કમાં દહીં મધ વગેરે વસ્તુઓ
આવે છે. વિવહ સમયે શ્વસુર પક્ષ વરને પત્ની પહેરાવે છે ૧૯
સુરપદ્મ શીલોત્પાળા મમુદ્રને ચદ્રમિરણો જેમ વેલા (કિનાર) પાસે
લઈ જતા તેમ વોળા વચ્ચે ધરનારા તેને કંચુકીઓ વધૂકને લઈ ગયા.
જુઓ 'કુમાર' સ્તોક ૭૩ ૨૦ તેને=અગ્નિને.

કરે મહીને કર તે વધૂનો
વિગેય તે રાજકુમાર શોભે
અથોક વેલીની ટોશી અડ્યેધી
સ્વપદ્મવે જેમ સુહાય આજો ૨૧

શમંચ કાઠે વરને જણાતો
કુમ.રીની આંગળી સ્વેદ લીજે
સમાન ંડુચાતી મનોજ વૃત્તિ
તે ભેઉના પાનિસમાગમે એ. ૨૨

તે જેઉ કેરાં ઢળતાં ખુણામાં
યોગે મળતા લઘ લીધ પાછાં
અન્યોન્યનાં લોહુપ લોચનોએ
સકોચ લજ્જથી અનુભવે છે. ૨૩

જાણે ઉંચા અગ્નિની જોડલી તે
મદદિણા આચરતી શું શોભે,
મેરુ તળેટી ફરતાં ફરતા
અન્યોન્ય શોભે દિન ને નિશા શું? ૨૪

લલમવતી, મત્તચક્રેર જેવાં
નેત્રો અને પુષ્ટ નિતંબવાળી,
એ અગ્નિમાં હોમતી લાજદાણા
પ્રહ્લા સમાણા શુરના કથાથી. ૨૫

૨૨ મનોજન્મકામદેન. 'કુમાર' સ્તોક ૭૭ ૨૩ ઢળતાં=નીચા
નમી જતા (લજ્જાથી) 'કુમાર' સ્તોક ૭૫ ૨૪ 'કુમાર'
સ્તોક. ૭૬ ૨૫ લાજન્મદાણી.

હોઘ્યાં શરીપત્ર, કલે મુગંધી
અગ્નિતલો ધૂમ યવિત્ર જેહ,
શિખાથકી ખેંચી કપોલ સુધી
યે રેઘડો કર્ણનું પદ નેનું. ૨૬

જ્યાં અંજન આવથી પીડ આંખે
આંખું યવાંકુરનું કર્ણપૂર
એવે વધૂને મુખ કેક ભૂરી
કપોલરેખા થતી હોમ. ધૂમે ૨૭

ગૃહસ્થ સૌ ભૂપસગાં સહિત
મુહાગિનીએય કંમે ઉડાડ્યાં
અનુભવે અક્ષત છાંટણાંને
હોમાસને બેસી કુમાર કન્યા. ૨૮

શ્રીમાન એ લોજકુલપ્રદીપ
રાજ કરી લગ્ન બહેનકેરં,
કરેછ આજ્ઞા અધિગારીઓને
બુઢા બુઢા સૌ નૃપ પૂજવાની. ૨૯

છુપાવતા હર્ષથી રોષ ભાસે
છુપેલ નકે ધરતાં સરોશા,
રત લઈ લોજની ભેટ રૂપે
પૂજ તલો દે બદલો જતા સૌ. ૩૦

૨૬ 'કુમાર, સ્તોક ૮૧ ૨૭ 'કુમાર' સ્તોક ૮૨ કર્ણપૂર
=કુંડળ. હોમ ધૂમે=લગ્ન વિધિમાં થતો ધુમાડો. ૨૮ મુહાગિની=
સૌભાગ્યવંતી સ્ત્રીઓ.

ને સ્વાર્થની સિદ્ધિ તણો કરીને
સકેત પહેલેથી જઈ ઉભા સૌ,
એ ખાજ કન્યારૂપી લાગ આંચે
પડાવી લેવા અજમાઈ રૂંધી. ૩૧

ખડેન નાનીતું ઉકેલી લગ્ન
તે ભૂપતિ તો કથકૌશિકેનો,
શક્તિ પ્રમાણે ધન દાયજો દે
વળાવવા એહની સાથ જાતો. ૩૨

લોટે સુવિખ્યાત કુમાર સાથે
માર્ગે રહીને ત્રણ રાત એહ,
પાછો વળે કુડિનભૂપ જેમ
શશિ વળે સૂર્યથી પર્વ કેડે. ૩૩

હરી લીધુ સૌ નિજ વિત્ત તેથી
રઘુપ્રતિ ભૂપ હતા ખિન્નેલા,
શી રીત એના સુતને થયેલો
સ્ત્રીરત્નનો લાલ ખમી શકેજ ? ૩૪

૩૧ સ્વાર્થનીસિદ્ધિ= અજને વિદ્ય રૂપ થવાના અર્થ
એની સાથે લડવાના હેતુની સિદ્ધિ ૩૨ દાયજો=કરિયાવર. ૩૩ પર્વ
અમાસ. અમાસને દિવસે ચંદ્ર અને સૂર્ય એકજ સ્થાનમા હો
છે, ત્યાર પછી જુદા પડે છે.

એને જતાં લોજની પુત્રી સાથે
ગર્વી નૃપે મારગમાંહી રોક્યો,
બલિદીધી લક્ષ્મી રવીકારનારા
ઉપેન્દ્રનો પાદ શું રાક્ષસોએ. ૩૫

વધૂની રક્ષા બહુ વીર સાથે
પિતાતણા મંત્રી શિરે મૂકીને,
તે ભૂપસેનાથી ભિડ્યો શું શોણ
જ્યોતીરથાથી વિચિત્રે ઉછાળી. ૩૬

પાળાથી પાળો રથીથી રથી ને
હુયે ચડેલો હુચરવાર સાથ,
ગજે ચઢયાથી ગજ હાંકનારો
સમાન સામોવડિયા રણે એ. ૩૭

તૂરિરવરે બોલ્યું ન સંભળાતું
ધનુર્ધરે ના કુલનામ કે'તા,
અન્યોન્ય હાખે સ્વપરાક્રમેને
બાણોતણા અક્ષરથીજ કિન્તુ. ૩૮

૩૫ ઉપેન્દ્ર = વામનનો ઉગ્રો વધતો પત્ર રાક્ષસોએ રોકવા
યાન કર્યો હતો. ૩૬ શોણ અને જ્યોતીરથા એ નદીઓ છે.
ભીડ્યો = લડવા ગયો. ૩૮ કુલનામ બાણોના અક્ષરો ઉપરથીજ વીરોના
નામ અને પરાક્રમો જાણી શકાય છે.

રણે રનેટી હુયની ઉડાડી
રથોતણા ચક્રથી ઘટ થાતી,
ને અપટી કણ્ઠ ગળે પ્રસારી
હુકૂલ શુ છાઈ રહે રવિને. ૩૯

વાયુથી ખુલ્લા મુખના ધનના
મત્સ્યો વધતી રજ સેન્ય કેરી
પીતા, નવાને મલપૂર્ણ વારિ
પીતા ખરા મત્સ્ય સમાન ભાસે. ૪૦

ચક્રધ્વનિથી રથ ઓળખાતો
ગળેન્દ્ર વાગ્યેથી ખુલતી ઘટા
સ્વામીતુ લે નામજ ઓળખાય
પોતાતુ કે પારકુ ઘટ ધૂળે ૪૧

દૃષ્ટિ ઝધીને રણમા ચઢતી
રને રૂપી તિમિર ટાળવાને
શસ્ત્રે હુલ્યા અશ્વગળે-વીરોના
રક્ત પ્રવાહો ઉગતા રવિ શા. ૪૨

૩૯ થોડા હાથી અને રથોની ઉડાડેની ધૂળ મૂર્ચને લાકી દેતી હતી. રનેટી=ગ્રીણી ધૂળ ૪૦ માઠનાના આકારની ધન્યો ઉપર ધૂળ ઉત્તર ખરા માઠના મેના પાણી પીતા હોય એમ લાગતુ. ૪૨ જેમ મૂર્ચથી તિમિર ઓઝુ થાય તેમ રક્ત પ્રવાહ ચાલવાથી ધૂળ પણ ખેસી જાય.

લોહી વડે જુદી પડી મહીથી
વાયુથી તેના પર ભીડી ધૂળ,
અંગાર રૂપે રહી આગ કેરા
ખેલાં ઉડ્યા પૂમ સમાન સામે ૪૩

વાઘ્યાની મૂર્છા વળતા ખીબતા
ને અશ્વના વાળડ નારથીથી,
ખેલાં હુણે છે હુણુનારનેજ
વીરો ધન તાણી સકોપ વૈ ને. ૪૪

અરિશર મધ્ય કપાય તેયે
નિશાનખાલે ધનુધારીઓના
શરો જતાં તેટલીજ ત્વરાવી
લક્ષ્યે કળાયુકતજ પૂર્વ ભાગે ૪૫

હરતી યુધે મહાવતના સઘૈયા-
શી ધારને તીક્ષ્ણ ચક્ર કાપ્યા,
શરો પડે ભૂપર ઝાઝીવારે
ભરાઈ રૈ જાજતણા નખાત્રે. ૪૬

૪૩ લોહી આલવાથી ધૂળ અને લોચ જુદા પડે છે. પણ
પાછી ધૂળ ભીડીને રાતા લોહી ઉપર પથરાય સારે અંગાર ઉપરના
ધૂમાઝ જેવી ભાગે ૪૪ અશ્વના વાળડ=વોળઓને પાછા ફેરવનાર
ધનુની સામે નિશાન માડી ૪૫ મધ્ય=વચ્ચમા. જે દુકાન ચાલે તે
પણ લક્ષ્યે=નિશાન ઉપર ખીજવાળા આગના ભાગથી ૪૬ સઘૈયા
જેવા તીક્ષ્ણ ધારવાળા ચક્ર વડે કાપેલા માશ્વને બાજ પડીઓ
અધવચમા ઉપાડે છે તેથી તેઓ ધણીવારે નીચે પડે છે.

પહેલાં કંગી ઘા નહિ વીર મારે
તુર/ને સ્કંધ ઢળી પડેલ,
ઘા' વાળવામાં અન્નમર્થ' ડોને,
મજીવ થાયે ફરી એમ ઇચ્છે ૪૭

તે મર્પિયા બખતરધારીઓની
ઉઘાડી તત્વાર ઝિકાઈ મ્હોટા
ઠતૂશળે, અગ્નિ ઉઠેછ, તેને
પહીતા ગળે સૂઢજળે શમાવે. ૪૮

શરેથી છેઘા શિર છે ફળો બ્યા,
ટોપોતણા સુઢર પાત્ર તેમ,
લોહી ફપી મઘતણા પ્રવાહે
રણે બન્યુ! મૃત્યુની પાનભૂમિ ૪૯

છેડેથી નાખી વિખી પક્ષીઓએ
તોએ લઈ છીનવી માસભૂખી
શિયાળ્ય ત્યાગેછ ભુખ કપાઈ
વાગ્યે કડાની અણી તાળવામા ૫૦

૪૭ વાળવામા=સામે મારવામા ૪૮ ઝિકાઈ=ગ્તેરથી
વાગતા ૪૯ મસ્તકોને ફળો સાથે, ટોપોને પાનો
સાથે અને રક્તને મઘ સાથે સરખાવ્ય છે ૫૦
કપાયેના હાથ છેડેથી પક્ષીઓએ કરડી ખાધો છે તો પણ ભૂખી
શિયાળ્ય તેને ઉપાડી લે ૫૧ પણ કહું તાળવામા વાગતા છોડી દે છે

શત્રુ તણે બાપુ કપાય માથું
કે તુર્ત થે સ્વામી વિમાનકેરો
તે ભેટી વામાગથી અખરારને
પોતાનું ભેતો ધડ નાચતું મો ૫૧

પરસ્પરે સાન્યિઓ હુણાતા
આપે રથી સારથિઓ થતા ડો
હુથે હુણાતા બઢતા ગદાથી
નિશસ્ત્ર થે બાહુ યુધે ભિડેછે ૫૨

અન્યોન્ય થે ઘાયલ વીર ડોઠ
સાથે બને છે અમરો ઉભેને.
વરતી કેા જોડજ અખરારને
માટે થતો વાદવિવાદ ભારે ૫૩

તે બેઉ સૈન્યો કમ કે વિનાશ
પરસ્પરેથી જય હાર પામ્યા,
વારા પ્રમાણે બઢતા વિચિ બે
શુ વાયુથી આગળ પાછગે ના ૫૪

સેના હરાવી રિપુઓ તથાપિ
કુમાર ભીડયો અરિ સૈન્ય સામો,
પાછો વળે ધૂમ કદીક વાથી
જયા ઘાસ ત્યા અગ્નિ રહે અવશ્ય ૫૫

૫૧ વિમાનનો સ્વામીન્દ્રન બડતા મરે તે સ્ત્રોત જાય એ
માન્યતાથી ૫૩ ઉભેનેન્યનેના

ભાથા ધનુ, બજતરધારી એક
વીરે, રથીએ નૃપમૂઘ ગર્વે
રોક્યુંછ, કલ્પાન્ત ચક્રયા નિધિના
તગગને જેમ મહાવરાહે. ૫૬

હાએ ન વા, ના જમણેય તેને
ભાથામુખે હસ્ત જતો દીસે છે
કર્ણાન્ત જેચી વીરકેરી દોરી
શત્રુ હુણ્ણતા પ્રમરે શું બાણો ૫૭

રોપે હસ્થા લાલ વિશેષ ઓળક,
ને ભમરોની ઉચી રેખવાળા
ભાસેથી છેવા 'હુ' હુ'કારપૂર્ણ
અરિશિરોવી ભૂમિ છાઈ દે તે ૫૮

તે સર્વ મેનાગથી, હસ્તી ખેલા
જ્યા, બજતરે વેધક મર્વ શસ્ત્રે
સર્વ પ્રયત્ને ભૂમિપાલ સર્વ
પ્રહાર તેને રણુમા કહે છે ૫૯

છવાઈ રે તા રથ અસ્ત્રયૂથે
માત્ર ક્વન્ન ટોચથી તે જણાતો,
છવાયલો ધુમ્સસથી પ્રભાત
અદ્ય પ્રભાના રવિનાથો જેમ ૬૦

૧૬ એક વીર=અદ્વિતીય થોડો. ૫૯ વેધક=વીધનારા સેનાગ=
સેનાના અગ્રો

નિદ્રા તણા નિરપૃહ, કાલ જેવા
રૂડા અજે, દીપ્ત પ્રિયવદે તે
ભૂપો પ્રતિ અસ્ત પછી પ્રયોજ્યું
ગંધર્વનું ધારણ લાવનાંરૂં. ૬૧

કરો ભુઠા ઘે નવ ચાપ ખેચે
ટાપો સર્પો એક ખલાની ખાણ,
ધન તણે રતલ ટકાવી દેહો
ઉભુંછ નિદ્રાવશ ભૂપ સૈન્ય. ૬૨

પીધો પ્રિયાએ રમ બ્યાધી તેહ
ઓઠે ધરી શખ પુંકમે કુમારે,
દીને પીતો તેહથી એકવીર
રવયં છત્યો શુ યશ મૂર્તિમત ૬૩

પિછાની શખધ્વનિ ચોધ તેના
પાછા વળી નિદ્રિત શત્રુવચ્ચે
તેને ભુએ, ચન્દ્રનું બિંબ બાણે
સ્પુરે બિડાયા કમલોની વચ્ચે. ૬૪

૬૨ ગાંધર્વ અસ્તથી રાત્રએણું સૈન્ય નિદ્રાવશ ચાપ છે, તેથી
સૈના હાય જન્મજા બની ભય છે ૬૩ એવેત સંખ બાણે રાત્રનો
મૂર્તિમાન યશ ન હોય.

‘હુયો તમારો યશ સઘવે હા’
દયાથી ના લુવિતને હરે એ’
લોહી ભરી બાણ તણી અણી
એણે લખ્યું સૌ નૃપની ધનમા ૬૫

ને આપડેડે કર એક રાખી,
વિતારતા પાવ, છુટાજ વાણે,
લવાટમા સ્વેદકણો ધરતો
ખડીતી પ્રિયાને જઈ આમ કે’છે ૬૬

વૈદલિ, બે મારો રત્ન છ, શત્રુ
શિશુ હરે હસ્તથી શસ્ત્ર તેવા-
માવીજ ચોટાથી રણે તને સૌ
સ્પૃહેછ, મારે ડર આવો તોયે ૬૭

તેતુ અરિના ભયનો વિપાદ
જતા થતુ તુતું મુખ પ્રસન્ન
કૂકે પડ્યા વારિ કણે લુછયેથી
કરી થતુ દર્પણ સ્વચ્છ જેમ ૬૮

સાજી છતા, લાજતી કથને—ના
ભતે—મખીવાક્યથકી પ્રશને,
ભૂમિ નવા વારિકણોથી છાટી
મયૂરનાદે ધનવૃન્દને શુ ૬૯

૬૫ રાજાઓને ધાવન કરીને લોહીવાળો થયેલી ૬૭ જેના
હાથમાંથી બાગક પણ સજ્જો હરી શકે તેમ (ગિધતા) ૬૮ જેમ
વાદળાના સમૂહને પૃથ્વી મોરના ટહુકારથી અભિન દન આપે તેમ

ત્યમ ધરી નૃપ સૌને મસ્તકે પાદ ડાબો
રથતુરગજ્જનેથી જે ભુરા કેશવાળી
રણવિજયની લક્ષ્મી દીસતી મૂર્તિમંત—
દુષણ રહિત તેને લે જતો દોષમુક્ત. ૭૦

રધુ પ્રથમથી બાણી લાવતો ચોખ્ખ પાની
વિજય કરો વળંતાને વધાવે. કુદુંજ
સકલ દંધ ભળાવો, શાંતિના માર્ગ ધરે;
કુલધર મળતા રે' સૂર્યવંશી ગૃહે ના. ૭૧

૭૦ તેને=દમતીને પાદ ડાબો=શરૂને સિરે પગ મૂકવો જે
એમને હરાવવાનો અર્થ દર્શાવે છે ૭૧ શાંતિનો માર્ગ=વનવાસમાં
આદમચિન્ત કુલધર=વંશધર=ચોખ્ખ વારસ, ગૃહે 'રે' ગૃહસ્થાશ્રમને
વળગી રહે

સર્ગ આઠમો.

અજનો વિલાપ.

પછી- સુંદર લગ્ન સૂત્રન
ધરતા તે સુતને કરે નૃપે
વસુધા પણ સોપી દીધી છે
નહિં શુ' ઇન્દુમતી જિજ્ઞાસે. ૧

નૃપના તનુને કરેછ જે
મળવા પાપ અનેક તે અજે
મળી આબુ' ગ્રહુ, પિતાતણી
ગણી આજ્ઞા, નહિં ભોગ લાલચે ૨

અસિષેક વસિષ્ઠના જ્યે
અજની સાથજ પામી મેદિની
કયતી કૃતકૃત્યતા નિજ
દિસતી ધોળી વરાળ કાલીને ૩

૨ જે=જે રાજા.

વિધિ પ્રીધ અથર્વ જ્ઞાનીએ
 ધરી જેથી અરિ ના ડુકી શકે
 બાપુ અસ્ત્રનું તેજ પ્રદામાં
 બનતો વાયુથી અગ્નિ સગમ. ૪

જન મો વૃષ નૂતને ગણે
 દરી શું યૌવન પામિયો રથ
 નહિ કેવળ તેની સંપદા
 અજ પામ્યો, સઘળા ગુણોય તે. ૫

શુભ યેય વિશેષ યોગતાં
 શુભવાળા ઉભયે મળ્યા થકી
 અજથી પદ ઝડપ તાતનું
 વિનયે તેનું નવીન યૌવન ૬

સહસાથી રિસાઈ બાય ના,
 મૃદુતાથી લમ તે મહાબુજ
 હમણાજ છતેલી ભૂમિને
 નવી પછેલ વધુ શું ભોગવે. ૭

‘હું જ ભૂપતિનો છું માનિતો’
 મનથી સર્વ પ્રધાન માનતા
 નિધિ જેમજ સૌ નદી વિધે
 ન અવડા ડચ્છી ભૂપ એ ધરે. ૮

અહીંનેજ અભ્યક્ષાતેજ સાથે મળવાથી જાણે કે અમિ અને
 વાયુનો સમાગમ થયો ૮ સમુદ્ર નદીઓ તરફ જેમ સમજાવ ધરાવે
 છે તેમજ અજ પ્રધાન તરફ ધરાવતો હતો

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
નૃપ મંન્યાસી પુરી બહાર રે'
કુટિમાં, લ્યહિં સેવતી તદા
સુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪ ૧

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યાં
બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
ધરતું નલની સમાનતા
શશી જ્યાં અસ્ત અને ઉગ્યો રવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
રઘુને રાધવને જનો ભુજ્યે
ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
ન શુ મુકિતઉદયાર્થ આવિયા. ૧૬

ન છત્યુ છતવા કદે અજ
નીતિવેત્તા સચિવોની સગત,
મળવા પદ અક્ષર ભ્રમ
રઘુ યોગી સતવાદી સગ રે'. ૧૭

નિરજે જનકાર્ય બતથી
ચઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
કરવાજ સમાધિ નિર્જને
કુશને આસન વૃદ્ધ બેસતો ૧૮

. ૧૪ કુટિ=પશુંકુટિ ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રશમ=શમદમાદિકનું વત

૧૬ મુકિતઉદયાર્થ=મુકિત અને ઉદય માટે

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
નૃપ સંન્યાસી પુર્ગ બહાર રે'
કુટિમા, લ્યહિ' નેવતી તદા
સુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યા
બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
ધરતુ નભની સમાનતા
શશી જ્યા અરત અને ઉગ્યો રવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
રધુને રાધવને જનો ભુએ
ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
ન શુ મુક્તિઉદ્યાર્થ આવિયા ૧૬

ન છત્યુ છતવા કરે નમ
નીતિવેત્તા સચિવોની મગત,
મળવા પદ અક્ષર લમ
રધુ યોગી સતવાદી સગ રે' ૧૭

નિરખે જનકાર્ય બાતથી
ચઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
કરવાજ સમાધિ નિર્જને
કુશને આસન વૃદ્ધ બેસતો ૧૮

૧૪ કુટિ=પર્ણકુટિ. ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રશમ=શમદમાદિકુ નત
૧૬ મુક્તિઉદ્યાર્થ=મુક્તિ અને ઉદય માટે

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
નૃપ મંન્યાસી પુગે બહાર રે'
કુટિમા, લયહિં સેવતી તદા
મુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪^૧

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યાં
બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
ધરતું નભની મમાનતા
શગી જ્યા અરેત અને ઉચે રવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
રઘુને રાધવને જનો ભુજે
ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
ન શુ મુકિતઉદયાર્થ આવિયા ૧૬

ન છત્યુ છતવા કરે અજ
નીતિવેત્તા સચિવોની મગત,
મળવા પદ અક્ષર લ્પમ
રઘુ યોગી સતવાદી સગ રે ૧૭

નિરખે જનદાયી ભતથી
ચઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
કરવાજ સમાધિ નિર્જને
કુશને આસન વૃદ્ધ બેસતો ૧૮

૧૪ કુટિ=પર્ણકુટિ ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રસન્ન=સમદમપ્રદિનુ મત
૧૬ મુકિતઉદયાર્થ=મુકિત અને ઉદય માટે

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
નૃપ તન્યાસી પુગી બહાર રે'
કુટિમા, બધહિ સેવવી તદા
સુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪ ૧

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યા
બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
ધરતુ નવની મમાનતા
શશી જ્યા અરેત અને ઉગ્યે રવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
રુને રાઘવને જનો ભુજ્યે
ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
ન શુ મુકિતઉદયાર્થ આવિયા ૧૬

ન છત્યુ છતવા કદે અજ
નીતિવેત્તા સચિવોની સગત,
મળવા પદ અક્ષર ત્યમ
રધુ યોગી સતવાદી સગ રે' ૧૭

નિરખે જનઠાર્ય જાતથી
થઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
કરવાજ સમાધિ નિર્જને
કુશને આસન વૃદ્ધ જેસતો ૧૮

૧૪ કુરિ=પણુકુટિ ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રસન્ન=સમદમહાદિકણુ વત
૧૬ મુકિતઉદયાર્થ=મુકિત અને ઉદય માટે

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
નૃપ મં-યાસી પુગી બહુ રે
કુટિમા, જ્યહિ સેવતી તદા
મૃતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યા
બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
ધરતુ નણની મમાનતા
શશી જ્યા અરત અને ઉગ્યો ગવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
રઘુને ગધવને જનો ભુએ
ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
ન શુ મુકિતઉદયાર્થ આવિયા ૧૬

ન છુટ્યુ છૂતવા કરે અજ
નીતિવેત્તા સચિવોની મગત,
મળવા પદ અક્ષર લ્યમ
રઘુ યોગી સતવાદી સગ રે ૧૭

નિરખે જનદાર્ય ભતથી
અઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
કરવાજ મમાધિ નિર્જને
પ્રશને આસન વૃદ્ધ જેમતો ૧૮

૧૪ કુટિ=પશુકુટિ ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રશમ=શમદમ્પતિકૃદ મન
૧૬ મુકિતઉદયાર્થ=મુક્તિ અને ઉત્થ માટે

અવિકારીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
 નૃપ સંન્યાસી પુરી બહાર રે' ,
 કુટિમાં, વ્યહિં સેવતી તદા
 મુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪ ૧

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યાં
 બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
 ધરતું નબની મમાનતા
 શશી જ્યાં અરેત અને ઉગ્યો રવિ ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
 રુને રાઘવને જનો ભુજે
 ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
 ન થું મુકિતઉદ્યાર્ય આવિયા ૧૬

ન છત્યું છતવા કરે અજ
 નીતિવેત્તા સચિવોની સગત,
 મળવા પદ અક્ષર ત્યમ
 રઘુ યોગી સતવાદી સંમ રે'. ૧૭

નિરજે જનકાર્ય બતથી
 ચઢી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
 કરવાજ સમાધિ નિર્જને
 કુશને આસન વૃદ્ધ બેસતો. ૧૮

૧૪ કુટિ=પર્ણકુટિ. ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રશમ=શમદશાદિકનું નવ.
 ૧૬ મુકિતઉદ્યાર્ય=મુકિત અને ઉદ્ય મારે

અવિકાશીજ ઇન્દ્રિયોત્તમો
 નૃપ મંન્યાસી પુરી બહાર રે'
 કુટિમાં, જ્યહિં સેવતી તદા
 સુતની લક્ષ્મી વધૂની જેમજ. ૧૪ ૧

નૃપ વૃદ્ધ ધરે પ્રશાન્તિ જ્યાં
 બનતો રાજ નવીન, તે કુલ
 ધરતું નક્ષત્રી મમાનતા
 રાગી જ્યાં અરત અને ઉગ્યો રવિ. ૧૫

યતિ ભૂપતિ ચિન્હ ધારતા
 રઘુને રાઘવને જનો ભુજો
 ભુમિ ઉપર અશ ધર્મના
 ન શું મુક્તિઉદ્યાર્ય આવીયા. ૧૬

ન છત્યું છતવા કરે અજ
 નીતિવેત્તા સચિવોની સંગત,
 મળવા પદ અક્ષર ત્યમ
 રઘુ થોગી સતવાદી સંગ રે'. ૧૭

નિરખે જનકાર્ય જાતથી
 અદી ન્યાયાસન ભૂપતિ યુવા,
 કરવાજ સમાધિ નિર્જને
 કુશને આસન વૃદ્ધ બેસતો ૧૮

૧૪ કુટિ=પર્ણકુટિ. ૧૫ પ્રશાન્તિ=પ્રસન્ન=સમગ્રપ્રસન્ન' તત.
 ૧૬ મુક્તિઉદ્યાર્ય=મુક્તિ અને ઉદ્ય મારે

જીતિયો નૃપ શક્તિ સંપદે
નિકટેના નૃપ મર્વ એક તો
પરમાત્મ અમાધિથી ખીજો
વપુમાં વ્યાપક પચ પ્રાણને. ૧૯

ભૂમિમાં અરિકર્મનાં કુળો
નૃપ એ નૂતન ભરમ સૌ કરે
નિજ કર્મ પ્રજાળવા ખીજો
થતો જ્ઞાનતણાજ અગ્નિથી. ૨૦

નિરખી કુળ તેમનું મહુ
અજ સામાદિ ગુણો પ્રયોજતો
ગણી ઢેપું સુવર્ણને સમ
રૂ જીત્યો ત્રણ યજ્ઞના ગુણો. ૨૧

કુળ કર્મનું પામતા લગી
વિરમે ના નૃપતિ નવીન એ
પ્રભુદર્શન થાય ત્યાં સુધી
સ્થિરબુદ્ધિ નૃપ યોગ ના તજે. ૨૨

અટકાવી અરિ ય ઇન્દ્રિયો
રહીને જામન ગેહ એ રીતે
પ્રગતિ વળી મુક્તિ ઇચ્છતા
ઉભયે સિદ્ધિ ઉભય મેળવે. ૨૩

૨૦ અરિકર્મનાં=દુરમનોની જુની જુદી કૃતિથી એમને
પ્રાપ્ત થતાં, ૨૩ અરિય=અરિ અને

પછીથી કહ્યું તું અજે ત્યમ
સમદર્શી કઈ વર્ષ ગાળીને
રત્ન યોગસમાધિથી તમઃ-
પર પામ્યો પરમાત્મ રૂપને ૨૪

મુણી રાઘવ અગ્નિહોત્રીએ
વપુનેા ત્યાગ પિતાતણે પછી
બહુએ રડી અગ્નિની વિના
કીધ મૃત્યુવિધિ યોગીઓ સહ. ૨૫

પિતૃભક્તિથી પિતૃકાર્યના
વિધિભણે કરી ઉત્તરક્રિયા,
વપુ તે રીત ત્યાગનાર સો
સ્પૃહતા પિંડ ન પુત્રના દિધા ૨૬

‘પિતૃ સદગત શોકયોગ્યના’
મળતાં તત્ત્વવિદોનું માન્ત્રવન
તણ શોક ધનુષ્ય તાણી એ
જગમાં એકજ આણુ ફેરવે. ૨૭

૨૪ તમઃપરન્તઃપ્રભુણી પારે રહેલું. ૨૫ અગ્નિની વિના
સંન્યાસી થયેલાના દેહને અગ્નિદાહ વિહિત નથી એમને બુધિદાહ
(દારવાની ક્રિયા) કરવામા આવે છે. ૨૬ વપુ તે રીતઅનુસારી
માફક.

ભૂમિ, ઇન્દુમતી વધૂ વળી
વરી જે ઉત્તમવીર્યનો પતિ,
પ્રસવ્યા બહુ રત્ન ખેડીએ
સુત જાયો વળી વીર બીજીએ. ૨૮

દશ સો કિરણો તણા રવિ
સમ તેજે, દશ બાજુ જાણીતો
'દશ' ને 'રથ' ચોજી નામ તે
દશકંઠારિપિતાનુ સુત કે'. ૨૯

શ્રુતિચક્રથી, ને સુતે થકી
ઋષિનુ, દેવનુ, પિતૃઆતણું
ઋણ ચૂકવી જૂપ ચોભતો
રવિ છૂટી જલચક્રથી જ્યમ. ૩૦

દુખીનો ભય ટાળવા બળ,
વળી વિદ્યા સહુ જ્ઞાની પૂજવા,
ધન કેવળ ના નૃપાલનુ
પર અર્થે ગુણ મો બીજાય તે. ૩૧

કદી તાત સુપૂતનો નૃપ
-જનનો પાલક-રાણી માથ તે
પુરમાગ જતો, શચી મહુ
સુરનો પાલક જેમ નદને ૩૨

૨૯ દશકંઠારિ=શમ દશ સો=કમ્બર દશ' નો સાથે 'રથ'
જોડીને. ૩૦ શ્રુતિચક્ર=વેદમા કહેવા થત જલચક્ર=પાણીનાં કુંડાળા.
૩૧ તેની વિદ્યા સુજોને માન આપના માટે હતી.

તવ દક્ષિણ અર્ધિધને તટે
શિવ ગોકર્ણ વસે તહી જતા
ઋષિ નારદ ધીન છેડવા
રવિના ઉત્તરકાન્તિ માર્ગથી. ૩૩

હતી દિવ્ય કૂલે ગૂંથેલ જે
મૂંઝી માળા મુનિઓનને શિરે
હરી તે બળવાન વાયુએ
હીધી બણે શુભગધ લાલચે. ૩૪

કુમુભા પુંઠ ભૂંગ ભડતાં
દિસતું તું મુનિ કેરું ધીન તે
અપમાનથી વાયુના ન મું,
રડતું અંજનમિશ્ર આમુએ. ૩૫

લજવંતી વમંતવેલની
સહુ શોભા, મધુગંધ ઋદ્ધિથી
રથળ પામતી હૈવી માળતે
મહિષીને રતન દેશ ઉત્તમ. ૩૬

૩૩ ધીન=વીણા ગોકર્ણ=એક તીર્થ. ઉત્તરકાન્તિ=ઋગે માર્ગે
રવિ ઉત્તરમાથી પાછો ફરે છે. ૩૫ અપમાનથી=જ ગભીરજાથી.
વાયુ એને ઉશડી રહ્યો હતો તેથી. ૩૬ મધુગંધ વગેરે
નિશાનીથી. રથળ પામતી=આવી પડી.

નિજ રમ્ય રતને સખી સખી
ધડી તેને નીરખી અચેત યે
મિચતી નયનો નૃપપ્રિયા
જયમ જ્યોત્સ્ના શશિ રાહુએ ગ્રહ ૩૭

યદ્ય ચેતન હીન અંગથી
પડતી તે પતિનેય પાડતી
દળતાં ભૂમિ તેજભિંદુઓ /
ન પડે દીપક જ્યોત સાથ શું ? ૩૮

રડતાં અતિ આત્નાદથી
ઉભયેનાં જનને મુણી કુળી
ખગ વાસી સરોજિનીતણાં
સરખા ચોકથી શું રડી ઉઠે. ૩૯

વિંઝણે કરવાથી મૂરછા
વળી રાજની ન રાણી તો ઉઠી,
કદ આયુષ્ય શેષ હોય તો
ઉપચારે મહુ થાય સાર્થક. ૪૦

જદ્ય ચેતન, જેની યે દશા
ફરી ચોજ્યા સરખાજ બીનગી
ધરતો નિતને પરિચિત
નિજ અંકે નૃપ પ્રેમી તેહને. ૪૧

૩૯ સરોજની=કમળવાળું સરોવર. ૪૧ ફરી ચોજ્યા
સરખા=નૂતી ગયેલ સમુ કરવા જેવું

ધરતો વિષુ ચેતના ક્રિડી
નિજ અંકે પડી એહને પતિ
દિસનો શરી શું પડેલીએ
મૃગનુ ઝાંખું જ ચિહ્ન ધારતો. ૪૨

થઈ ગદ્ગદ આંસુએ રડે
તણ સ્વાણાવિક ધીરતાય તે
થતું પોતું તપ્પેથી લોડું એ
પછી શી વાત સચેતનો તણી. ૪૩

“કુસુમોય અડચે શરીરને
શક્તા આયુષ ને હરી કદી
પછી બીજું નહિ શું સાધન
હણવા તત્પર દેવનું બને ? ૪૪

અથવા મૃદુ વસ્તુ મારવા
થમરાળ મૃદુથી જ માગતા
પડતાં હિમ, કષ્ટ જેહને
નલિની ॥ પહેલો જ દાખલો. ૪૫

કદી ને લવલેણ માળા આ
“હિર ધાર”, કયમ ના મને હણે ?
[વિષ એ કદી થાય છે અમી
] પ્રભુ ઇચ્છાથી અમી બને વિષ. ૪૬

૪૩ સચેતનો=સજીવન વસ્તુઓ ૪૫ હિમ પડવાથી જેને કષ્ટ=
આપત્તિ ઊભી થાય છે, જે કરમાવ છે.

અથવા મુજ લાભ્ય વિક્રમે
વિધિએ વજ જ આ હશે ઘડયું
કયમ કે રુખડો ન પાડિયો
હણી શાખા-વળગેલી વેલને. ૪૭

અપરાધ ક્રિયા અનેક મેં
ન છતાં તે અપમાન કીધું, તો
કયમ તત્ક્ષણ ચોખ્ય માનતી
જન નિર્દોષ હુંધી અભોક્ષકા? ૪૮

મુજને નકિ રવેત હાર્યની !
શઠ-રેનેહે કપટી-તુ માનતી,
ગઈ તેથી રજા લીધા વિના
પરલોકે ફરી પાછી નાવવા. ૪૯

ગયું, તું દ્વિતીની પાછળ
કયમ પાછું ફરિયુજ તે વિના
હતભવિત માફ? છે સહુ
નિજ કર્મે અતિ તીવ્ર વેદના. ૫૦

સુરતશ્રમથી થયા તુજ
મુખ તે રવેલકણો હલ્ય છે
પણુ ભવથી અરત પામી તું
ધિક અધ્યાયુષ પ્રાણીઓ તણું! ૫૧

૫૦ હતભવિત=અભાગીયું ભવન અથવા ચેતન.

મનથીય તને અગોઠતું
કીધું ના આગળ મે, તને શીદ ?
ભૂમનો પતિ નામનોજ હું
મુજ લવે લરો ગ્રીતિ તુ પડે ૫૨

તુજ વાકડીયા ફૂટે ગુથ્યા
ભમરશ્યામ હવાથી ડેશને
દિવઆશ વરોડ વાયુ આ
જગવે છે તુજ ઊઠવા તણી ૫૩

દયિતે હરવો ઘટે છ તો
ઉઠીને શીઘ્ર વિવાદ માહુડો
તુહિનાદિગુહાતમ નિશે
હરતો તેજથી આપધી જ્યમ ૫૪

જુવતી લટ, શાન્ત વાણીનું
હિલ માડુ દુભવે છે આ મુખ
ભિતરે ગ્વ ભૂમનો શમી
શુ નિશે પક્ષ બિડાયુ એકલુ ૫૫

શશિને ફરીથી નિશા મળે
વળી વહાલી સહચારી પક્ષીને
ત્યમ તે ઉલખે વિયોગ રહે
ગઈ તુ છેક ગળુ ન કેમ હું ? ૫૬

૫૩ વરોડ=સુદર અધવાગી ૫૪ તુહિનાદિ=હિમ તપ ૫૫ રસમી=
ભમરનો શબ્દ અદરજ શુ ગળાઈ જવાથી ૫૬ સહચારી=ચક્રવાક

નવપલ્લવ મેજમા સુતાં
 હપ્પતુ જે મૃદુ અગ તાહુડ
 કયમ તે ચઢવુ ચિતાપરે
 સહશે એજ વરોર કે' મને'. ૫૭

તુજ બહાવી, રહસ્યની સખી,
 ગતિની અચલતા જતા મુગી
 રશના સૂતી નાજ ઉઠવા
 તું સમી જીવતીનાજ લાગતી ૫૮

મધુર સ્વર ફોકિલા વિષે
 મદધીમી ગતિ ગજહસીમા
 હરણી મહી દષ્ટિ અચલ
 રમણે વાચુચુવત વેલીમા ૫૯

સ્વરગે ખળવા અધીરી તે
 મુજ માટે ગુણ સૌ મુકયા છતા
 વિરહે તવ આ અતિ દુખી
 દિલને ના અવલગ દૈશકે ૬૦

વળી કલ્પિયુ તેજ જોડુ આ,
 ફલિની ને સહકારનુ રહે
 વિલુકીધ વિવાહ તેહનો
 જતી તે ના ઘટતુ તને જરી ૬૧

૫૮ રશના=મેખના ૬૧ ફલિની આખાનુ માદા

જાનનુ વૃક્ષ

પુરતી તુજ કેડ બેઠના
ધરથે તેહ અચોક ફૂલ જે
તુજ કેશનુ બૂપલુ કમમ
ધર હુ અતિમ અજલિ વિષે ? ૬૨

રમરો નૂપુરનાઠયુકત તે
પરને દુર્લભ પાદતાડનો
સલુણી, કુમુમાઝુ વેરતો
કરતો ચોક અચોક તાહરો ૬૩

મુખવાયુ સમા બકુલધી
અરખી જે શુધી મારી સાથ તે
અધુરીજ વિવાસમેખલા
મૂકીને કિન્નરક ઠિ સૂતી કા ? ૬૪

સખીઓ મુખડુ ખલાગી આ
પડવાના શશી ચો વળી સુત
વળી પ્રેમી અનન્ય હુ, છતા
હઠથી નિષ્કુર કૃત્ય આ તુજ ૬૫

૬૩ સુદર્શી પોતાના ચરણથી રપશ કરે છે તેજ
અરોકને ફૂલ આવે છે એવો અભિપ્રાય છે ૬૪ બકુલ=
એક પ્રુષ્પ જેની મધ સીના સ્વાસ જેવી મૃત્યુ છે ૬૫ પડવાનો
શશી=ઉંક નાનો

ગઇ ખીરજ, ગૈ વહી રતિ,
શમ્યું ગાને, ઋતુમાં ને લિસવ
ગયું આબ્રણનું પ્રયોજન
થઇ આજે સુની સેજ માહરો. ૬૬

ગૃહિણી સખી ગુપ્ત—મંત્રી તું
પ્રિય શિષ્યા લલિતા કલા વિષે
કુઝણાહીન મૃત્યુએ કહે
હરિયું ના મુજ શું તને હરી. ૬૭

મદિરાક્ષિ, મુખેથી દીધું મેં
રસવાણું મધુ પી પછી કયમ
પીશ અશ્રુમલિન અન્નલિ
જલકેરી પરલોકમાં મળી? ૬૮

મહુ વેલવ છે છતાંય તે
અન્નતું આટલું તું વિના સુખ,
ખીછ લાલચને ન હું વશ
મુજ ભોગો મહુ આશરે તુજ. ૬૯

ત્યમ શોકરસે લયું બહુ
રડતો ભૂપ પ્રિયાની આગળે
તરુને રસરૂપ અશ્રુઓ
તણી ધારા વરમાવતાં કરે. ૭૦

૬૬ રતિ=કીડા શમ્યું—અંધ ચયું. ૬૮ રવજનો રડે છે તેના
આંસુ પ્રેનને પીતા પડે છે. અથવા અન્નલિ આપતા તેમાં આંસુઓ
પડે તે ૭૦ જુદો પણ રસરૂપી આંસુઓ પાડતાં હતાં.

પછી ભૂપતિ અંકથી કયમે
લઈ તે સુંદરીને સગાં સહુ
સજીને મરણાન્નણે ધરે
અગર ચંદનની ચિતા પરે. ૭૧

‘‘રત્રીની પાછળ શોકથી મુઝો
નૃપ જ્ઞાતા,’’ અપવાદ એથી બહી
વધુ ભરમ ન રાણી સાથે એ
કરતો, જીવન લોલથી નહિ. ૭૨

શુભમાત્રથી જે રહેલી તે
ગૃહિણી કારણ તે બહુશ્રુતે
કરિયા વિધિ વૈભવે ભર્યા
પુર ખાગે દસ વીતતાં દિનેા. ૭૩

દિસતો વિધુશો નિશા જતાં
પુરમાં રાણી વિના પ્રવેશતો,
પુર—સુંદરીના મુખાશ્રુમાં
નિરખતો નિજચોકઉભરો. ૭૪

લહી ધ્યાનથી આશ્રમે રહ્યા
ગુરુ જે દિક્ષિત યજ્ઞ કારણે
દુઃખમોહિત એહ ભૂપને
ઉપદેશે નિજ શિષ્ય મોકલી ૭૫

તમ દુઃખનિમિત્ત જાણીને
અધુરો મૂકી વિધિ મુનીશ્વર
ન શક્યા અહીં આવી જાતથી
દિશ જૂઠ્યા તમને દિવામવા ૭૬

ગુણવાન, મને કહેતી તે
લઘુ સંદેશની વાણી સાંભળો
નૃપતિ, મુખમિદ્ધ શક્તિના
તમને એ ઉર ધારવી ઘટે. ૭૭

નિજ જ્ઞાન તણી અખાધિત
નજરે આદિપુરુષપાદ આ
ત્રણલોક વિષે જુએ ત્રણે
ધમણ, જે થતુ, ને થવાનુ તે ૭૮

પૂરવે તપ ઉઝ સાધતા
તૃણાણિ-દુધી ડરી પુર દરે
તપવિઠન કરતી અપ્સરા
હરિણી તેની સમીપ મોકલી ૭૯

૭૭ ગુણવાન=હે ગુણવાન ૭૮ અખાધિન=મધે ચાની અથરા
પણેથી શકતી આદિપુરુષપાદ=આ ત્રણે લોક આદિપુરુષ=વિષ્ણુના
પાદ=ચરણ ૨૫ છે જુએ=જોઈ શકે છે

શમતીર પ્રલેતરગ શા,
અતિ દેષે તપભંગ, શાપ દે
'ભૂમીમાળન રત્રી તુ' સમુજે
મધુરા વિભ્રમ દાખનારીને. ૮૦

'પરતત્ર હું છું ક્ષમા કરો
ભૂક્ષની' તે વદી તો તપસ્વીએ
કહ્યું તું 'રત્રી રહીશ જ્યાં મુખી
મુગ્ધપુષ્પો નજરે ન દેખીશ' ૮૧

કથકૌશિક વશ જન્મીને
થઈ તારી ચિરકાળ રાણી તે
નભથી પાડ્યું શાપમુક્તિતત્તુ
મળતા કારણ મોક્ષ પામી છે ૮૨

ન ઘટે ગઈ તેની ચિન્તના
જનમ્યા માટ વિયત્તિ છે ઉભી
કર પાવન આ મહી તલુ
વસુધા ॥ નૃપની ખરી વધૂ ૮૩

૮૦ શમરૂપી પ્રતના કામને તોડવામા પ્રવચના તરંગ જેવા
કાષથી તપભંગ=તપમગ્યા. ૮૨ શાપમુક્તિતત્તુ મારણ દેવતાઈ દૂરો
જુએ સારે એનો મોક્ષ થવાનો હતો એ મોક્ષનું કારણ દેવતાઈ દૂરો
મળતા ૮૩ જનમ્યા=જન્મ પામના સૌ રોક્યા

ઉદયે યમી ધૈ નિવારીને
મદનિન્દા નિજજ્ઞાન દાખવ્યુ
ઉરને ખરિતાપ આપતી
છતીને કાયરતા પ્રકાશને. ૮૪

રહવાથી શું તે તને ફરી
મળવાની ? ન મર્યાદી પાછળે;
પરલોક જનાર સર્વની
નિજ કર્મોથી જુદીજુદી ગતિ. ૮૫

મનથી તણ શોક પત્નીને
કર મંત્રુઠ જલાજલિયકી
'મિયના નિત અશ્રુઆવથી
મરનારું બળશે' જનો કહે ૮૬

મરવું છવનો સ્વભાવ છે
છવવું એક વિકાર મુજ કે,
ધડી જો રહે છવ છવતો
નકી તે લાલ મહાન એહને. ૮૭

૮૪ મદનિન્દા=મૂતથી જપ્ત થતી નિન્દા ૮૫ પાછળ મરનાથી
પણ નથી મળવાની ૮૬ જનાજલિ=ત્રેનતપંચ

ઉર-સ્થાપિત શલ્યની સમુ
 પ્રિયનુ મણુ ગણેછ મૂઠ, ને
 સ્થિર બુદ્ધિ જ ખેચી કાઢિયા
 શર શુ મુકિતનુ દ્વાર માનતા ૮૮
 વળી દેહની સાથ દેહીના
 નિત સ યોગ વિયોગ માલજ્યો
 વિરહ પછી બાહ્ય વસ્તુને
 કયમ સ તાપજ થાય મુજને ૮૯
 નહિ સ યમીમેઠ! પામરો
 જયમ થાવુ વશ ચોકને ઘટે
 તરૂને ગિરિ માહીં ફેર શુ
 જરી વાયુથીજ બેઉ ને હથે ? ૯૦
 કહી 'વાડ' ઉદાગમતિ ગુરુના
 વચન બ્રહ્મ દે છ રજા મુનિને
 પણ તે ન ઠરે ઉર ચોક ભયે
 જતુ પાછુ જ શુ શુરુનીજ કને ૯૧
 સાચો સૌમ્યવચની ભૂપ માઠ કાઠે
 વર્યો આઠ તનુજના શિશુત્વ લીધે
 પ્રિયાની સદશજ આકૃતિ નિહાળી
 નેરવખે ક્ષણિજ મ ગના મુખોથી ૯૨

૮૮ ખુબી ગયેના બધને ખેચી કા.સથીજ દુ ખમાથી
 મુક્ત થયા છે ૮૧ મુનિને=મુનિનાસિખને તેમ્ને વચન શિશુત્વ લીધે=
 પુત્ર બાળક હતો તેથી

એ શોકનું શર બળેથકી ઉર વીધે
એનું અગાશીભૂમિ અંછરઅંકુરો શું,
ને હવલેણ મણુનોય અમાધ્ય વ્યાધિ
બહાલીની પાછળ જવા ઝટ લાભ માને. ૬૩

સારૂ શિખેલ વળી બખ્તરધારી પુત્ર—
ને લોકરક્ષણ વિષે વિધિસાથ સ્થાપી
દાગિષ્ટ દુઃખથી ભરેલ શરીર ગેહ
ને ત્યાગવા મન કરેઉપવાસ માટે. ૬૪

જ્યાં ગંગાને સરયૂ નદીનાં તીર્થ વારિ મળે, ત્યાં
દેહ ત્યાગી અમરગણના પામીને તુર્ત રાજ
ખેલાંથીએ રમણીય વધુ ધ્યાની સંયોગ પામી
કીડાગારે રમણ કરતો નહનોધાનમાંના. ૬૫

૬૩ અગાશીભૂમિ=અગાશીની છે મણુ=ભર્ગવર. ૬૫ ખેલાંથી
અધિકારી=દેવતાઇ રૂપવાળી.

સર્ગ નવમો.

દશરથની મૃગયાનુ વર્ણન.

છતીજ ઉત્તર કેમલ મહારથી
દશરથે કીધું રાજ્ય પિતા પછી;
વળી છત્રે મહુ ઇન્દ્રિય ધ્યાનથી
નૃપતિઓ યતિઓ મહી મુખ્ય તે. ૧

કુલકમે મળિયું નગર પ્રજા
સહુ નૃપાલ યથાવિધિ પાળતો
શુભ સમાન પરાક્રમી વીર એ
નૃપવિષે સવિશેષજ શોભતુ. ૨

શ્રમતણું સમયે ફલ આપતા
કદરદાન બુધો કહે બેઠને,
બલરિપુ વળી તે મનુવશના
ધનપતિ નૃપતિ કુલદીપને. ૩

૨ ગુરુ=મહાકુમાર ૩ કાર્તિકેય. બલરિપુ=ધૃમ

ન જનમા કદી રોગ ધરે પદ
શી રીત હોય પગલવ ગતુથી
મુગ મુગ ચોલિત તે અજપુતના
ફલદુધા વસુધા બની રાજ્યમાં. ૪

દશ દિગન્ત જીતી રઘુએ ભરી
ત્રીધો, અને અઢકી કીધ એ થકી
ન બળમા ન્યૂન તે નૃપ પામીને
ફરીથી તે રિઝતીજ દિસે મહી. ૫

સમપણે યમને, વશુ આપીને
ધનદને, આત તેજથી સૂર્યને,
વરુણને વળી દુર્જનશાસને
ભૂપતિએ પ્રતિએધી અનુસર્યો ૬

ન મૃગયા તણી મેજ ન વા લુત,
શશી છબી થકી ચોલતુ મધ કે
નવીન ચૌવનવાળી પ્રિયાય તે
ઉદય ઉદયતના દિવને હરે. ૭

૪ ફલદુધા=રતને દૂધનારી=આપનારી ૬ યમને ન્યાય પ્રિય છે,
કુબેર ધનના સ્વામી છે, સૂર્યતેજસ્વી છે, અને વરુણ દુર્જનના
શાસક છે. પ્રતિ=ગીત.

પ્રભુય વામવ પાસ ન દીન શા,
વળી નહિ હસતાય જુઠા ડહી
ન અરિને પણ કોધ છતે કદા
મચનને મનને કટુ લાગતા ૮

નૃપતિએ। રવુવશી નૃપાલથી
ઉદયને વળી અરત અનુભવે
મુહુદ આણ નહિ હણનારનો
મજરના ઉરનો અરિને થતો ૯

ધનુ ધરી ઉદધિ વીટી મેદિની
નૃપતિએ છતી એક રથે થકી
ગજમતું જય એહનુ સૈન્ય જે
ગજહથો જયહોશી તણુ જન્યુ ૧૦

ધનુ ધરી છુપી બેઠકના રથે
ધનદશેા ધનવાન જતો જવ
ભૂમિ જયાર્થ, કરે નિધિ આગળે
સુધન નાદ નિનાદ શુ ભેરીનો ૧૧

ગિરિતણું જવ પાખનુ વામવે
હરિયું વજ્રથકી શત ધારના
ત્યમ હરે અરિનુ કમલાનન
અતિરથી તીરથી ધનુથી અર્ચા ૧૨

પ્રભુય=મહાન છતા ૧૦ જય હોશી=જય માટે હોશીલા ૧૨
કમલાનન=કમલ જેવા મહોવાળા તે

નખપ્રભા પડતાં વધુ રંગિત
મુકુટના મણિકિર્ણ થકી, પદે
શત અડે નૃપ અક્ષતપીયને,
શુ અમરો અમરેન્દ્ર તણે પદે. ૧૩

સચિવ શીખથી જ્યાં કુંવરો નમ્યા,
ભૂપણ હીન અરિસ્ત્રો પદે દયા
તહીં ધરો, ઉદધિતટથી વળ્યો
ન હલકી અલકાથી પુરી લાણી. ૧૪

ધવલ છત્ર ધરે શિર એક એ,
સરતી છિદ્રથી શ્રી લહી, ઉલ્લભી,
ઝળકતો વીર એ શશિ, અગ્નિશો
નૃપતિ દ્વાદશ મહા મધ્યમા. ૧૫

કદી ન યાચકની પ્રતિ અટપ જે,
લરણ તેહ કકુત્સ્થ કુલે હોયો
પુરૂષ તેમ સ્વયંભૂ, પતિવ્રતા
શ્રીકમલા કયમ લે દિલમા જીન્ને. ૧૬

૧૪ અર્થે, ૧૫ અલકાપુરીથી જનસ્તી ન હોતી ૧૫ જરા-
પણ છિદ્ર=મેદરકારી રહે તો લક્ષ્મીનો નાશ થાય માટે ઉલ્લભી
આસપાસના જાર રાગઓનું મંજી. ૧૬ લક્ષ્મી જીવિતને શી રીતે
વરે.

ગિરિતણી નદીઓ નિધિને જયમ,
અરિ પ્રતિ શર પ્રેરક એહને
મગધ કેસલ કેકય રાજની
કુંવરીઓ વરીઓ પતિને સ્થલે ૧૭

અરિવિનાશ તણી તક જલણતો
ત્રણ પ્રિયાથી દિપે, જયમ વાસવ
ભૂમિ પ્રભપર રાજ્ય ચલાવવા
ભૂ ઉપરે ઉતરે ત્રણ શક્તિ લે ૧૮

ગણ મુખે ધમ્મ ચક્રસહાય તે
નિજ શરે ભયમુકત થયેલ સૌ
સુરવધૂ મુખથીજ મહારથી
સ્વર ઉચે સ્વન્નયા ગવડાવતો ૧૯

કેતુ વિધેજ સ્વપાઘ ઉતારતો
દશ દિશેથી વસુ સ્વભુજે હરી
રૂચિર રોપી મુવર્ણ યુધો કરે
તમસુના તમસા—સરયૂ તટો ૨૦

અણન, દડ અને કુગ-મેખલા
મૃગનુ શૃંગ ધરત મુનિમતે
યજન દીક્ષિતના વપુમા વસી
જગદીશે અતિશે છુતિ દાખી છે ૨૧

૧૭ ગિરિથી વહેતી, સુરવધૂ=અપ્સરાઓ ત્રયા=રણતિ ૨૦ તમસુના=
અધારા વિનાના ૨૧ અણન દડ વગેરે વગ્ન દીક્ષાના ચિન્હ છે.

અવલૂથત્રતી, ઇન્દ્રિય સંયમી
સુરસલા લળવા પણ યોગ્ય તે
નૃપતણું નમતું શિર કેવલ
નમુચિના રિપુ વૃષ્ટિદ દેવને. ૨૨

ખહુ સમે, ખલી, એકરથી, ધરી
ધતુપને થઈ અગ્રણી ઇન્દ્રનો
રવિ લણી ઉડતી રજુ રેણુને
રૂધી રહે રૂધિરથી અમુરને. ૨૩

યમ કુબેર વરૂણ મહેન્દ્રશા
ધુરિણ, પૂજ્ય, પરાક્રમવત એ
નૃપતિને નવ પુષ્પથી સેવતો
અવસરે પ્રસરે છ વસંત તો ૨૪

ચહી કુબેર તણી દિશમાં જવા
અરુણ સારથીએ રથ વાળતાં
હિમ નિવારી, પ્રભાત રવિ કરે
વિમલ, આ મલયાચલ ત્યાગ તો ૨૫

પુલ ખિલ્યા, નવ પદ્મવતે પછી
બ્રમર, કોકિલનું પછી કૂજન
તરુ ભરેલી વનસ્પતી તે મહી
ઉપક્રમે પ્રકટે છ વસંત ત્યા. ૨૬

૨૨ નમુચિના રિપુ=ઈંદ્ર ૨૩ વૃષ્ટિદ=વરસાદ આપનાર
રૂધી રહે=અટકાવતો ૨૪ ધુરિણ=દુરધર, ૨૫ વિમલ=ચોખ્ખો
મલયાચલ દક્ષિણમાં કલ્પાયો છે. વસંતના આગભગ સૂર્ય દક્ષિણ
માંથી વળે છે.

નૃપતણે નીતિને ગુણ સંઘઘા
સદુપયોગી ધને જ્યમ યાચકો,
બ્રમર ને જળપંખી બહુ મળ્યાં
સર હસંત વસંત સરોજ પે. ૨૭

રમર ઉદીપક થાય વિદ્યાસીને
ઝતુનું પુષ્પ ઝશોકનું માત્ર ના,
નવીન આંકુર એ મદ પ્રેરતો
ભૂપણ જે શ્રવણે દયિતા તણે. ૨૮

ઉપવનશ્રી તણી મધુચીતરી
વળી નવી પુલખાંદડીની સમા
બ્રમરને મધુદાન ઉદારજે
કુરબકા રવકારણ થાય છે. ૨૯

મુમુખીના મુખને રસ જન્મિયા
સમશુભી મુમનો ખિલી જઠતાં
મધુભુખી વડી ભૂંગની હારથો
બકુલ સંકુલ શું બની રે' તવ ૩૦

શિશિર કેડ મધુશ્રી ઉગાડીયા
ખિલી ઉઠે કળીનાં જૂથ કિંકુકે
નખમણોનું શું ચિહ્ન પિયુપરે
મદથી ભૂલી લજ લલના કિધું. ૩૧

૨૭ ધને=ધન માટે. વસંતની સંપદા બધી દેખાય છે. ૨૯
કુરબકા=એક વૃક્ષની જાત. ૩૦ સંકુલ=ગીર્વાણ. ૩૧ જૂથ
સમ=સાજ છેડીને.

મણુમુજ્યા વધૂના અધરો પીડે
જઘનથી દૂર કાંચી કરાવતું
હિમ, કરે કંઈ ઓછું છતાંય તે
સરવને, રવિ ના હરો તો શકે. ૩૨

મલયવાયુથી પત્ર જરી હૃદયે
અલિનયો કરી આમ્રક્ષતાયશું
કળીલરો કલિકામ જ્યો તણું
મદિલ તે દિલને કરતી હતી. ૩૩

ધીમી વિમુગ્ધ વધૂની કથા સમું
પ્રથમ કોકિલનું મિત કૂજન
સુરલિ ગંધધકી લરપૂર એ
સુમનસૌમ્ય વને શ્રવણે પડે. ૩૪

બ્રમરગુંજન ગાન શ્રુતિમીકું
કૂલ જયહીં મૃદુ દંતની હારશાં,
કુંપળથી કરતાલ દિયે ન શું
ઉપવને પવને હલતી લતા. ૩૫

કુશલ જે મીકું કીડન સજ્જવા
સુરલિગંધથી કેસરથી અદે
સ્મર ઉદીપન મધ પીએ સ્ત્રીઓ
સ્વપતિની પ્રતિ નેહ અખંડથી. ૩૬

૩૨ હિમ=અતિશય ઠંડી. ૩૩ કલિકામજ્યો=કલિ અને કામને
છનનારા યોગી. મદિલ=મદ્યાળું. ૩૫ લતાને નવીન પ્રિયતમા
સાથે સરખાવી છે.

રણકતી છુટી કાંચી, સ્મિતે મુખે
અધિક સુદર, ધારતી સી સમી
ગૃહની વાવ દીસે કમળે ખિલ્યે,
જલ વિહુ ગ લવી મદથી રહ્યો ૩૭

મધુથી ખડિત, ને દ્વિકી કાન્તિની
મુખ વિષે શશિના ઉગવા થકી,
ન પ્રિયસંગમુખે મળતા પ્રિયા
મમ જતી રજનીય વિવાદ તે ૩૮

હિમ જવા થકી ગૌર પ્રભાતણી
મુરતના શ્રમના હરનાર તે
કિરણથી ફૂલ ચાપ સળવતો
હિમકરે મકરધ્વજ દેવનુ ૩૯

હવનવહ્નિ મર્માન પ્રકાશતુ
વનશ્રીનુ ન શુ હેમનુ કુડળ
પિયુ ગુપ્તુ ફૂલ સુદરી ધારતી
તી' અવડે દલકેસર કોમળુ ૪૦

૩૭ લવી=મોલી સીનુ હસતુ મ્હો ખીનતા કમળ સાથે અને
અણકાર કરતો ક દોરો (મચો) ખાતતા પદ્મી સાથે સરખાવેલ છે
ગૃહનીવાવો સીઓ જેની દેખાય છે તેમા ઉપરના લક્ષ્યો છે તેથી
૩૮ મધુ=વસત=ચૈત્ર ચૈત્રમા રાત્રી ખડિત=દૂકી ચાપ છે મુખ=
સરખાન મ્હો મદ્રોદયથી રાત્રી આખી છે ૩૯ મકર
ધ્વજ=કામધેવ.

અધિક તેહ વનસ્થલી શોભતી
 જમર, અજનબિન્દુ સમા રૂડા
 કુસુમ પક્ષિ વિષે બહુ બેસવા
 થી તિલકે, તિલકે પ્રમદા જ્યમ. ૪૧

મધુસુગંધી ભરી, કુસુમે રચી,
 કુપળના અધઁ રહી શોભી તે
 રિમતની કાન્તિ ધરી નવમલિકા,
 શુ તરણી તરની, હરતી મન ૪૨

અરણ્યથી વધુ લાલ દુઃખથી
 શ્રવણની પરના યવપદ્મવે
 કૂજન કોકિલનાથી વિલાસીઓ
 સ્મરશબ્દે અબળા વશ સૌ થતા ૪૩

અવયવે કણુ રવેતથી જે ભરો
 જ મ ર વૃન્દ સ મા ગ મ પામતી
 તિલક મજરી શોભતી સુદર
 શુ અવકે ઝળકે જૂથ મોતીનાં ૪૪

૪૧ તિલક (૧) એક મૂલ જાડ (૨) નીચુ ચાદરો તિલકના
 ઉપર બેઠેના જમરો રચીના તિલક જેવા દેખાય છે ૪૨ નવમલિકા
 કાનો કુપળો આજે જેની છે ૪૪ અસક=વાળ

મદન ધન્વી તણા ઇન્દ્રવજ્રશી
 ઋતુશ્રીને મુખ ચૂર્ણપ્રણાપ્રદ
 જમરવૃન્દ પળે રજ કેડ તે
 ઉપવને પવને કૂવથી ઉડી ૪૫

નવ હિ ડાળ વિષે ઋતુ ઉત્સવે
 યુવતીઓ શ્રહવા પિયુકઠને
 ચતુર, ખાટની સાકળ આવતી
 ભુજલતા જલના શી દિલી કરી ૪૬

‘મૂકીજ માન દિયો, બમ કલેશથી
 વથ ન લોગની ગે કરી આવશે’
 ત્યમ શિખાવતી કેાકિલને સૂણી,
 રમરમતિ રમતી વધુઓ ધરે ૪૭

પછી વસત વણા સહુ ઉત્સવે
 પ્રીતિથી લોગવી ઓજન સાથ તે
 મધુરિયુ, મધુ, મન્મથની સમા
 નૃપતિને પ્રીતિ થૈ મૃગયા પરે ૪૮

૪૫ મદનધન્વી—કુસુમાયુધ કામદેવ ઋતુની લક્ષ્મીરૂપી સીને માટે
 મુખની કાન્તિને વધારનારા ચૂર્ણ જેની રંગે ૪૬ જલના શી=પાણી
 જેથી ઢીરી ૪૭ રમરમતિ=કામલોગની ઇચ્છા

“કરતું લક્ષ્ય વિધ્યાની કલા મળે
ભયનું, ક્રોધનું ચિન્હ જણાય છે
શ્રમજયે વપુને ગુણકારી એ.”
સચિવને વચને નૃપ તો જતો. ૪૯

વનવિષે ઘટતાં ધરી વસને
વિપુલ કંઠવિષે ધનુ રાખતો
નલ હલેચ ન શું નૃપ બાંધતો
હયખરી વિખરી રહી રેલુથી. ૫૦

શિરપરે વિંટી છે વનમાળને
કવચ અંગ પલાશ શું રંગિત
હયછલંગથી કુંડળ હાલતાં
દીપી રહે રૂરુએ ભરિયાં વને. ૫૧

વપુ પ્રવેશ કરી ઝીણી વેશીમાં
ભ્રમરમાં મૂકી નેત્રક્રિયા, રૂડાં
નયનનો નયથી નિજ લોકનો
મનરખો નીરખ્યો વનદેવતા. ૫૨

ત્રણપતિ, વાઘરીયે જઈ ચેરીયું
નહિ દવાગિન, નહિ વળી ચોર બ્યાં

૪૯ એ=મૃગયા ૫૧ રૂરુએ= જાતના મૃગથી ભરેલ
વનમાં રાજા શોખતો હતો. ૫૨ નયથી=અદલ ન્યાયથી મનરખો=
મન રીઝવનારો રાજાને જોવા માટે વનદેવતાએ વેશીમાં પ્રવેશ કર્યો

સરખી ભોં હયમાટ વને જતો
બહુ મૃગો, વિહંગો, વળી રોઝ બ્યાં. ૫૩

ધનુષ ઇન્દ્રણં ભાદરવે ન ગું
કનકશી પીળી વીજની દોરિણું
ધનુષ, આધિથી મુક્ત કરે ધરે
નરપતિ રીડથી સિંહ ખીજવી ૫૪

ભાં તેની આગળ મુખોમહીં દર્શવાળા
દોડેછ ચૂથ મૃગનાં રતનપાન કરતાં
બચ્યા ઘડી ઘડી ગતિ હરિણીની રૂધે,
છે કાળીયાર ગરવે ભરિયા અગાડી. ૫૫

તે ભૂપનો ત્વરિત અશ્વ પુઠે પડે છે
ભાયાથી બાણ છુટતાં વિખરાતુ ચૂથ,
કાણુ કરેછ વન બ્યાકુલ આદ્રી નેત્રે
વાયે હૃદયાં કમલપત્રતણી સમાણાં ૫૬

કીધેલ લક્ષ્ય મુગનું વધુ છાઇ ગલી
હર્ષાં નિહાળી હરિ ગો બળવાન તેહ

૫૪ આધિ=ક્રમથી મુક્ત રાજા રીડ=મુગાબૂમ ૫૬ હરણોનાં
બ્યાકુલ નેત્રો પવનથી હાલ્યાં કમળ પત્રો જેવા લાગે છે. ૫૭
હરિ=સિંહ

કામીપણથી દિલમાં જનીને દયાળુ
 લે લે છ પાછું શર તાણિયું કર્ણસુધી ૫૭
 ખાંતિભરી નવવધૂતણી નેત્રચેઠા
 સંભારો દે અતિવ ત્રાસથી કંપતા જે
 તેવાં જિજ્ઞાસુ મુગપરે શર છોડતાં એ
 કણીત જે કઠિન મૂઠી પડે છ દીલી. ૫૮
 ઠંડા તળાવ મહી કાઢવથી ઉઠેલા
 તે દોડતા સુવરનો પકડે છ માર્ગ
 જે લાંબી લીની પદ હાર મહી જણાતો
 ને મોખના વળી વચે વિખરાઈ કલ્હા ૫૯
 અંગે હુચેથી વળતો કઈ જોડ વાંકો
 એની પ્રતિ જુઠ ધસે કરી યાજ ઉઝી
 વિધાઈ જાય પણ તે પુઠ પાછળે ના
 વૃક્ષોની સાથે શરથી, ખખરે પડે ના. ૬૦
 સામે ધસે તુરત કેા વગડાઉ પાડો
 ને તેની આખ લણી જાણ મહીપ મૂકે
 વીધી વપુ ન ખરકાઈ પીંછે રૂધિરે
 તેને મહી પ્રથમ પાડી પડે પછી તે. ૬૧

૫૭ કામીપણથી હરણના મુગવને વિશેષ ફેરસો દુઃખ આપનારો
 થાયતે જાણે છે. ૫૮ હરણના નેત્રો કંપવાથી નવ વધૂના નેત્રોનું રમરમ
 કરાવેલે, ૫૯ મુરતાએક ધાસ ૬૦ દશરથના જાણથી તેના પાછળ
 આવેલાં વૃક્ષોની સાથે વીધાઈ જાય છે. જાણ શૂંડના દેહને
 પાછળના વૃક્ષો સાથે જડી દે છે. ૬૧ તેનાણુ

શંગો હરો લઇ શિરે હળવાં કધ'ક
ગેડા કીધા નૃપતિએ શર તીક્ષ્ણ મારી
તે ગયી'ગર્વ' હરનાર મહી શકેના
શંગો ઉઘાં અરિતણાં વળી લાણું આયુ. ૬૨

વાતે : ખયો અરગવાલડૂઅમ જેવા
મામે ગુફાથી કુદતા બહુ વાઘને તે
બાધા મમા, મુખ શરે ભરી દૈ કરે છે
અધ્યાસના અધિક લાઘવથી ઘડીમાં ૬૩

કુંજે છુપ્યા સિંહને ખીજવે છે
દોગે ટંકારે કડાકા સમા તે
રાખ એવું વીર્યવાળું મૃગોમાં
તેઓકેડે ના સહી ભવ્ય નામ. ૬૪

કાકુત્સ્થે કુટિલ નખે ધરંત મોતી,
હસ્તીના કુવરિયુ તેમને હણીને
સમામે નિજ બળના ગળે બધાનું
દેવું તો શર થકી શું ચુકાવિયું છે. ૬૫

૬૨ શૃંગો જિંઘાંઝીયા શીંગડાં=અભિમાનનું પ્રદર્શન ૬૩ ભરાઈ
નળને બાધા જેવા દેખાય ૬૪ કુંજે=મગડવામાં મૃગોના ગળ
(સિંહનું નામ) એવું નામ ન સડન કરી રાકવાથી ૬૫ વાકા નખ
ઉપર દાથીઓના કુંજરચગમાંથી નીકળેના મોતી ચોટલા હોય
તેવા દાથીઓના સ્વાભાવિક સત્તુ સિંહોએ દાથીઓને ખાઈ દેતા
તેથી રાખએ મિહો ઉપર દાથીઓનું પેર તીથિં.

પરિજન વિષ્ણુ તે ભૂપાલ કયારે
લલિત પુલે કુપળે રચેલી સેને
જ્યહી દીપક મહોપધોતણા છે
વન મહી તે રજની બધી વિતાડે. ૭૦

બધધી ગજ કણુ તાલ કે રે
જ્યારે ઢાલ સમે અવાજ બગે
મધુરા સૂણી બંદીમંગલો શા
બગના ફૂજન પ્રાતમાં રિઝે છે. ૭૧

વનમાં કઢી માર્ગ તે ગ્રહીને
રૂરનો સેવક સર્વથી અલક્ષ્ય
શ્રમના દિષ્ણુ કાઢતા હુમેથી
ખડાચો છે તમસા—તપસ્વી વાને. ૭૨

કુંભ ઠોચ ભરતું ત્યમ મોટો
નીકળ્યો નદીજલે થકી શબ્દ
તેહને ગજનું ગર્જન માની
શબ્દવેધી શબ્દે વૃષ છોડે ૭૩

પ્રતિગિદ્ધ મહીષ માટ જે
કીધું તે માર્ગ તણી અહી વૃષે

૭૧ વનમાં રજને ગજના કાનના રૂરગ્રથી ઢાલનો નાદ
સંભળાય છે. પંખીઓના ફૂજન બંદીજનોનાં નીનરૂપ બને છે. ૭૨
તપસ્વી વાસે જ્યાં તપસ્વીઓ રહે છે

શ્રીગણેશાય નમઃ સર્વે સુખે સર્વે સુખે

બની અંધ રજો થકી મૂકે
વિણ માર્ગે પદ પંદિતોય તે. ૭૪

“ઓ યાપુ” એ રુદન મુઠ્ઠી મુંઝાયેલો
તેનો હેતુ શુભ તથાસે નેતરમાં
શદ્યે વિંઘ્યો જોઈ જુવાન ઘડા સાથે
સંતાપે-શદ્યે વિંધાયો રૂપ પોતે, ૭૫

અશ્રવેથી ઊતરી પ્રસિદ્ધ કુલેથી જાયા
ભૂપે પૂછ્યું કુલ; ઘડા ઉપરે પડેલ
તે ‘બ્રાહ્મણેતર તપસ્વી તણો હું પુત્ર’
ભાંચ્યા તુટ્યા વચનથી નૃપને કહે છે. ૭૬

તેના કદાથી શર કાઢી લીધા વિનાજ
લે જાય અંધ પિતૃ માતની પાસ રાજ
ને તેમને તનુજ એકની એ દશા, ને
સાથે કહે ભૂલ થઈ નિજથી અજાણ્યે. ૭૭

તે દંપતિ બહુ રડયાં, નિજ જાળઘાતી
તેના કને ઉર ખૂંટ્યા શરને કઢાવે
એના જતાં તુરત પ્રાણ દિએછ શાપ
તે વૃદ્ધ અશ્રુ જલ લે કર, ભૂપતિને. ૭૮

૭૪ રજો=રજોગુણ. ૭૫ તેનો હેતુ=તે રડવાનું કારણ. ૭૬ જાયા=જન્મેલા. બ્રાહ્મણેતર=બ્રાહ્મણથી ભિન્ન જાતિનો=શૂદ્ર અથવા વૈશ્ય. ૭૮ ઉરખૂંટ્યા=જાતીમાં ખૂંટી ગયેલા. ખીમ્બું પાણી પાસે ન હોવાથી આંસુનું જ જલ હાથમાં લે છે.

“તું મર્ણ પામીશ છુદાપણુ પુત્ર શોકે
મારીજ જેમ’ નૃપને ઢહ્યુ એમ જ્યાં
દાબ્યે યગે કગડતા વિષધારી જેવા
તેને ઢહે નૃપતિ તે અપરાધી પડેલો ૭૬

ના પુત્રના મુખતણી દોઢી કાતિ મે તે
શાપ આ તમ કૃપાથી ભર્યો મને તે
કાળે ઉઠ્યો અનલ ખેડની લોચ બાળી
તેને રમાલ કરતો બીજ વાવવાને ૮૦

તોયે હું નિર્દય છુ વધ્ય કરે તમારે
સેવા કરે શુ ? વિનવે નરદેવ જ્યારે
માગે તપસ્વી “રચી કાળ તણી ચિના દે
ભાર્યાની સાથ મૃત પુત્ર પુડે જવાને ૮૧

દામો કને નૃપતિ તુર્તજ તેની આજ્ઞા
પૂરી કરાવી ભયબ્યાકુલ જાય પાછો
તે ધાગ્તો મગ્નકારણ શાપ ચિત્તે
જડે બહુ, નિધિ ધરે વડવાગ્નિ જેમ ૮૨

૮૦ અગ્નિ ફરી વગેવી પૃથ્વી વધારે રસાળ થાય છે તમારો
શાપ મારે કૃપારૂપ છે કારણ કે એથી હું અપુત્ર છુ એને પુત્ર થવાનો
સભવ બીજો થાય છે ૮૨ સમુદ્રને તળિયે અગ્નિ હમેશા બગતો
હોવાની માન્યતા છે

સર્ગ દસમો

શ્રી રામાવતાર.

ઈન્દ્ર શું શોભતા પૃથ્વીપાળ સમૃદ્ધિવાનને !
વીતી વર્ષો ગયાં કેંક ઓછા દશ હજારથી. ૧

પિતૃની ઋણમુક્તિનું તોય પામ્યો ન સાધન
તનૂજ નામનું તેજ શોક અંધાર ટાળતું. ૨

હેતુસાધ્ય પ્રજાકામી ચિરકાળ દિસે નૃપ
વલોભ્યા પહેલાં શુભ રત્નોવાળા નિધિસમો. ૩

પુત્રની કામનાવાળા તે છતેન્દ્રિય ભૂપને
ઋણશૃંગાદિ સન્નેએ પુત્રેટી અદરાવી છે. ૪

પીડલા રાવણે દેવો હરિને શર્ણુ તે સમે
ગયા પાન્થોશું પીડલા ગ્રીષ્મે છાયાતરૂ કને. ૫

તેઓ જ્યાં સાગરે પ્હોંચ્ય. જાગિયા આદિ પુરૂષ
યવાની સિદ્ધિનું પ્હેલું ચિન્હ ન થાય ખોટિયો. ૬

૨ પિતૃઋણની મુક્તિ પુત્રથી થાય છે. ૫ છાયાતરૂ=ઝાંપડા-
વળું વૃક્ષ.

દણ્ડાયકે ઝગી ઉઠયા મણિથી અંગ શોભતાં
ન્યાળતા એમને દેવો બિરાજ્યા શેષ સેજપે. ૭

દુહલે હાંકી કાંચી તે અંકે પત્તાસનાતલે
હથેળી લાલ ટીશી શી ખુલ્લીમાં પાથ રાખિયા. ૮

ખીલ્યાં કમલયાં નેત્રો દુહલ બાલભાતું શુ
ચરદના હઠાડા શા, આરંભે રહેલ પેખવા. ૯

તેજે શ્રી વત્સ છાઇ દે શ્રીશૃંગારની ખાપ શો
નિધિના સારૂપી છે કૌસ્તુભ ખેળી છાતીએ. ૧૦

દિવ્યાલંકાર શોભીતા શાખાયા બાહુથી દિસે.
પારિજાત બિભુ જાણે નિધિમક્યેથી નીકળ્યું. ૧૧

દૈત્યસીના કપોલેથી મલરંગ નિવારતાં
ચેતના યુક્ત આયુધો ભણતાં જ્ય જોહનો. ૧૨

શેખના વૈરને લાગી, વજ્રધાચિન્હ ધારતા;
ગરૂડ અંજલી જોડી ઉભા જેમની સંમુખે. ૧૩

યોગ નિદ્રા ઉડયે સ્વપ્ન, પાવન નજરેથી,
“સુખે સૂતા” પૂછતા ભગવાદિને હાખતા કૃપા. ૧૪

પ્રભુમીને સુરો તેહ સુરારિના પ્રશાસક,
અગમ્ય મન વાણીના, સ્તુત્યને આ રીતે સ્તવે. ૧૫

૮ પત્તાસનાન્કમળ ઉપર ખેડેલ લક્ષ્મી. ૧૦ શૃંગારની
ખાપ=રાણગાર માટેનો અરિસો.

રહેલા સર્જે, પછી પાળે, અને સહારતા પછી,
એમ ત્રણ રૂપે રે'તા આપને વંદીએ પ્રભુ ૧૬

એકરસ છતાં પામી લિન્નતા નભવારિયુ,
સ્થલે સ્થલે, શુણ્ણ મધ્યે અવિકારી તમે રહો. ૧૭

માપો લોક, મપાઓ ના, ન માગો, માગ્યું આપતા,
અણત, વિજયી, છેક અન્યકત, મૂલ વ્યક્તના. ૧૮

દૂર, હૃદયમા રે'તા, નિષ્કામ, તપમા સ્થિર,
દયાલુ, શોક ગહિત, અજર ને પુરાણ છે. ૧૯

ઞર્વન, જ્ઞાત ના, આપ સ્વયભૂ યોનિસર્વના,
પ્રભુ સૌના, વિના સ્વામિ, એક છે સર્વરૂપી એ, ૨૦

સપ્ત સામથી ગાયેલા, સપ્ત સિન્ધુ જલે સુતા,
સપ્તશૃંગિ મહો જેનુ, આશ્રય સપ્તલોકના ૨૧

ચારે મુખે દિયો જ્ઞાન, દે ચાર પુરૂષાર્થ જે,
કાવ સ્થિતિ યુગો ચારે, ચારેય વર્ણ આપથી ૨૨

રહેલા હૃદયે તોયે અવ્યાસે ચતચિત્તથી
મુક્ત્યર્થ યોગીઓ ખોળે બોલેતિ સ્વરૂપ આપને ૨૩

અજ, જન્મ ધરતા ને, નિરિહ અરિહત ટા,
જાગતા, યોગનિદ્રામા આપનુ સત્ય કે લહે ? ૨૪

શબ્દાદિ વિધયો માણો, ઘેર આચરતા તપ,
 ઉદાસીનપણે રે'તા, અમર્થ પાળવા પ્રજા ૨૫
 વિવિધ શાસ્ત્રમા જુદા, મિદ્ધિના હેતુ માર્ગને,
 આપમા મળતા જેમ જાનહુવીં જીવે આગરે ૨૬
 આપમા ધારતા ચિત્ત આપને કર્મ અર્પતા,
 વિદ્યાગીની ગતિ આપ ફરો જન્મ ન ધારવા ૨૭
 મત્યક્ષ મહાભૂતોમા મહિમા ના કહ્યો જતો,
 વેદને અનુમાનોથી સિદ્ધ આપની શી કથા ? ૨૮
 કરો કમરણ માત્રેથી જનને આપ પાવન,
 આપમા જાકિની વૃત્તિ એમ સફલ થાય છે ૨૯
 નિધિના રતનને, જાનુતણા કિર્ણો ગણાય ના,
 તેમ અપાર અગ્નિ આપના જાય ના ત્વંચા ૩૦
 ન મળ્યું મેળવવાનું, ન વા, કે હોય આપને,
 હોક કલ્યાણજી હેતુ આપના જન્મ કર્મનો ૩૧
 મહિમા જાણને વાણી કહી અટકી જાયજો
 તે થાકે અશકિતથી, ના ગણાઈ રહ્યું શુણે ૩૨
 પ્રસન્ન કરતા આમ દેવો શ્રી ત્રપિકેશને,
 હકીકતનું એ જ્યાન ન રતુતિ પરમેશની ૩૩
 પૂછી હોમ પ્રીતિ દાણે હરિ ત્યારે સુરો કહે
 પ્રસે વિના મુકે માઝા દેલ્ય આગર તે જાય ૩૪

૨૪ દેવ સાગર-દેવ રૂપી સમુદ્ર સમુદ્ર તે પ્રપચ શરેય
 મર્પાદ મુકે છે રજુ આ દેવ પ્રપચ વિના મર્પાદ નૂકનો નો

પડઘો પાડતા કાઠાના ગિરિની ગુહાધિષે
નિધિથી વધુ ગભીર સ્વરથી વિષ્ણુ જોલિયા ૩૫

તે પુરાણ કવિ કેરી અક્ષરસ્થાન ઉદ્ભવી
અસ્કારે ચુકત એ વાણી કૃતાર્થજ બની રહી. ૩૬

પ્રભુના વહને ઊઠી જ્યોત્સ્ના દતની શોભતી,
ચર્ણે નીકળતા બાકી ગગા બંધે ઉએ જતી ૩૭

" બાણું દૈત્યે તમારા છે સત્તા ને બળને હર્યા,
દેહીના સર્વ ને રણેશુણ એ શુ તમોશુણે ૩૮

બાણુ ભુવન ત્રણે આ પામે છે તાપ તે થકી
અબળતા બની બતા પાપથી સાધુ ચિત્તશુ ૩૯

કાર્ય એકજ હોઈ ના ઇન્દ્રે યાચવુ હું કને,
વાયુ તો આપ મેગેજ અગિનેા મારયા બને ૪૦

નિજ તદ્વાર ના કાર્યુ દશમુ માયું રાક્ષસે
રહેવા દિધુ છે મારા ચક્રથીજ કપાવવા ૪૧

બ્રહ્માએ વર દીધાથી મારે તેહ દુરાત્મનુ
માથે ચડયુ પટે રહેવું ચ દને સર્પનુ જ્યમ ૪૨

તપે રીઝાવી બ્રહ્માને એણે માગ્યું મરૂ નહિ,
દેવ સૃષ્ટિ મહો કોથી, લેખામા મર્ત્યના ગણી ૪૩

૩૭ ગગા વિષ્ણુના ચર્ણમાથી નીકળી છે ૪૧ રાવણે
ભાના નવ માયા શિરલિંગ ઉપર ચાળ્યા હતા દસમુ બાકી રહ્યું
૫. ૪૩ રાવણે મૃત્યુનોકના ગ્રાણીઓનો હિમાય નહોતો ગણ્યો

દાસરથિ ધધને હું શિરમ્પદેજ એહનાં
ધરીશ રણ ભૂમિને જાલિ તીક્ષ્ણ શરે મુજ. ૪૪

વિધિયો યાજ્ઞિકો આપ્યો ભાગ, માયાવી રાક્ષસે
નહિ ઘોટેલ, ઘોડાજ કાલમાં પામશે તમે. ૪૫

પુણ્યાત્માઓ વિમાનોમાં ફરતા દેવમાર્ગમાં.
મેઘ પાછળ સંતાતા ભીતિ પુષ્પકની તળે. ૪૬

શાપે જંધાઈ રાવણે જળે કેશ ન ખેંચીયા
તે વેણી દેવજંદીની છોડાવી શકશે તમે. ૪૭

હશગ્રીવ દુકાળેથી સુકાયા દેવધાન્યને
સિંચી વાણી અમી કૃષ્ણમેઘ અદૃશ્ય થાય છે. ૪૮

રવકાર્યે સભ્ય વિષ્ણુને ઇન્દ્રાદિ દેવ અંશથી.
અનુસર્યા તરૂ જેમ વાયુને નિજ પુષ્પથી. ૪૯

પછી તે નૃપની ઇષ્ટિને અન્તે એક પુરુષ
ભાક્યો અગ્નિથી જાતિભેતાણા આશ્ચર્યની સહ. ૫૦

કરમાં હેમના પાત્રે ધારતો દુધપાક જે
/ આદિ પુરુષનો અંશ આપે ન ઉપડયો જતો. ૫૧

૪૪ દાસરથિ=દશરથનો પુત્ર. ૪૬ રાવણના નાસથી પુષ્પક વિમાન
ફરતું જંધ થવાનું (૪૭) જંદી=કેદી (૪૮) જેમ પવન પાછળ
જસના અંશ રૂપ થયો જાય તેમ સમની પાછળ દેવોના અંશ
અવનયો. ૫૧ આદિપુરુષ=વિષ્ણુ

પ્રાજ્ઞપ્રત્યે દિધેલા તે બલિને નૃપતિ ગ્રહ
 વારિનો માર નિધિએ કાઢ્યો ઇન્દ્ર ગ્રહે જ્યમ ૫૨
 આથી જણાય ગજમા ગુણો દુર્લભ અન્યને
 કેમકે જન્મ એનાથી ઇચ્છ્યો ત્રિલોકકારણે ૫૩
 ઠેચુ બે પત્નીને તેજ વિજયુનુ ચક્ર નામનુ
 ઠેચે જેમ રવિ પ્રાતે તડકે નભપ્રશ્વીને ૫૪
 દૌશટ્યા હુતિ માનીતી કૈકેયી ંહાલી રાણીમા
 રાજા ઇચ્છે સુમિત્રાને દે સમ ભાગ બેઉ એ ૫૫
 જાણીને દિલ તેનુ બે સુર જૂવની પત્નીઓ,
 બને આપે સુમિત્રાને અર્ધો ભાગ ચરુ તણો ૫૬
 તે બેઉ શોડયની પ્રત્યે પ્રીતિ અત્યંત ધારતી,
 મદની ધાના રેલા જીપરે લમરી જ્યમ ૫૭
 પ્રજાહિતાર્થે તેઓએ દેવાશી ગર્ભ ધારીઓ,
 અમૃત નામના સૂર્યકિર્ણો શુ ગર્ભ વારિનો ૫૮
 સાથે થઇ સગર્ભા તે શીકડા વર્ણુથી શોભતી,
 મહીં કણો થવા લાગ્યે સમૃદ્ધિ મોલની જ્યમ ૫૯
 શખ ચક્ર ગદા પદ્મના ચિન્હો યુકત ઠી ગણા
 પુર્યો રક્ષતા દેએ પોતાને રાણી સ્વપ્નમા ૬૦
 હેમ પાખતણા તેજસમૂહે અગ્ર ઢાકતા
 વેગમા ધન ખેચતા, બરૂંડે સ્વપ્નમા ચડે ૬૧

૫૨ પ્રાજ્ઞપ્રત્ય= (૧) વસિષ્ઠ (૨) યજ્ઞ પુરુષ સાર=અમૃત
 ૫૩ ત્રિલોકકારણ=ઇશ્વર ૫૭ મદ (હાથીનો)

કૌસ્તુભ રૂપ નિરોધ, ધારતાં સ્તન મધ્યમાં,
 પદ્મનો વિંઝણો હસ્તે થહી શ્રી સેવતાં જુએ. ૬૨
 દિવ્ય ત્રિવેણીમાં નાછા, જપતા પર બ્રહ્મને,
 સખત બ્રહ્મર્ષિ પોતાને પૂજતા દેખતી વળી. ૬૩
 સુણી તેમની પાસે તે સ્વપ્ન એવા પ્રકારનાં,
 જગત્પિતાપિતા થાતાં પોતાને શ્રેષ્ઠ માનતો. ૬૪
 મુક્તઆત્મા પ્રભુ એક રે' થૈ અનેક ગર્ભમાં
 એમના, સ્વસ્થવારિમાં જેમ બિંબ શશિંતલુ'. ૬૫
 નૃપની પટરાણી તે પછી પ્રસૂતિને સમે
 પુત્ર પામી તમોહારી, તેજ શુ' આપધી નિશે. ૬૬
 રમ્ય શરીર એનાથી પ્રેરાઈ રામ એવુજ
 નામ પાડ્યું શુર એતું જે જગે શ્રેષ્ઠ મંગલ. ૬૭
 એ અસામાન્ય તેજના રધુવંશ પ્રદીપથી,
 મુતિકા ગૃહના દીપો સાવ ઝાંખા થઈ ગયા. ૬૮
 ખાતળા પેટની માતા રામ સેજે રહ્યો દિપે,
 ગંગા શરદમાં સૂકી રેતે અબજબલિથી શુ'. ૬૯
 મુશીલ પુત્ર ભરત નામે કૈકેયીને ઘરો,
 શોભાવે માતને જેહ વિવેક જેમ લક્ષ્મીને. ૭૦
 મુમિત્રા જોડલું બાપું લક્ષ્મણ શત્રુઘ્નનું,
 સારી વિદ્યા પ્રસવે છે જ્ઞાનને વિનય જ્યમ. ૭૧

૬૨. નિરોધ=ચાપણ વિષ્ણુ અવતરવાથી કૌસ્તુભ તેમજે લક્ષ્મીને
 સાધ્યો હતો શ્રી=લક્ષ્મી.

નિર્વિદ્ધ ંનતું વિશ્વ ંધાં ંભાગ્ય દાળવે,
ભૂમિ આવ્યા હરિ કેડે બાણે સ્વર્ગજ આવિયું. ૭૨

દેવો રાવણથી કમ્પે જ્યાં, દિશા, ચાર રૂપથી,
હરિ જન્મ્યે રજો મુકત વાયુથી શ્વાસ લેતો શું. ૭૩

અગ્નિ ધૂમ વિનાનો છે, સ્વસ્થ છેને દિવાકર,
પીડેલાં રાક્ષસે બેઠ શોક મુકત થતા દિસે ૭૪

રાવણને મુકુટેથી મણિ રૂપથી તે કાણે,
દેવોની લક્ષ્મીનાં બાણે અશુ ગિન્દુ મહી પડ્યાં ૭૫

સપુત્ર રૂપના પુત્રજન્મે જન્મત વાધનો,
આરંભ પહેલા કીધો દેવ હુંદુલિએ નભે. ૭૬

યે સંતાનક પુષ્પોની વૃષ્ટિ તેના મહેલમા,
શુભંગલ વિધિકેરો એજ પેદેલી ક્રિયા બની. ૭૭

સંસ્કાર પામી તે બાળો પીતાધાત્રીતણાં સ્તનો,
પેહેલાં જન્મ્યા પિતા કેરા આનંદ સાથ વાધતા. ૭૮

સ્વભાવે સભ્ય તેઓનો વિનય શિક્ષણે થકી
વળ્યો, સ્વાભાવિક જ્યોતિ અગ્નિની હવિથી જ્યમ. ૭૯

અન્યોન્ય પ્રેમવાળા તે નિષ્પાપ રધુતું કુલ,
ખૂબ શોભાવતા દેવઉદ્યાન ઋતુઓ જ્યમ. ૮૦

સરખા ભ્રાતૃભાવે એ રામ લક્ષ્મણ તેમજ
ભરત સાથ શત્રુધ્ન પ્રીતિથી બેઠ યે રણા. ૮૧

તે જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં જોઉં
 અગ્નિ ને વાયુનું જોમ, વળી ચંદ્ર સમુદ્રનું. ૮૨
 પ્રજાનાથો પ્રજા કેરાં મનો વિનય, તેજથી
 હરે, શ્રીધામના કાળાં ધનોવાળા દિનો જયમ. ૮૩
 જોઈશો આર ભાગે આ પ્રજા અવનિનાથની,
 અવતાર સમી સાક્ષાત ધર્મીય કામ મોક્ષના. ૮૪
 પિતૃપ્રેમી કરે સર્વે શુભે ચારે દિશાતણા
 પતિ તે તાતને તુષ્ટ, રત્ને ચારે નિધિ જયમ. ૮૫
 સુરગજ પુંઠીકર્તા દૈત્ય તલ્વાર દાંતે,
 રક્ષ સિદ્ધ કરનારા સુપ્રયોગે શુ' ન્યાય, ૮૬
 હરિ દુરસમ લાખા હરના ચારે, શુ' શોભે
 નૃપતિપતિ હરિના અગ ચારેયથી તે ૮૭

૮૭ ધાંસરા સમાન ચાર દાયથી હરિ (વિષ્ણુ) ની સરખા

સગ અગિયારમો.

સીતા વિવાહ.

યજ્ઞવિષ્ણુ હુરવાજ કૌશિકે
ધારતા હુજીય કાન છેરિયા
રામને નૃપની પાસ યાચિયા
ના પ્રમાણુ વચનું મહાનમાં. ૧

સુતલકત ઋષિ સાથ મોકલે
ખોટના તદ્દપિ રામ લક્ષ્મણ
પ્રાણનાય પણ યાચનારની
યાચના રધુકુલે ન થૈ વૃથા. ૨

પૂર માર્ગ સજવાનું શાસન
ભૂય દે સુત પ્રયાણુ કરણે
પુખ્ત સાથ જલ વર્ષતા ધને
વાયુસાથ લઈ તે બળવિયું ૩

૨ સુગ (વિદ્વાનો) નો ભક્ત

પાળવા વચન શિઘ્ર તાતને
ચલ્યું એઉ ધનુધારીઓ પડ્યા
તાતનાં લ્યમજ અશ્રુ ણિન્દુઓ
તે પ્રવાસ કરવા જતા પરે. ૪

તાતનેત્રજલથી સિચાયલી
જેમની ઉડતી વાળની લટો
તે ધનુર્ધર ઋષિ પુંઠે જતા
લોકનેત્ર તવ તોરણો રચે. ૫

માત્ર લલમણની માથે રામને
લે જવા ઋષિ ચહુ મહીપ તે
સાથ આશિષજ દે ન સંન્યને;
તે કરી શકતી એનું વશણ. ૬

માતને નમી મુનિ પ્રતાપીને
તે પળત પગલે દિસે ઉભે,
ચાલતા શું રવિની ગતિવશ
માત ચેતર અને વિગાખના ૭

હરત ચંચલ તરંગ ચા વડે,
ઝંશવે ચપલ ચાલ ચોલતી
ઉઘ લિઘ નદીનુ વૃષામુખે
નામને લળતું ખેલવું ન શું. ૮

૮ ઉઘ અને લિઘ=ખે નદીઓનાં નામ છે. વર્ષા મુખે=
વર્ષાના આરંભમાં.

માર્ગમાં મુનિવદ્દે શિષ્યાવિચ્છા
તે જ્ઞાતિજન મંત્રના જળે
થાકતા ન મણિભૂમિ ચાલવા
ટેવ તોય, ફરતા શું મા કને. ૬

તે પુરાણવિદ તાતને મળે
વારતા કહી પુરાણ તે થકી
રહે તણાઈ, ચડનાર વાહને
જાણતા ન પગલાકને જરી. ૭

તેમને મધુરવારિથી મરો,
પશિઓ શ્રુતિ મધુર ફળને,
માથુઓ મુગ્ધિ પુષ્પની રળે,
છાંયથી લમ ઘનોય એવતા ૧૧

પંકજે ઝગકતાં જલોથી વા
થાક દૂર કગતા તરથી ના
તેટલા મુનિ ઢિછે છ જેટલા,
દર્શને ઉભયના મને ગમ્યા ૧૨

શભુદગ્ધ સ્મરના તપોવને
પ્રહોચી રામ ફર આપ ધારતા,
કામના પ્રતિનિધિ ઘડી બને
રમ્ય અગ થકી, કર્મથી નહિ. ૧૩

૬ જ્ઞાતિજન=૧૧ આપનારા મને. ૧૦ સખે=મિત્રે

શાપવાત કરી જેની કૌશિકે
તે સુકેતુતનયા ઉઝડીયુ
આવતા વન ધનુષ્ય દોરીને
જે ચતાં ભરતી ભૂમિમા અણી ૧૪

શાપ દોરી રણકાર માંલણી
નીકળી વદનિશાની મૂતિરી,
કુડળો ધરતી જોપરી તણા
તાડકા શું અમલાળી વાદળી ૧૫

વેગથી પથતડ મુખવતી
ત્રાડ દેતી, શબ વચ્ચે ધારતી
વાની શું ઝડી રમશાનથી ઉઠી
ભર્તૃશ્રાત પર તે ધમી જતી ૧૬

કાચી આતરની શ્રાણિએ ધરી
તે ઉગામી ભુજ દંડ એકને
આવતીનિરખી સ્ત્રી હુણ્યા તણી
છાડી બાણ મહુ રાધવે ઘણા ૧૭

જે ચિલા શું ધન તાડકા ઉદે
છિદ્ર રાધવતણે શરે પડ્યુ
દૈત્ય દેશમણી ના પ્રવેશિયા
મૃત્યુ દેવતણુ દાર થાય છે. ૧૮

૧૪ સુકેતુતનયા=તાડકા ૧૫ વદનિશા=અધારીવાની રાત

૧૭ ધૂણા=ચીતરી અણુગમે શ્રાણિ=નિતળ ધન=રૂપ.

તે ઉરે ગર વિંધાઈને પડી
માત્રના નિજ અરણ્ય ભૂમિને
કિન્તુ મૃજવતી રાવણશ્રીને
કીધી જે રિયર છતી ત્રિલોકને ૧૯

એ અસહ્ય સર રામ-કામનાં
વીધતા હૃદયને નિરાચરી,
રકત ચંદન મુંગ ધથી મિંચી,
છવિતેશ ગૃહની પ્રતિ જતી. ૨૦

તે પરાક્રમ રિઝ્યા મુનિયકી
દૈત્યનાશક સમગ્ર રામને
તાલકારિ મહતા ગું સૂર્યથી
સૂર્યકાન્ત છુતિ કાષ્ટદાહક ૨૧

તે પછી મુનિવરે કહેલ તે
વામનાશ્રમ કને પહોચતા,
સાણરે ન કૃતિ પૂર્વ જન્મની
તોય રામ ણનતા ઉઠાસ કે. ૨૨

૨૦ છવિતેશ=(૧) પ્રેમી=(૨) યમરાજ અહીં સર્વત્ર ૨૨
છે ગમ રૂપી કામદેવ નિરાચરી=(૧) રાક્ષસી (૨) અભિસાગિ
રકતરૂપી ચંદન સીંગી=ચોપડેલી

દર્શનાત્સુક મૃગો જહ્વી, રચ્યો
યત્રસાજ સહુ શિષ્ય જ્યાં, ધરે
પત્રસંપુટની અંજલી તરૂ
તે વને નિજ મુનીશ આવિયા. ૨૩

યત્રદિક્ષિત મુનિનું રક્ષણ
તે કરે દશરથાત્મજે શરે
અંદ્ર સૂર્ય ઉગતા અનુક્રમે
કિર્ણથી શું તિમિરા-ધ લોકનું. ૨૪

અંધુજીવ સમ રકત બિન્દુએ
વેદિ દૂષિત થયેલ ભાળીને
યાજ્ઞિકો ભયથી કર્મ ત્યાગતા,
ને ખદીર શરવા વડી જતા. ૨૫

જયેષ્ઠ લક્ષ્મણતણા ઉંચે મુખે
ખાણુ ચેલીચકી કાઢતા તવ,
દૈત્યઐન્ય નભમાં જુએ, ધન
ગીધ ખાંખ પવનથી જ્યાં ઉડે. ૨૬

નાયકો ઉભય દૈત્ય સૈન્યના,
તેમને ક્રિધ નિશાન. અન્યના
મહાફળીધરથી જોર દાખતો
શું ગરૂડ જલસાપથી લહે? ૨૭

૨૫ ખદીર=ખેરનું લાકડું તેના જનશવેલા શરવાન્ધી
હોમવાના લાકડાના અમયા ૨૬ જયેષ્ઠ=રામ. તવ=તારે ગીધની
ખાંખના પવનથી દૈત્યોની ધન ઓડતી હતી.

અઝનલુ પછી વાયુદેવનું
વેગવાન શર આપ સાધતા
તેથી ખડાડ સમ તાડકામુત
છર્ણુ પત્ર સમ ભૂયરે પડયો ૨૮

જે સુખાહુ કરી દૈત્ય ત્યાં બિન્ને
માયથી વિચરતો અહીં તહીં,
પંખી આશ્રમ પડાગનાવિષે
ઠહેંચિયો શરથી દૂકલ કરી ૨૯

અ મ વિધન મખનું નિવારતા
તેમનું બળ વખાણી ચુદ્ધમા
યાસિકે વિધિથી મૌન પાળતા
તે ઝુનિની પુરી મૌ ક્રિયા કરે ૩૦

વંદતા જીલતી વાળની લટો
તેમને, ઋષિ કરો અવલુય
રેનાન, આશિષ દઈ કરે અડે
જ્યા હુથેળી દરબે ચિરાઈ છે. ૩૧

યજ્ઞ માડી જનડે નિમત્રિયા
જાય સંયમી સુનીશ મિથિલા
ત્યાં સુણી ધનુની વાત કૈતુકે—
પૂર્ણ જે કુવરને લઈ જતા ૩૨

માર્ગમાજ સહુ એક સાજરે
આશ્રમ દ્રુમ રૂડા તલે ગ્હે
જ્યાહિં જાતમની પત્નીને ઘડી
✓ વાસવે નિજ વધૂ શું લોગવી. ૩૩

તે વધૂ ઋષિની થેં રહી શિલા
દીર્ઘ કાલ, ફરી રમ્ય અંગને
✓ પામતી, નકિ કૃપાનું તે ફલ
રામ ચણે રજ પાપહારિનું. ૩૪

આવિયા ઋષિજી રાઘવો સહુ
તે સુણી જનક ભૂપ તો જતો
અર્થ કામ સહુ દેહ ધારીને
✓ આવિયા ધગ્મને શું તેડવા ૩૫

ત્યા વિદેહ નગરી નિવાસીઓ
ભૂમિ માહિ ઉતર્યા પુનર્વંશ
ગા ઉભે કુંવરને નિહાળતા
નેત્રનુ મટકુ વિમ્મ માનતા ૩૬

સ્તભરોપણુ વિધિ પુગી થતા
લાગ ભેધ મુનિ કૌશિકે તદા
તે વિદેહ નૃપને જણાવિયું
“રામ ઉત્સુક ધનુષ્ય દેખવા” ૩૭

૩૭ યતમા પ્રથમ સ્તભ રોપવો ૫૩

ભૂપ ઉચ્ચ કુળ માંહિં જન્મિયા
ખાલ એનું વપુ નોઇ કામલ
ને ધનુષ્ય ન ચડાવ્યું જાય તે,
થાય દુઃખી પણ હૈ સુતાગિરે ૩૮

એલિયા" પ્રભુ મહા ગજેથી જે
છેક દુષ્કરજ કર્મ તે વિષે
ના દઇ શકુંજ સંભતિ વૃથા
યતન કારણ હું ખાલ હરિતને. ૩૯

તાત, ભૂપ બહુ એ ધનુર્ધરો
ના ઉપાડી શકતાં લગઇને,
ધિરૂ કહો કુજવતા ગયા કશે
જ્યાં ત્વચા કકિન દોરી ડાઘથી." ૪૦

કે' મુનિબલ અપાર એહતું,
સાંભળો, કથવુ શું ગિરાથી વા,
આપને ધનુષ્ય શક્તિ હાખશે
એહ, વજ્ર ગિગિને વિષે જ્યમ. ૪૧

એમ આજ્ઞા વચને પગક્રમ
જીલકાં ધરત રામમા બડ
માનતો, અનલ ઇન્દ્રગાયત્રી
જેટલાજ મહિં દાહ શક્તિશુ ૪૨

આપનો હુકમ પાસવાનના
જૂથને ધનુ ઉપાડી લાવવા
જેમ તેજમય આપ દાખવા,
મેઘના પટલને પુરદર, ૪૩

હિંમતા ભુજગગજ જેવુંજ
લિધ્વ, ચત્રમૃગ દોડતા પુઠે
મૂક્યું જેથી શર શ્રી વૃષધ્વજે
આપતે ઉચકી લીધું રાધવે ૪૪

વિરમ્યે સ્થિર થયેલ નેત્રથી
સૌ સલા નિગ્ધતા મહેલથી
દોરી જેથી ગિરિશા ધનુધની
શુ મૃદુ સુમન આપની રમરે. ૪૫

ખેંચતા જરી વધુ હુટી જતું
આપ વજ્રશું કઠોર ચખ્દથી
“ક્ષત્રિયો દુરીથી જાગિયા”ન શું
કોપી પર્યુધગ્ને જણાવતુ. ૪૬

જેઠ શક્તિ શિવઆપને વિષે
વીર્યમૂલ્યરૂપ ભૂપ રીઝતો
જન્મી ગર્ભથી ન, શ્રીની મૂર્તિશી
પુત્રીનુ વચન દેછ રામને ૪૭

૪૫ મૃદુ સુમન આપ=કોમલ એવું ફૂલનું ધનુજ જન્મી ગર્ભથી
ન=સીતા જેનો ગર્ભથી જન્મ નથી વીર્યમૂલ્ય=વીર્ય રૂપી પોતે
દેરાવેલુ મૂલ્ય

મત્યવાદી મિથિલેશ ગમને
તુર્ત, ના ઉદર જન્મી, આત્મજા
તેજપૂર્ણ તપના નિધિ કને
અગ્નિસાક્ષીયકી આપતો હવે. ૪૮

કાન્તિમાન કુલગોર મોકટયો
પૂજ્ય કોસલ નૃપાણની લણી
“આ નિમિ કુલનો સેવના બહો
લે સુતા મુજ” કહાવી એ રીતે. ૪૯

તે વધુ ઉચિત ઇચ્છતા હતા
ઇન્દ કેળુ લઈ ત્યાં ગયો દિવ
કલ્પવૃક્ષ ફલના સ્વભાવની
પાકતી તુલ્ય માધુ કામના ૫૦

વિપ્રને વિધિથી આપી આદર
તેહના વચન સૂણી, નીકળે
ઇન્દ્રમિત્ર નૃપ સંયમી રૂઠો
સૈન્ય રેણુ થકી મૂર્ચ દાંકતો ૫૧

ઘેરી લેછ નૃપ આવી મિથિલા,
મૈન્ય બાગતરૂ પાડી નાખતા
તે પુરી પ્રણયરોધને સહે
શ્રી થું ગાઠ સુરતો પતિતણા ૫૨

ઉઠિપાલક ઉભેય તે મળી,
ભૂપતિ વરુણ ઇન્દ્રની મમા,
પુત્રપુત્રીની વિવાહની ક્રિયા
શોભતી સ્વરૂપને ઠરાવતા ૫૩

શમ પૃથ્વીતણી પુત્રી પર્ણીયા,
ઉર્મિલા ભગિની ન્હાની લક્ષ્મણ,
બે પ્રતાપી અનુભે વરેછ બે
રૂડી કેડની કુશધ્વજાત્મજા ૫૪

કુંવર ત્રણ ચતુર્થ સાથ તે,
યુક્ત છે નવવધૂથી શોભતા,
સિદ્ધિયુક્ત બનિયા શુ ભૂપના,
સામ દાનવિધિ, શેઠ, નિમહ ૫૫

ભૂપ કેરી તનયા કૃતાર્થ યે,
તેમનાથી સહુ કેવરોયતે;
યોગ બે વરવધૂ તણે થતો
પ્રત્યયપ્રકૃતિની સમાનજ. ૫૬

આમ મોહલર આર પુત્રનો
ત્યા વિવાહ કરી તેહ જૂપતિ
ભય ડિ પુર સણી વિદેહીને
દે રજા મજલ ત્રણની પછી ૫૭

૫૫ ચતુર્થ=ચોથા શત્રુન સાથે ૫૬ પ્રકૃતિ=સજ્જ

વાયુ વાય પ્રતિફૂલ માર્ગમાં,
 વૃદ્ધશા ધ્વજ હલ્લેછ, પીડતો
 સૈન્ય તેનું, નદીના પ્રવાહશુ
 તોડી નાખી તટ ભૂમિ પીડતા. ૫૮

તે પછી રવિચતે જણાય છે
 ચક્ર લીપણચક્રો વિંટાયલો
 વનતેય હણિયા ફણી તણી
 ફેણથી મણિ ખરેલ શુ વીંટયો. ૫૯

બાંજ પાંખતણી જ્યાં લટો ભુરો
 માંધ્ય-મેધ-ઝંધિરે ભીનું પદ
 તે દિશાય લક્ષના રજદેવસા,
 શી જણાય નહિ યોગ્ય કેખવા. ૬૦

જે દિશે રવિ જતો તહીં રહી,
 લીપણ દેવરથી ફાલુડો રહે,
 સન્નિને ઝંધિર પિતૃ તર્પતા,
 ભાર્ગવ પ્રતિ શુ સાદ આપતી. ૬૧

તે વિરૂપ પવનાદિ વિક્રિયા,
 લેધને પૂછ્યું નૃપે શુર પ્રતિ,
 “શાન્તિ થાય ક્યમ?” “અ-તમાં શુભ
 સૌ થશે” કહી બધા હરેછ તે. ૬૨

તેજપુંજ તહીં તુર્ત નીકળી
આવીને નૃપતિસૈન્ય આગળે,
લૂછતા નયન મૈનિકૌતલ્યો
દ્રષ્ટિએ પુરૂષ રૂપથી પડે ૬૩

તાતવશ ઉપવીત ચિન્હને,
માતૃવગી ધનુ ઉગ્ર ધારતા,
અદ્રયુક્ત રવિની મમાન તે
માપયુક્ત ન શું અદનદ્રુમ ૬૪

રોષપૂર્ણ વળી માઝ મૂકતા
તાતનો હુકમ પાળી જોમણે,
કંપતી જનની શિર કાપીને
ખેલી છતિછ ઘણા પછી મહી ૬૫

ચોખી કષ્ટ જમણા પદે રહ્યા
ઘેરખા થકીજ અક્ષયીજના,
ક્ષત્રની કતલ એકવીશની
ધારતા શુ ગણના જુદે ઉપે ૬૬

તાતના વધથો કોપી ક્ષત્રિય
વંશનોશ તણું ધારતા મત
તેમને નિરખી બાળ પુત્રનો
તાત ભૂપ શું ઘશે" વ્યથા ધરે. ૬૭

‘રામ’ નામ સરખું સ્વપુત્રનું
ને અતિ કુર અરિતણું બે,
ઠહાણું તેમ લયદાયી થાય, શું
રતન હારનું અને ભુજંગનું. ૬૮

“અર્ધ્ય, અર્ધ્ય” વદતા મહીપને
નીરખ્યા વિણજ ઉંચી પાપણે
ક્ષત્રિય પ્રતિ પ્રકોપ અગ્નિની
જાળ શે નયન રામને જુએ. ૬૯

મૂઠી ચાપ ધરી, યુદ્ધ ઇચ્છતા,
ખાણુ આંગળીની મધ્ય માર્ગમાં
ફેરવે, લય રહીત સંમુખે
તે ઉભેલ રઘુવીરને કહે. ૭૦

રાજવંશ મુજ વૈરો દોષથી,
વાર વાર હણી શાન્ત હું થયો,
તે ખિન્ન્યો છુ મુણી તારે વિક્રમ
મુખત સર્પ જ્યમ લાકડી અડપે. ૭૧

આગળે ન નૃપ કોથી જિંચકચું
મિથિલેશ તણું ચાપ લાંચુ તેં
તે થકી ગણું હું વીર્યની શગ
તેંજ માહુરી ઉતારી નાખી છે. ૭૨

‘રામ’ શબ્દ પૂરવે ઉચારતા
વિશ્વમાં ફેકત દાખતો મને
તાહુગ ઉદય પામવાથી થે
લિન્નઅર્થ મુજને લખવતો ૭૩

ગિરિમા ન હઠયુ અસ ધારતા
માહરા રિયુ સમાનદોષ બે,
થેનુ વત્સ હુગવાથી અભુન,
ને તું કીર્તિ હરવા ઉલો થતો. ૭૪

રાજવશવધના પ રા કે મે
તુષ્ટ હું ન તુજને છુટ્યા વિના
ધાસનીજ બ્યમ સાગરે બળે
તે વડાઈ ખરી અગ્નિ ફેરી છે ૭૫

બળુ વિશ્લુબલ તેજહીન થે
શંભુ ચાપ તુજથી ટુટી શકયું
મદ વાયુય હવે તટ દ્રુમ
ખોદી નાખ્યુ નહીવેગ મૂળ બે. ૭૬

તો ધનુષ્ય મુજ આ તુ દોરીથી
સાધીને શર સમેત ખેચને
ચુદ વાત રહી દૂર, હારિયો
એ રીતે હું તુજ બાહુના બળે ૭૭

૭૪ સમાન દોષ=સરખા દોષથી

હીરુ ને, ડર તું તેજાળને
કાઢતી પરશુધારથી મુજ,
માગીલે અભય નેડી હાથ ન્યાં
વ્યર્થ દોરી ઘસી મખત આંગળી. ૭૮

એમ ઉઘ દિમતા શ્રી ભાર્ગવે
ન્યાં કહ્યું, રિમતથી ઓઝ હાલતાં
તે ધનુષ્ય ઘડીનેજ ઉત્તમ,
રાધવે તહોં હીથે છ ઉત્તર ૭૯

પૂર્વ જન્મ ધનુસંગ પામીને
તે દિસેછ અતિશે મનોહર,
એકલો નવિન મેઘ સુંદર
ઇન્દ્રચાપથી સુહંત વાત શી? ૮૦

ન્યાં ભરાવી અણી એક ભૂમિમાં
ચાપ રામ બળીયા ચડાવતા,
તેજહીન રિપુ ક્ષત્રિયો તણા
યાય, ધૂમઅવશેષ વહિશા. ૮૧

વાધતી, ક્ષીણ થતી, પ્રભાતણા
તેમને ઉભય સંમુખે ઉભા
દેખતા જન, દિ આયમ્યા સમે
પુનમે શશી રવિ સમાનજ. ૮૨

એમ ભાગવતણું નિજ પ્રતિ
વ્યર્થ જોર વળી' માધી રાખિયું
તે અમોઘ નિજ બાણ જોઈ કે',
રામ શંભુસુત શા દયાળુ થૈ ૮૩

વિમ તેથી અપરાધીને હણી
હું શકું ન તમને તણ દયા,
કે' હણુ ગતિ તમારી આ શરે
યજ્ઞથી મુક્ત સ્વર્ગલોક વા ? ૮૪

‘એમને ઋષિ કહે' ન આપને
આજણું શું હું પુરાણ પુરૂષ ?
દેખવાજ અવતારી વિષ્ણુનું
તેજ મે ધિજવીયાછ આપને. ૮૫

પિતૃ વૈરિ કરી ભસ્મશા, દિધી
ભૂમિ સાગર સમૈત પાત્રને,
મે', તમે પરમ બ્રહ્મનાથકી
હારવુય પણ ભાગ્ય માનું હું. ૮૬

એઠ મુર સહેવા દિયો મુજ
તીર્થને અટન ઇંટ જે ગતિ
સ્વર્ગમાર્ગ મુજ અંધ થૈ જતાં
લોગનિરપૃહ મને ન કેં વ્યથા ? ૮૭

૮૩ શંભુસુત=શંકર ૮૪ ઇંટ=જોઈતી=છેલવા લાગે

એમ રામ કરતાં “લલો” કહી બાણ પૂર્વ દિશમાંહી ફેંકતા
પુણ્યવાન ભૂગુનાથને થતો સ્વર્ગમાર્ગ પ્રતિબંધ આકરો. ૮૮

રામ બે ચરણ - તે તપસ્વીનાં
‘લો ક્ષમા’ કહી કરેથી સ્પર્શતા,
પ્રાક્રમેથી ભૂતિયા અરિપ્રતિ
વંદને યશજ પ્રાક્રમી ભૂતે. ૮૯

મા તૃપક્ષતણું રાજસીપણું
ટાળી શાન્તિ પિતૃપક્ષની દિધી;
દંડ જેહ મુજને દિધો તમે
રહું દે દક્ષ કૃપાકૃપી થયો. ૯૦

હું જઈશ મુર કાર્ય સાધતા,
આપને પ્રભુ ન વિન કું હજો;
બ્રાત લક્ષ્મણ સહિત રામને
એ કહી ઋષિ અદર્ય થાય છે. ૯૧

તેના જવા પછી જયી સુતને દળાવી
છાતી શું ભૂપ ફરીથી જનમ્યાજ માને
તે હૃદયલાલ હુખની પળ કેડ થાતો
દાવાગ્નિ હગ્ધ તરૂ ઉપર વૃષ્ટિ જેવો. ૯૨

પછી પથ મહી રહા તંબુઓને રચીને
રજની કઈક ગાળી ભૂપ તે શંભુ જેવો,
સ્વપુરી મહી પ્રવેશ્યો મૈથિલીદર્શનાર્થી
રમણીનયનપદો ગોળ બ્યાં ચોસી રે’તા. ૯૩

સર્ગ આરમ્ભો.

રાવણ વધ.

તે માણી વિવધ સ્નેહ દશાને અન્ત પહોચતો
નિર્વાણ પાસ આન્ધે શું દીપજોત પ્રજ્વાલતી. ૧

તેના કર્ણકને આવી 'દો લક્ષ્મી રામને' લ્યમ
કહે જરા પળી રૂપે જાણે કૈકેયીથી બહીતી ૨

લોકોને પ્રિય શ્રીરામના અલિપેકની કથા
સર્વને હર્ષ આપે છે ન્હર શુ જાગવૃદ્ધને. ૩

અલિપેકની સામગ્રી તેમની કુર ચિત્તની
કૈકેયી અલડાવે છે ચોકે ઉઠ્ઠા નૃપાશુથી ૪

મનાવે પતિ તો અંડી પૂર્વે દીધેલ જે વરો
મ્હોથી ક્ષ્ણટે વૃષા સી ચી લૂ જે સર્પો કહેથી શું. ૫

૧ અહીં સ્નેહ છે. સ્નેહ=(૧) પ્રેમ (૨) તેલ દશા=(૧) અવસ્થા
(૨) વાટ નિર્વાણ (૧) મોક્ષ (૨) જ્ઞાનાર્ણવ.

- એકથી દે વને વાસ રામને ચૌદ વર્ષનો
 બીજે પુત્રની શ્રી માગે વૈધવ્ય ફલ જોહનું. ૬
- પિતા દીધી ભૂમિ ગમે ખેલા રોતાં સ્વીકારો જી
 પછી “જાવન” એ આજ્ઞા હર્ષિત મનથી ગ્રહી. ૭
- મંગલ વસ્ત્રને તેમ વદ્ધલોનેય ધારતા
 જુએ રામ મુખે એક રંગ વિસ્મેયતા જનો. ૮
- સીતા લક્ષ્મણની સાથે તાત સત્ય ન લોપવા
 પ્રવેશે દડકારણ્યે, ને સહુ મત ચિત્તમાં ૯
- વિયોગ દુઃખી તે રાજા શાપ કર્મે થયો સ્મરે
 સ્વદેહ ત્યાગીને માત્ર પ્રાયશ્ચિત્ત થયું ગણે. ૧૦
- કુમારો તે વને જતાં, રાજા અસ્ત થવા થકી,
 રાજ્ય ભોગ બન્યું છિદ્ર બેવા અતુર શત્રુનું ૨૧
- અનાથ લોક મોસાળ ગયેલા ભર્તૃ તેડવા
 અધુને રોકતા જૂના કુલના મત્રી મોકલે. ૧૨
- સાંભળી તાતનું આવું મૃત્યુ ભર્તૃ ન કેવલ
 થાયે વિમુખ પોતાની માતાથી શ્રીધકીયતે. ૧૩
- વનવાસી જને દાખ્યા રામલક્ષ્મણવાસના
 રડતા ભેઈ વૃક્ષો, લે સેના રામ પુઠે જતા. ૧૪
- ચિત્રકુટે વસંતાને તાત મોક્ષ નિવેદીને
 અખોટ સપદાવાળી લક્ષ્મી સ્વીકારવા કહે ૧૫

૧૪ દાખ્યા=દેખાડ્યા અખોટ=પોતે નહિ ભોગવેલી.

વડીલ ઘંધુએ જ્યારે લક્ષ્મી સ્વીકારી ના, ગણે
તેને સ્વીકારતાં પોતે પરિવેષાણું પાતક ૧૬

સ્વર્ગસ્થ તાત આજ્ઞામા ભેઈ અચલ રામને
ભરતે પાહુકા માગી બનાવા રાજ્યદેવતા ૧૭

“ભાલે” કહી રાજ આપ્યે બ્રાને, ના પુરમા જતા
ન દીધામે રહી રાજ્ય થાપણુ જેમ સાથવે ૧૮

જ્યેષ્ઠ બ્રાત તણા દહ ભકત, નિસ્પૃહ રાજ્યના,
ભગતે જનની પાપનુ પ્રાયશ્ચિત દીધુ શું ૧૯

શાન્ત રામ કરે સીતા સાથે વન ફલ ગ્રહી
વ્રતો ઐશ્વર્ય વૃદ્ધાના ભાત જોઠે જીવાનીમા ૨૦

પ્રભાવે સ્થિર છાયાળા વૃક્ષને આશરે કહી
કંઈક થાકથી બણે સીતા ભોળે મુતા હુતા ૨૧

ઈદ્રનો પુત્ર થૈ કાક એનું સ્તન વિદારતો
પ્રિય સ લોગના ચિહ્ને દોષ દગ્ધિ શું દાખવા ૨૨

સીતા જગાડતા રામે શસ્ત્ર મુકયુ મળી તણું
એક નેત્ર જવા દેને કાકે છવ ષયાવીયો ૨૩

પાસેજ દેશ છે, ભર્તા ફરી આબ્યાની ભીતિથી
રામ આતુર હણીળી ચિત્રકૂટ સ્થળી ત્યજે ૨૪

૧૬ પરિવેતા=મેટાભાઈ ૧૭ રાજ્ય દેવતા=રાજ્યની રક્ષક અધિદેવતા ૨૪ સ્થળી=
ભૂમિ

અતિથિ પ્રેમી ઋષિનાં કુલોમાં વસતા, જ્યમ
વર્ષા નક્ષત્રમાં સૂર્ય, દક્ષિણ દિશમાં જતા. ૨૫

તેની કેડે જતી શોભે વિદેહાધિપની સુતા,
રોકી કેકેયીએ તોએ ગુણેથી મુગ્ધ શ્રી સમી. ૨૬

આપેલા અનસૂયાએ મુગંધી અંગલેપથી,
વનના ભૂંગ પુષ્પોને લ્યાગી તેની કને ઉડે. ૨૭

સંધ્યાના મેઘ શો કાળો વિરોધ નામ રાક્ષસ,
રામ માર્ગ રુંધી ઉભો, રાહુ ચંદ્ર તણો જ્યમ. ૨૮

લોકઘાતક સીતાને જો વચ્ચેથી હરી ગયો,
શ્રાવણ ભાદ્રવા વચ્ચેથી વૃષ્ટિ શું અવગ્રહ. ૨૯

રાઘવે ચૂર્ણ કરીને તેને ભૂમિ ખગાડશે
હુગંધે એમ ધારીને દાટી પૃથ્વીમહી દિધો. ૩૦

પંચવટી વિષે રામ આરા અગરત્યનીથડી
લ્યાગ્યા વિનાજ મર્યાદા રે વિન્ધ્યાચળની જ્યમ. ૩૧

નાની રાવણની ખેન કામે પીડેલી રામની
કને આવી શું નાગણુ ગ્રીષ્મે પીડેલી ચંદને. ૩૨

જણાવી કુળ સીતાની સમક્ષ રામને વરે
સીએનો કામ વધતાં સમયના વિચારતો. ૩૩

પરણેલો હું તું મારા નાના ભાઈની પામ જા,
પુરૂષ ઇચ્છતી તેને કે' રામ ધોરીકાંધના. ૩૪

૨૫ વર્ષા ઋતુમા નક્ષત્રોમા રોકતો રોકતો સૂર્ય જાય તેમ.

ખેલા મોટાની પાસે જો તેથી તેણે સ્વીકારી ના,
ફરી રામ કને જાતી, એ કાઠે જાતી. શું નહીં. ૩૫

સૌમ્ય ઘડી બની સીતાને સ્મિતે ફોલ પામતી
વા વિના સ્થિર અબ્ધિનાં મોજાં અંદ્રોદયે જ્યમ. ૩૬

“આ ઉપહાસનું” તુર્ત પામીશ ફલ જોઈ લે,
હુણીં વાઘણની હાંસી કરે તેમજ તે કયું” ૩૭

લંપાતી પતિને અંકે સીતાને આમ કેતી તે
શૂર્પણખા ધરે રૂપ નામ જેવુંજ તે પછી. ૩૮

ખેલા દોકિલ શી મીઠી વાણી, ફાલુ સમો પછી
બોલે રવ મુણી તેને માયાવી જાણી લક્ષમણે. ૩૯

ખુદ્દલી તલ્વારે લે આવી તુર્ત પછુંકુટિ વિયે
ખમણી કદરૂપી તે જાયકારિણીને કરે. ૪૦

વાંકા નખાળી ને આંધા વાંસ શા સજ્જત ધારતી,
આંગળીઆંકુશે એને નલે જોને ડરાવતી. ૪૧

જનરથાને જઈને તે ખરાદિને મુણાવતી,
રામેજ આદર્યો એવો ખેલો દૈત્યપરાભવ. ૪૨

નાક કાન કપાયેલી એને લે દૈત્ય આગળ
રામ સામે ચડ્યા અપશુકન એજ એમને. ૪૩

આયુધો લઈ ગર્વિષ્ઠો આવતા ફેળી રાઘવે
જયાશા આપને સોંપી સીતા લક્ષમણને વળી. ૪૪

૪૧ આમળા અંકુશે=અંકુશ જેવી આમળાથી

લલે રામ હતા એક હનરો દૈત્ય, રામ તો
દેખાયા તેટલે રૂપે જોટલા રાક્ષસો રહે. ૪૫

શુભ આચારના રામે ખમાય નહિ દૂષણ
હુટ લોકે ચડાવેલ સ્વશિરે જેમ દૂષણ. ૪૬

ખર, દૂષણ, ત્રિશિરા સાથે રામ શરે લિડયા
કમે મૂક્યાં શરો ભાસે સાથે આપથી છૂટતા. ૪૭

અંગને વીધતા, તિદણ પહેલાં જેવાંજ સાદ તે
ખાણે ત્રણેનું આયુષ્ય પીધુ રુધિર પક્ષીએ. ૪૮

રામે નાખ્યા શરે કાપી દૈત્યોના મહાન સૈન્યનાં,
ધડો વિના ન કે બીણું ઉલેલુ ત્યાં જણાય છે ૪૯

ખાણુ વર્ષાવતા રામથી લડી તે અસુરની
મેના ગીધની છાયામા મુતી ફરી ન ભગવા ૫૦

રામાસથી હણ્યા દૈત્યો કેરી રાવણની કને
અશુભ ખખરો દેવા એક ચૂર્પણખા રહી. ૫૧

પહેનને દંડ દીધાથી આત્તવધથી રાવણે
દશેય શિર પોતાને મૂકાયો પગ માનીયો ૫૨

છેતરી રાઘવોને તે રાક્ષસ મૃગરૂપીથી
હરે સીતા, ઘડી ગીધે શ્રમે વિઘ્ન કર્યા છતા ૫૩

૪૬ અહીં (૧) દૂષણનો અર્થ એ નામનો રાક્ષસ છે (૨)
દૂષણનો અર્થ 'કવંક' છે ૪૮ પહેલા જેવાંજ સાદ=અતિ વેગથી
રાસીર વીધાને બહાર નીકળી જવાથી ખાણો સાદ થઈ જતા હતા

સીતાને શોધતા દેખે પાંખ કાપેલ ગીધને
જે છૂટયો ઋણ રાજની પ્રીતિનું નિજ પ્રાણદે. ૫૪

જેઠને “રાવણે સીતા હરી” વચનથી કહી
જખમથી રહુન પોતાનું કર્મ, તે દેહ ત્યાગતો. ૫૫

પિતાના મહુનો શોક જેઠ ફરી અનુભવે
કરે તેની કિયા અગ્નિસસ્કારની પિતા સમ. ૫૬

હણાઈ પાપને પોતા કળંધ ઉપદેશથી
સરખા દુઃખી વાનર સાથે થૈ મૈત્રિ રામની. ૫૭

વીર વાલી હણી તેના ચિરવાંછિત સ્થાનમાં
સ્થાયો મુખીવને જેમ આદેશ ધાતુને સ્થલે. ૫૮

સીતાની શોધમાં અહીં તહીં આસાથી સ્વામીની
ફરે વાનર સુરંતા રામના શું મનોરથો. ૫૯

મળે ખબર સીતાના સંપાતિના મિલાપથી
માફતિ ઉતર્યા સિન્ધુ નિધામ ભવને નયમ. ૬૦

ગોળતાં જોઈ લંકામાં વીટેલી રાક્ષસી થકી
જાનકી, વિષવેલીથી વીંટી શું વડીઔપધિ. ૬૧

નિશાની કપિ દે તેને પતિની સુદ્રિકા તણી
જે તેના હર્ષનાં આશુ ઠંડા જેવીજ લાસતી. ૬૨

સીતાને પિયુવાતે દૈ શાન્તિ, અક્ષ હણી, કુલો,
અરિ ણધ ઘડી વેઠી, લંકા નગર બાળતો. ૬૩

કૃતાર્થ કપિએ આપ્યું એ ધાણીરત્ન રામને,
 આઠ્યું હૃદય સીતાનું જતે શું મૂર્તિમાન છે. ૬૪
 ઉરે દાળી મણિસ્પર્શસુખથી નેત્ર મીંચતા,
 સ્તનસ્પર્શ વિના પામે દયિતાસંગનું સુખ. ૬૫
 પ્રિયા વાર્તા સુણી રામ સંગમાતુર છે ગણે
 લંકાની કરતો સિન્ધુ નાની ખાઈ સમાનજ. ૬૬
 જુમિતલે નહિ માત્ર નસે એ માર્ગ રૂંધતા
 કપિનું સૈન્ય સાથે લૈ રિપુને હણવા જતા. ૬૭
 ઉતર્યા ઉદ્ધિ ઠાઠે એને મળ્યો વિલીપણ
 શુદૈત્ય લક્ષ્મીએ પ્રેર્યો સ્નેહથી યુદ્ધિ આપીને. ૬૮
 દૈત્યમાત્રાબચનું રામે એને વપન આપીયું,
 સમયે આદરી નીતિ અવશ્ય ફલ આપતી. ૬૯
 કપિએ પાસ બંધાવ્યો ખારા મિન્ધુપરે પુલ,
 ભાસે પાતાલથી શેષ વિષ્ણુસેજ થવા ઉઠ્યો. ૭૦
 તે વાટે ઉતરી લકા ઘેરી ભૂરા કપિગણે
 જે બીજે કરતા જાણે કરતો કોટ હેમનો. ૭૧
 વાનરો રાક્ષસો વચ્ચે ઉઘ્ર યુદ્ધ થયું અહીં
 રામ રાવણના જયઘોષે ગાળ રહી દિશા, ૭૨
 વૃક્ષોએ પરિધો ભાંગ્યા, શિલાએ મુદ્ગરો દબ્યા.
 નખો ચડેછ શસ્ત્રોથી, હણાતા હરિત પર્વતે. ૭૩

૭૩ પરિધ=એક જાતનું ગોળાકાર દયિયાર ચડે છે=વધી જાય
 છે. વધારે બળવાન જણાય છે.

ભાળી રામશિરઁછેદ બનકી બ્રાન્તિ પામતી,
“એ મૈ માયા” કહી તેને ત્રિજટાએ જીવાડી છે. ૭૪

“નકકી મારા પિયુ જીવે” વિચારી શોક એ તજે
લજતીકે જીવી પ્હેલાં એનું મૃત્યુ ખરું લહી. ૭૫

મૂકયા ઇંદ્રજીતે નાગપાશ ગરૂડ છેદતાં
બ્રાતોને રવમની જેવી સ્થિતિ એ વ્યથા થતી ૭૬

પછી વીંધ્યું દશમીવે સાંગે લક્ષ્મણનું ઉર
અક્ષત ગમનું એથી ઉર વિધાયું શોકથી. ૭૭

હુતુમાન દિધી લાવી ઐપધીથી વ્યથા મટયે
શરે લંકાઓના ધાતા વિલાપગુરૂ તે ફરી. ૭૮

મેઘનાદતણો નાદ, ને ચાપ ઇન્દ્ર આપશુ
એ રહેવા ન કેતા કૈં, શરદ મેઘનું જ્યમ. ૭૯

સુગ્રીવે જહેન શો કીધો કુંભકર્ણુ રૂંધી લીએ
રામને, ટાંકણે છોડ્યા, ધાતુવાળા ગિરિ સમો. ૮૦

કટાણે વ્યર્થ ઉઠાડ્યો બ્રાતે નિદ્રાજીને તને
કહીને દીર્ઘ નિદ્રામાં થોડાડ્યો રામના શરે. ૮૧

પડયા રાક્ષસ ધીજીએ કરોડો વાનરો વિષે,
રણની રજ તેઓના રક્તની નદીમાં જ્યમ. ૮૨

૭૯ લંકાઓ=વકાની સ્ત્રીઓ અથવા લક્ષા રૂપી સ્ત્રી.
વિલાપગુરૂ=વિલાપશિખવનાર, ફરાવનાર ૮૦ ધાતુ=મન શીલ (મણુશિલ)

આને રાવણ કે રામ વિના પૃથ્વી થશે ખરે
 નિકળ્યો એમ નિશ્ચય કરી રાવણ મહેલથી. ૮૩
 જોઈ રામ પગે પાળા, રાવણને રથે ચડ્યો
 રથ ભૂરાહ્યોવાળો, એમને ઇન્દ્ર મોકલે. ૮૪
 નલોગંગાવિચીવાયુથી હાલે ઢવળ જોહનો,
 તે રથે માતલિહસ્ત ઝાલીને રામ જોમતા. ૮૫
 માતલિએ સળવ્યું છે ઇન્દ્રકવચ એમને
 દૈત્યાસ્ત્રો જે વિષે યાતા નિર્જલ પદ્મપત્રશાં. ૮૬
 જોઈ અન્યોન્યને માને આવ્યો પ્રાક્રમ યોગ, તે
 રામ રાવણનું યુદ્ધ જાણે સાર્થક થાય છે. ૮૭
 અનેક ભૂજ જઘાને શિરે બ્રાત કુબેરનો
 પહોલાં જેવો નથી તોએ માતાવશે દિસે ઉભો. ૮૮
 લોકપાળોતણા જેતા શિરે પૂજક શભુનો
 કૈલાસ તોળનારો તે શત્રુને “વાહ” રામ કે. ૮૯
 સીતાસગમની આશા દેતા ફકત તેહના
 હાખા કરે અતિ ક્રોધે રાવણ શર મારતો. ૯૦
 શર રામનું ફેંકેલું લેદી રાવણનું ઉર
 ભૂમિ પેસે શું નાગોને શુભ સંદેશ આપવા. ૯૧

૮૭ આવ્યો પ્રાક્રમ યોગતે=જેઓ પરક્રમ કરવાનો ખરો સમય
 આવ્યો છે એમ માનવા લાગ્યા તે. ૮૮ માતાવશે=માતાના કુલની
 વચમાં. રાવણની માતા રાક્ષસી હતી. ૯૧ શુભ=રાવણના મૃત્યુના
 સારા ખબર

વાક્યથી વાક્યને અસ્થથી અસ્થ પાશ્ર્વ વાળતા,
 અન્થોન્થો જ્યોત્સ્નાહ વિવાદક સમો સ્વયો ૯૨
 ક્રમે પરાક્રમો કીધે જયશ્રી મેલની બની
 મામાન્થ મત્તહસ્તી જે વચ્ચેની ભીતની સમી ૯૩
 ધા પ્રતિધાથી રાજ્ય થૈ વેરેલી, યુગ્મ વૃષ્ટિને
 સુરાસુન્ની, અન્થોન્થે મૂકેલા શર રંધતા. ૯૪
 ગદા લોહની ખીલાળી દૈત્યે મૂકી અરિપ્રતિ,
 યમરાજતણી જાણે હરેલી મૃત્યુની ગદા ૯૫
 તે રથે ખેંચતા પૂર્વે અર્ધચંદ્રમુખી શરે
 કેળ શુ કાપી છે રામે દૈત્યોની આશની સહુ ૯૬
 રામ એક ધનુર્ધારો મૂકે અમોઘ એ પ્રતિ
 પ્રહાર અજે પ્રિયાશોકશબ્દ કાઢયાતું ઔપધ. ૯૭
 નલે, ઇશ અણીવાળુ જ્વલંત મુખ શોભતુ,
 શુ ઠરાલ ક્ષણાયકવાળુ મહાનાગતુ વધુ ૯૮
 તે મત્રયુક્ત અસ્ત્રથી પાડીયા પળ અર્ધમા,
 રાવણુમસ્તકે જેમ થાય ના છેદવેદના ૯૯
 પડતી દૈત્ય કાયાથી પકિત મસ્તકની દિસે,
 તરગચક વહેચાતી બાલ સૂર્યની મૂર્તિશી ૧૦૦
 પડેલા મસ્તકે તેના જોઈ દેવો તણા મને
 આવે વિશ્વાસ ના પાછા મધાવાના લયે થકી ૧૦૧

૯૨ વિવાદક=નાય સભામાં વિવાદ કરનારા વાદો અને પ્રતિવાદો
 ૯૪ પ્રતિધા=સામે ધા ૧-૧ એકવાર રાવણના કાપેલા માથા
 સંધાયા હતા.

દિગપતિગજ કેર ત્યાગી ગડથલોને,
મદ ભરપુર પાખે ભૂગ જે કેડ ઉડે
મુરલિ મુમન વૃષ્ટિ દેવ વેરી પડે છે,
પુરત વૃષ થવાના રાવણારિશિટે ત્યા. ૧૦૨

દેવોનુ કાર્ય કરી ચાપની ઢોરી ત્યાગે
તે રામની લઈ ગ્ન પછી માતલિતો
સ્વર્ગે જતો રથ હજાર હયોતલો લે
જેની ધન મહી રિપુશર નામવાળા ૧૦૩

રઘુપતિપણ અગ્નિમાં થૈ વિશુદ્ધ પ્રિયાને મહી,
વિભીષણ સમ મિત્રને આપી દેતા રિપુની શ્રીને,
કપિનૃપતિની સાથ સૌમિત્રિનેયે વળી લે જતા
ચડી નિજકર મેળવેલા વિમાને, પુરીની લણી. ૧૦૪

સર્ગ ત્રેમો.

દશકારણ્યમાંથી પાછા આવવું.

છે શબ્દ જેનો શુભ તે સ્વરૂપ-
મા જે વિમાને વિહરે શુભ
શ્રી રામ નામે હરિ પત્નીને આ
એકાન્ત રતનાકર લેઈ દે' છે. ૧

સેતુથી મારા મલયાદ્રિ સુધી
ને આ ક્ષિપ્રાળો નિધિ છે વિભક્ત,
આકાશ ગંગા થકી જેમ, શદે
તારા રૂઢા દાખલુ સ્વચ્છ આલ ૨

એ યજ્ઞ કેરો હય તાત કેરો
પાતાલ જ્યારે કપિયે છુપાવ્યો.

૨ વિભક્ત=એ વિભાગમા જુદાંચેરો ૩ કપિલ=(૧) ધન્વ
(૨) એ નામના ઋષિ

તે માટ પૃથ્વીતલ જોદનારા
વધારિઓ આ અમ પૂર્વાંજેએ. ૩

ધારે રવિ કિર્ણ અહીંથી ગર્ભ
વળી અહીં સૌ વસુ વૃદ્ધિ પામે
આ વારિનો દાહક અગ્નિ ધારે
જન્મેજ આદહાદક તેજ છાંથી. ૪

તે તે દશા પામી રહ્યું છતાંએ
દશે દિશા વ્યાપિયું જે મહુરવે
કળાય ના વિષ્ણુ સમાન આનું
આવુંજ કે આટલું રૂપ છે તે. ૫

નાભિ ઉગેલા કમલે રહેલા
રહેલા વિધાતા સ્તુતિ ગાય જેની,
પુરૂષ કલ્યાણતની યોગનિદ્રા-
મહીં સુએ વિશ્વ સમેટી આંહી. ૬

જેનો ઉતારો મદ પાંખ છેદી
પુરંદરે તે ગિરિ સેંકડો છાં
શર્ણુ જતા શનુભયે શું ભૂપો
મધ્યસ્થ કે ધાર્મિક શર્ણુ બતા. ૭

આદિવરાહ કીધ જેહ કેરો,
ઉદ્ધાર પાતાલથી તે મહીને

વધ્યું પ્રલેમાં જલ સ્વચ્છ આનું
ઘડી મુખે ધુધટ થે રહેલું. ૮

સૌથી જુદી સ્ત્રીભણી વૃત્તિ તેની,
છે દક્ષ મોતરૂપી ઓઠ દેવા,
દેતી મુખે ધુધટ સ્વભાવથી તે
સહુ નદીને નિધિ પી પિવાડે ૯

મુખે ઉઘાડે જીવવાળુ વારી
નદીમુખોનું લઈ ખીડી દેતા
આ છિદ્રવાળા શિરથી વહુલો
હિયા ઉડાડેછ જલ પ્રવાહો ૧૦

કુદે ત્વરાથી જલહુસ્તી તેથી
મે ભાગ થાતા નિધિપ્રીણના ભે
કપોલ પાસેજ જવાથી તેના
થે રે' ઘડી ચામર કર્ણકેરા ૧૧

મોળાં ઉડે તેથી ન લેશ જુદા
લભાય નાગો તટવાયુ લેવા
સ્વિતલે કિર્ણુ વધુ ઉભળા,
દ્રુપામણિથીજ જુદા જગ્યાના ૧૨

વિદ્રુમ તારા અધરોતું સ્પર્ધી
તેથી વિચીવેગથી આક્રમીને,

૯ પી, પિવાડે સુખનનો ભાસ આપે છે ૧૩ વિદ્રુમ=
પરનાળાના ખેટડાનના નાના મડગો

મથાળું જાચી અણીમા ભરાતા
છૂટું પડે શખનું જૂથ કઢે. ૧૩

પીવા જતા વારિજ ધૂમરોના
વેગે જણાતા ભમતા ઘનેથી
ભાસે ફરી આ નિધિમાહી જાણે
ગિરિવડે મધન હોય થાતું ૧૪

આ લોહના ચક્ર અમાનું દૂરે
ભાસેછ, ખારા નિધિ કેરું તીર
તમાલ ને તાલસમૂહ રયામ,
ધારે ચઢી કાટની રેખ જેવું. ૧૫

આ કેતકી રણુથી તીર વાયુ
રગેછ તારે મુખ દીર્ઘનેત્રી
“ભૂખ્યે” હું ખિન્નાધરનો વિલખ
શ્રુગારનો ના સહુ જાણીને શું ૧૬

રેતે ખુલી છીપથી વીખરેલ
મોતીભર્યા અખિય તટે ઘડીમા
વિમાનના વેગથી આપણે આ
ખુદ્યા પૂગી વૃક્ષ લગ્યા ફલે જ્યા ૧૭

મુગાક્ષિ તો પાછળ માર્ગમાહી
દૃષ્ટિ કરે સૂઢશી જાઘવાળી

૧૪ ધૂમરી વમળ વમળ ઉપર દેખાતી વાદળ પણ ફરતું
દેખાય ૧૫ અમુક તોડના પેડા જેવો છે અને મગ ઉપરના તાવનો
કાટની રેખા જેવા છે તાલસમૂહસ્થામ, તીર અને રેખા બે ને
સાથે જાય છે. ૧૭ પૂગી વૃક્ષ=સોપારોના ઝાડ

હૂરે જતા આ ઉદધિયો જાણે
વનોની માથે નિકળેછ ભૂમિ, ૧૮

જો ઠયાઈ ચાલે સુરનાજ માર્ગે
કયાઈ ઘનોના કયઈ પક્ષીઓના
મારે દિલેઠે અસિત્તાય જેવો
ચાલેછ તેવીજ રીતે વિમાન ૧૯

મ હેન્દ્ર હ રતી મહ ગ ધ વા જો
કડો વળી ગગતરગયોગે
આકાશ વાયુ મુખ તાહરે આ
અપોરના રવેહ જણો ચુમે છે ૨૦

લખાવીને હરત કુતૂહલેથી
જેને અટે ખારિ વિષે તુ ચડી
તે મેઘ શુ કકણ વીજળીનું
ઠાઠી તને ભૂવણ બીજુ આપે ૨૧

હવે જનસ્થાન વિપત્તિમુક્ત
જાણી નવા આશ્રમ બાધતા આ,
આ પોતપોતાની ચિરથી, ત્યાગી,
કુટી વિષે રે જન ચીરખારી ૨૨

આ તે રથન જ્યા તુજ ગોધ માટે
જતા દિડું મે પડયુ ભૂમિ એક

નુ પૂર તારા ચરણારવિન્દ-
વિયોગદુ ખેથી શુ મૌનધારી ૨૩

ભોરૂ તને જ્યાથી હરેલ દેત્યે,
કૃપાથી તે માર્ગ મને લતાઓ,
દર્શાવતી જોત્રી નહિ શકયાથી,
નમેલી ટીશોતણી ડાળીઓથી. ૨૪

નિરુપહ દર્ભાકુરની મૃગીઓ,
અજાણુ તારી ગતિના મને કે
તે, ફેરવીને જોયી પાપણોના,
વિલોચનો હદિણની દિશામા ૨૫

છે આગળે આ ગિરિ માલ્યવાન-
કેરૂ નલરૂપશી રહેલુ શ્રૃંગ
મેઘે નવુ વારી અને વિયોગ-
ના આસુ મે સાથજ સારિયા જ્યા ૨૬

ધારા સિંચ્યા પલ્લવકેરી ગંધ,
અર્ધા ખુલ્યા કેસરના કંદબો
વળી મયૂરોની મધુર કેકા
તારા વિના સર્વ અસહ્ય લાગ્યા ૨૭

આલિંગનો કમ્પથી યુક્ત તારા,
માણેલ મે જે પ્રથમે રમરીતે

૨૫ તે ગતિનુ જે દિશામા ગઈ હતી તે

ગુફામહી વિસ્તરતા ઘનોના
ત્યા ગર્જનો માડ સહ્યા જતા મે. ૨૮

ધારા સિચેવી ભૂમિની વરાળો-
ને યોગ કેસો ખીવી કુન્દલો જ્યા,
વિવાહના ધૂમથી રકત તાર
નેનોની લીવાથી મને દુલતા ૨૯

કાકા તણે નેતરભૂય છાયા,
દેખાય કે ચચલ સારસો જ્યા,
પપા તણા આ જલ ભારી દૃષ્ટિ
મખેદ ખીતી ઉતરી શુ" દૂરે ૩૦

તુ થી પ્રિયા, દૂર પડેલ મે હ્યા,
પરસ્પરે અબજપરાગ દેતા,
દોઢા સ્પૃહા સાથજ ચક્રવાકો-
ના જોડના મુકત વિયોગથી જે ૩૧

મનૂષી આ તીરઅશોકગાખા,
મનો મમા ગુન્ધ ઘકો નમેલી,
આનિગવા તુ મગી માની જાતો,
વાર્યો મને લક્ષ્મણ આમુ લાવી ૩૨

નિમાનના અતરમાહી ટાગી,
મુવણું ઘટારવ માલજીને

ગો દા વ રો સા ર સ વૃન્દ આવે
 નલે ઉડતા ન શુ તારો સામા. ૩૩
 તે બ્યાં હતા આમ્રશિશુ ઉછેર્યા
 ઘડાજલે કોમળ કેડવાળી,
 બ્યા કાળીયારો ઉચી ડોક ઉલા
 ભેદ ચિરે પચવટી હું રીઝું ૩૪
 જેનો હરે થાક તરંગ વાયુ
 તે હું વળીને મૃગયાયકો આ
 ગોદાવરી તીર ઉછળ તારે
 સૂતો રમરે નેતર માડવામા ૩૫
 બ્રહ્મગથી કેવલ ભ્રષ્ટ ક્રોધો
 નેહૂપને શકપદેથી જેણે
 મેલા જલોના પરિશુદ્ધ હેતુ
 ઋષિતણે આશ્રમ આ મહીમા ૩૬
 અનિ-દ્યકીર્તિ ઋષિના તણે એ
 છે અગ્નિના ધૂમ વિમાન પહોચ્યા
 મુગધ લે એની રમેથી મુકત
 આત્મા બને છે હળવોજ મારો ૩૭
 આ શાતકર્ણિ મુનિકેરે કીડા-
 કાસાર પથાપસર નામનું જે

૩૬ અગરત્યનો ઉદય થાય ત્યારે મેવા પાણી ચોક્કસ થાય છે
 ૩૭ રમેથી=રમે ગુણથી ૩૮ કીડાકાસાર=રમતનું સરોવર.

વીટયુ વને દૂરથી વાદળાંનો
વચ્ચે શશીબિમ્બ સમું જણાતું. ૩૮

દર્ભાકુરો કેવલ ખાઇ રે'તા
મૃગોની માથે, તપથી બહી ઇન્દ્રે
તેને લિધા પાંચ સુરાંગનાની
જીવાનીની આંકળથીજ ખાધી ૩૯

સુશુપ્ત મહેલે વસનાર એના
સંગીતનો ઢોલકનાદ ચાલુ
નહે જઈ પુષ્પક માળભાગો
ધડી ગભવી પડવાથી મૂકે. ૪૦

એતાવો કાળે ધુણી ચાર વચ્ચે
લલાટ દેશે રવિથી બળંતા
તપસ્વી આ અન્ય સુતીક્ષ્ણ નામે
આરિત્રથી સંયમી હાં તપે છે ૪૧

મુરસીના હાસ્યભર્યા કટાક્ષો,
ખતાવવી કે' મિષ અધી' કાંથી,
શૃંગાર ચેષ્ટાથી મળ્યા ન એવી
એ ઇન્દ્રનેચે લય આપનારા ૪૨

ખન્નેજતો હર્ષ, કુશાગ્ર છેદે,
ને ઘેરખો અક્ષની માળનો ન્યાં

૪૧ તપે છે=૧૫ કરે છે. ૪૩ ખન્નેજતો=હર્ષને મેળ કરતો
પંખાજતો (દાથ)

તે હરત જાંચો જમણો હલાવે
આ બાળુ સંમાન મનેજ દેવા. ૪૩

મુનિવ્રતે તેથી જરી ધુણાવી
માથું ગ્રહી વંદન માહુરાને
વિમાનના વિગ્નથી મુકત પાછી
સહસ્રરશ્મિભાણી દૃષ્ટિ માંડે ૪૪

વિશ્રામ સૌમ્ય વન આ પવિત્ર
છે અગ્નિહોત્રી શરણગકેરું
સંતોષી અગ્નિ સમિધેથી જોણે
દેહય મંત્રેથી પવિત્ર હોમ્યો. ૪૫

છાયાથી માર્ગ શ્રમને હરંતાં
વખાણુવા ચોગ્ય ફોળે ભરેલાં,
મુપુત્રશાં વૃક્ષ પરેજ એની
અતિથિસેવા હમણા રહી છે. ૪૬

કાઢે ગુફાને મુખ ઝળું શબ્દ
છે વપ્રનો કાઢવ શ્રુગ જેને
આ સાંઢ માતા સમ ચિત્રકૂટ
જેથે છ દૃષ્ટિ વિધમાગિ, મારી. ૪૭

આ સ્વચ્છ ને નિશ્ચલ ઠહેલી ભાસે
મંદાકિની પર્વત શીર્ષ કૃતી

૪૪ ગ્રહી=સ્પીકારો. ૪૭ વપ્ર=(૧) શિખરને ઉપોડવાની રમત
(૨) શિખર.

વચ્ચે રહે અંતર પાતળી શી
મોતીની માળાસમી જુમિકંઠે. ૪૮

ગિરિની પાસે શુભ આ તમાલ
અંકુર જેનો લઈને મુગંધી,
તારા ફિક્કા કંક યવાંકુરોચા
ગાલે ફડું કુંડળ મેં રચ્યું'તું. ૪૯

શિક્ષાની ભીતિવિણ પ્રાણી સોજાં,
જ્યાં પુષ્પચિન્હો વિણ વૃક્ષ કાલે
પ્રભાવ ઉત્કૃષ્ટ જતાવનારૂં
આ અત્રિ કેરૂં તપહેતું વંન. ૫૦

આ રથાન રતનાર્થે તપરવીઓના,
સન્નિધિ હાથે જહીં હેમપદ્મે
ચુટાય તે શંભુની શીર્ષમાળા
ગંગા કરી બહેતી મહા સતીએ. ૫૧

વીરાસને ધ્યાન મહીં રહેલા
ઋષિની વેદી વચના તરૂંઓ
વાયુ અલાવે નહિ હાલવાથી,
જલ્પાય યોગારૂઢ હોય તેવાં. ૫૨

જેને હતો આગળ યાચિયો તે,
પ્રખ્યાત તે આ વડ રથામ નામે

દ્રુએથી લાગે ઢગ નીલમોનો,
માણેકથી મિશ્રિત હોય તેવો. ૫૩

કયાં મોતી માળા મમી, તેજ ગાંધુ
કરી રહ્યાં નીલમથી જડેલી,
ખીજે રથલે ગૌર મરોજમાળા,
વચ્ચે ગુંથી નીલ સરોજથી શુ. ૫૪

કયાં માનસપ્રેમી વિહંગમોતી,
શું શ્યામ હંમેથી લગેલી પંખિત,
ખીજે રથી ચંદન, ભૂની ભક્તિ
કૃષ્ણાગુરૂ પાંદડી ચીતરી શું. ૫૫

કયઈ પ્રભા ચંદ્રની કાળરી કૈ
છાયે રહેલાં તિમિરે થતી શું
ખીજે શરદ મેઘની રવેતમાલા
છિદ્રે જણાતા નલભાગવાળી. ૫૬

કયાં ભરમલેપાળી મહેશકાયા
શું કૃષ્ણસર્પાભરણે સજેલી
જે ભન્ડવી આ, સલુણી ! ચમુના
તરંગથી લિન્ન વહેણવાળી. ૫૭

આ સંગમે સિન્ધુની પત્નીઓના
નાહી થતાં આત્મ પવિત્ર, દેહ

૫૫ ભક્તિ=તિગ્ધ=ત્રિપુરૂષ કૃષ્ણાગુરૂ=કાળું ચંદન
સિન્ધુનીપત્ની=નદી.

ને ત્યાગનારા કઈ તત્ત્વજ્ઞાન
થયા વિના એ ફરી જન્મ ના લે, ૫૮

નિ પા દ રા જાત છું નથ આ તે
જ્યાં મે ઉતારી શિરના મણિને
જ્યારે જટા બાંધી રહેયા મુમંત્ર
“દૈત્યેયી, તારૂં થયું માર્યું” એમ ૫૯

સુવર્ણપદ્મોત્પ્તી રેણુ જેની
માણે રતને યક્ષની સુંદરીઓ,
છે પ્રાણકામારજ મૂળ જેનું
વેદે કહ્યું પુદ્ગિતું પ્રકૃતિ શુ, ૬૦

રોપેલ જેને તટ યજ્ઞથંભો
જેનાં અયોધ્યા ભણી નીર વહે છે.
અવભૂથ રનાનથી અશ્વમેધે
ઇક્ષ્વાકુઓએ વધુ શુદ્ધ કીધી. ૬૧

રેતાળ જોળા તણી મોજ ભણે
ને જે ઉછેર્યા પય પાઈ બહોળાં,
તેવા નૃપો ઉત્તરકોસલોના
સર્વેની માને મન મારૂં વહે. ૬૨

તે પૂજ્ય રાજની વિયોગી માતા
મારી આમી આ સરયુ રહેલા

ફરે, મને શીતલ વાયુ વાળા,
તરંગ ડૂબી કચ્છી શું ભેટે. ૬૩

મુગ્ધા મધ્યા મમી આગળે આ,
ઉડે છ રાત્રી રજ ભૂમિમાંથી,
માનું કહે માફતિએ વૃતાન્ત
આવે છ સેના મહુ ભર્તૃ સ્હામા ૬૪

દેશે અપિ શુદ્ધ શ્રી, પ્રતિજ્ઞા
ને પાળનારા મુજનેજ સાધુ,
લેવી તને અક્ષત લક્ષ્મણે ત્યા
હીધી વળ્યેા મારી ખરાદિ ત્યારે ૬૫

હરી શુક આગળ પાય ચાલી,
સેના બહુ પાછળ રાખી આવે,
મૌ વૃદ્ધ મંત્રી સહ ચીરધારી
એ ભર્તૃ મારી લણી અર્ધ્ય લે ને ૬૬

તાતે તલેલી મુજ ધ્યાન લેણે
આવેલી ખોળે નવ માણી લક્ષ્મી
ને આટલા વર્ષ અસિની ધારે
રે'વાનું સેંચુ મત એની સાથે ૬૭

જ્યા રામ એમ વદતા અધિદેવતાને
દારે વિમાન લહી એમની એવી ઇચ્છા

૬૭ મુજ ધ્યાન=મારો ઉપરની ભક્તિથી ૬૮ અધિ દેવતા=
સંચાલક=Patot

આકાશ માર્ગ ઉતર્યું છે નિહાળ્યું એને
આશ્ચર્યથી ભરત પાછળની પ્રજાએ. ૬૮

ત્યાં આગળે રહી વિષીપણને બતાવ્યે,
વાંકીશી સ્ફટિક સીડીથી રચેલ માર્ગે
શ્રીરામ ભૂતલ સમીપજ ઉતર્યા છે
એવાચતુર કપિરાજ કર અહીંને ૬૯

ઇક્ષ્વાકુવંશ ગુફાને નમી ભર્તૃ લાઈ-
ને અર્ધ લે પ્રથમ સયમી રામ લેટે
સૂચેછ સાશુ શિર તે નિજ ભક્તિ જ્યેષ્ઠે
છે તાતરાજ્ય અભિષેકય છોડી દીધા. ૭૦

દાદી વધેથી બદલાઈ ગયાં મુખાળા
મો મંત્રિ વૃદ્ધ વા શુ વડવાઈવાળા
વદે, તદા' નજર મીઠીથી પૂછી હેમ
દે રામ માન મધુરા વચનો વહીને ૭૧

“આભૂષ રીંછ કપિનો મુજ દુઃખભેલી
આ અગ્રણી સમર માહિ પુલસ્ત્યપુત્ર”
માનેથી એમ રધુન દન ઓળખાવ્યા
એને નમ્યા ભરત લક્ષ્મણની પહેલા. ૭૨

વંદેછ તેની પછી લક્ષ્મણને, અને તે
લેટે પદે પ્રણત ભર્તૃજીને ઉઠાડી

૭૦ સાશુ=આશુ વાળા (યજ્ઞ) ૭૨ લક્ષ્મણની પહેલા=અગ્રાત
અનિયિતે પ્રથમ નમસ્કાર પદે તેથી

એ મેઘનાદશરઘાવ કઠોર છાતી-
થી ભીડી પીડ કરતા ઉર એમનાને. ૭૩

આરાધી રામની કપિગણુ નાયકો ત્યા
એસે લઈ જનનું રૂપ ગળે પરે ને
એને અનેક ઝરતા મદવારીધારા
માએ ગિરિપદ ચડયાતણી મોજ માણે ૭૪

એ દૈત્યનો નૃપતિ સેવકસાથ એસે
આરાધી રાઘવતણી ગથ ઉપરે ત્યા
ના જાય જેની સરખાવી વિચિત્ર શોભા
માયાપ્રકાર રચિયા નિજના રથોથી ૭૫

ઉડે ધન જનુ ચથેછજ તે વિમાને
પાછા શ્રીરાઘવ ચડે અનુજેની સાથે
ઈન્દુ કડો બુધ, વૃહસ્પતિ સાથ જેમ
સધ્યાધનો ઉપર વીજળી ન્યા અખૂંકે ૭૬

ત્યા વિશ્વને પતિ પ્રલેથકી જેમ પૃથ્વી,
ગર્દે શું વાદળમહી થકી કૌમુદીને,
રામે દશાનનની પીડ થકી ઉગારી
વૈદેહી વૈયં ભરીને પછી ભર્તૃ વદે ૭૭

૭૩ એમનાને=ભારતના (હિર) ને ૭૫ નિજના=વિભી રાણના
૭૬ સદમણ અને ભારતને બદરપતિ અને બુધ સાથે અગ્રખાત્યા છે

લંકેશવીનવણીતજનકેરું જેલે
પાળ્યું કંઠ ત્રત પદ્મય તે સતીના
ને લયેઈ બંધુ અનુસાર જટાણું શીર્ષ
સાધુનું પાવન પરસ્પર થાય યોગે, ૭૮

લોકો પાછળ હજીવે જતા વિમાને
શ્રીરામે પછી અરધેજ કોથ લેને
શત્રુને મુસજ કરેલ તંબુમાહી
ઉઘાને અવધ તલે પડાવ નાંખ્યો. ૭૯

૭૮ તજનનન્તિરકારણું. સીતાના એ પગ અને હારતનું મસ્તક
અન્યોન્યના રપશંથી પવિત્ર થાય છે.

મર્ગ ચૌદમો.

સીતાનો ત્યાગ.

કપાલ આધાર તરે લતા શી
 નવામીતણા મણીથી શોચનીય
 દશા થઈ જોહની, માત્ર જેને
 માથે પછી રાધવ જે મળ્યા છે ૧

પરાક્રમે શોભિત શત્રુહંતા
 પદે નમતા સુત જેને તે
 ધૈ અશ્રુથી અન્ધ શકે ન જોઈ
 કિન્તુ સુતરપર્શસુખેજ જાણે ૨

હર્ષાશ્રુઓ શીતલ જેના તે
 શોકાશ્રુનો ઉષ્ણ પ્રવાહ આજે
 હિમાદ્રિકેરું ઝરણુ શુ વારી
 ગંગા અને મરૂતું ઓખતત ૩

૧ જેને=કેશવ અને સુમિત્રાને.

પુત્રોત્થે અંગ સુરારિગચ્છ-
ને ઘાવ તાજેજ અડી દયાથી
ન ઇચ્છતી તે પ્રિય ક્ષત્રિયોની
મીઝોતણે. “વીરની માત” શબ્દ ૪

“હુ સ્વામીને કલેશની આપનારી
સીતા અભાગી” નિજ નામ કે’ તા
સૌ રાણીને સદ્ગત મામરાની,
અમાન ભક્તિથી નમે વધુ ત્યા ૫

“જેટા ઉભી યા તુજ પુણ્યવૃત્તે
-જ સ્વામી તારા લધુ બ્રાત સાથે
સર્વે તર્યા મંકટ” કે’ છ પ્રીતિ-
ની પાત્ર તેને પ્રિય તેમ સાચુ ૬

હુર્વાશુથી માતતણા શરૂ જે
શ્રી રામ કેરો અભિષેક પુરો
કરાવતા વૃદ્ધિ અમાલ્ય લાવી
તીર્થોયકી વારી મુવર્ણ કુલે ૭

સરે, નદી ને વળી સાગરે જે
લાવી દિધા વાનર રાક્ષસોએ
જલો વિજેતા શિર તે પડયા છે
ભણે ઘનોના જલ વિન્ધ્ય અંગે ૮

સર્ગ=સરોસર

તપસ્વીનેા એ ધરવાથી વેષ
આત્મ તે સુદર દીસતા'તા,
રાજેન્દ્રનાં વસ્ત્ર ધર્યાની શોભા
એને બને છે પુનરૂક્તિ જેવી. ૯

અમાલ્ય, દૈત્યો, કપિસૈન્ય સાથે
વાદબ્ધવનિથી સુખ લોકને દે
તે તોરણાળી કુલરાજધાની-
મહેલે, ઉડે લાજ તહીં પ્રવેશે ૧૦

સૌમિત્રિ જેને લગુ બ્રાત સાથે
ધીમે હલાવે વિઝણા કરે તે
લતે ધરે છત્ર જણાય સાક્ષાત્,
સમૂહ શુ ચાર ઉપાય કેરો ૧૧

કાલાશુક ધૂપ શિખા મહેલે
વાચે પડે જે જુદી તે, પુગીની
વનથી આવી રઘુવીર પોતે
છોડેલી વેણી સરખી જણાતી ૧૨

સાસુજને વસ્ત્ર રૂડે સળેલી
છે પાવખીમા રઘુવીરપત્ની,
નારી અયોધ્યાની નમે છ એને
મહેલની બારોથી હાથ જોડી, ૧૩

૯ પુનરૂક્તિ=મેવડાવારણ દો. ૧૦ લાજ=અક્ષત અથવા ધાણી
લગુબ્રાત=ચતુર્થ. ૧૧ ચાર ઉપાય (૧) સામ (૨) દાન (૩) ભેદ
(૪) દડ

સ્પુરાવતો તેજ મહારાતીનો
 ખરતી તે અક્ષય લેખ અંગે
 શોભે ફરી વહ્નિ ઉભી શું, સૌને
 “વિશુદ્ધ છે” એમ બતાવી નાથે. ૧૪

દે સૌ મખાને ગૃહ માળંવાળાં.
 તે પ્રેમકેરા નિધિ રામ જાતા
 ચિત્રે રહેલાજ પિતા તથે તે
 સામગ્રિવાળે ગૃહ સાથુ થાતા. ૧૫

“ન સત્યથી તાત ચલ્યા અમારા,
 વિચારતાં તે સહુ પુણ્ય તારું
 માતા” કહીને કર જોડી એમ
 કૈકેયીની દૂર કરી છ લગ્ન. ૧૬

સુગ્રીવ, વિભીષણ ને પછીથી
 સત્કારિયા કૃત્રિમ સાધનોથી
 જેથી બને વિસ્મિત ચિત્ત તેઓ
 જેને થતી સિદ્ધિ વિચારમાત્રે. ૧૭

દેવી, મુનીશો, અભિનંદનાર્થે
 આજ્યા, દઈ માન સુણે છ સૌની
 પાસેથી જન્માદિ હણ્યા અગ્નિ
 સ્વર્ગીયનું ગૌરવ જે વધારે. ૧૮

૧૪ લંકામાંથી આવેલા સીતાનો અગ્નિપ્રવેશ પછીજ રામે
 સ્વીકાર કર્યો હતો ૧૫ જેટુ માત્ર ચિત્ર હતું તેવા. ૧૭ જેને=
 સુગ્રીવ અને વિભીષણને. ૧૮ હણ્યા=પોતે હણેલા.

ઋષિ ગયા મૌ પછી, બાણુતા ના
વોત્યો મળમા અધમાસ તેવા
ઠપીશ, દૈત્યેશ્વરને રળ દે,
મીતા કરે લેટ અપાવી રામ ૧૯

વિચારતા હાજર જોહ, પ્રાણુ
માથે હુયું રાવણુનું વિમાન
તે પુષ્પક, સ્વર્ગનું પુષ્પ યાવા
કુબેરનું વાહન, મોકલી દે. ૨૦

પિતા નિદેશે વનવાસ પૂરે
કરી અને મેળવી રાજ્ય રામે
સમાન વૃત્તિ અનુમેયો દાખી
ધર્માર્થને કામની માથ જેમ ૨૧

રનેહી સ્વભાવેથીજ, મર્વ માતા-
પ્રતિ બતાવે અમભાવ એહ,
છએ મુખોથી રતન પીધ જેના
તે કૃત્તિકાઓપર રક દ જેમ ૨૨

તે લોભથી મુકત વડે ધનાઢ્ય,
તે વિઘ્ન હુતા થકી ધર્મચારી
તે શાસને સૌ જન તાતવાળા
તે મોકહુર્તાથકી પુત્રવત ૨૩

૨૨ રક દ્વન્કાર્તિકેય એમને જન્મતાવેત ૩૩ કૃત્તિકાએ

સંભાળતાં કાર્ય સમે જનોનાં
રમે વિદેહાધિપપુત્રી આયે,
એનું ધરીને રૂઠું રૂપ આવી
સંભોગભૂખી ન શું લક્ષ્મી સેવે. ૨૪

યથેચ્છ જે ઇન્દ્રિયલોગ માણે
તે ચિત્રવાળાં ભુવને વસંતાં,
ને દંડકારણ્ય પડેલ હુઃખો
સભારતાં તો સુખશાંજ લાગે. ૨૫

વિશેષ ગ્નેહથી ભરેલ નેત્રે
સીતાય ક્ષિક્કા શર શા મુખેથી
કહ્યા વિના ગર્ભવતી જણાતી
આનંદ આપે પિયુના દિલે તે ૨૬

શરીર કાઠી કૃશ, રંગ બુદ્ધો
રતનોતણાં અઅપરે ધરંતી
લજતી પ્રીતિથી લઈ ઉછંગે
સ્વામી પુછેછે મન કામનાને. ૨૭

નીવારભાગે વગડાઉ શુવો
ખાતા, સખી જ્યાં મુનિકન્યકાઓ,
તે જાદુવીતીર ત પો વ નો ને
દર્શે ભર્યાં ચુકાતી ફરીથી જોવા. ૨૮

૨૬ શર=એક જનનું ધામ.

તે કામનાનું દંધને વચન
દાસોની સાથે રઘુવીર મુખ્ય
મુખી અયોધ્યા પુર પેખવાને
ચડયા નલે જે અડતા મહેલે ૨૯

ભરી ઘનશે જહીં રાજ માર્ગે,
આવે જતાં બહાણુ નદી કિનારે,
લહેરી લોકોથી ભર્યા પુરીના
ઉપાન્તખાગે નિરખી રિઝે છે. ૩૦

ભુજંગ જેવા કર મુકત, શ્રેષ્ઠ
વક્તા, રિપુ શાસક, શુદ્ધવૃત્ત,
તે ભદ્ર નામે ચર શુરતને ત્યાં
પૂછે સ્વચારિત્રની લોકચર્યા, ૩૧

પૂછ્યે ઘણા આશ્ચર્યથી કહે એ
“કાર્યો વખાણે જન આપનાં મો,
સ્વીકાર દૈત્યેશગૃહે રહેલાં
શણી તણે જે કિધ તે વિનાજ, ૩૨

પત્નીની નિન્દારૂપી આ મહાન
આઘાત પામી અપકીર્તિદેશે
સીતાપતિનું દિલ તે ઘવાય
તપી રહ્યું તોહ ન શું હથોડે. ૩૩

યતી સ્વનિન્દા ગણકારું ના, કે
નિર્દોષ પત્ની તણું એમ, એમાં
લેવો કયો પદ મુંઝાઇ એની
હિંડે.ળ શી અંચલ વૃત્તિ થાતી. ૩૪

ન અન્યથા એ ટળવાની નિન્દા
જાણી, પ્રિયા ત્યાગી ચઢેછ ધોવા,
યશસ્વીઓને યશ ઇન્દ્રિયોયી
તો શું, વહાલો વધુ દેહધી એ. ૩૫

સ્વરોષધી હુધી રહીત થાતા
ખોલાવીને તે અનુલે સહુને,
ઉદાસ થૈ આપનિમિત્તનિન્દા
યતી જણાવે વળી આમ કે' છે. ૩૬

આચારથી શુદ્ધજ સૂર્ય કેરા
રાજર્ષિ વશે કશું આ જુઓને
મારાથકી આવી ચડયું કલંક
લીની હવ થી જયમ આજલાને. ૩૭

વારિતરંગે જયમ તૈલ ખિન્દુ
રહેલ ફેલાઇ જનો વિષે આ
અપૂર્વ આક્ષેપ ન મે ખમાય
ગજેન્દ્રથી બધનથંભ જેમ. ૩૮

નિવાળવા તે હું વિચાર જાગી
 પ્રસૂતીનો કાલ મગીપ તેનો
 તણશ સીતા, જ્યમ તાતવાક્યે
 સમુદ્રવીટી તણ ભૂમિ પૂર્વે ૩૬

નિર્દોષ એ જાણુ છતાય માનુ
 હું લોક નિન્દા જલવાન માએ,
 ભૂમિની છાયા ઉજળા સશીમા
 કલંક કેવેજ જનો મણે છે ૪૦

મે રાક્ષસોના વધનો પ્રયાસ
 ન અર્થ કીધો, પણ વૈર લેવા,
 કોઈ ભર્યો સર્પ પદે અડતા
 કેવેજ શુ ગત તણી તૃપાથી ૪૧

દયાર્દ્ર દીલે થઈ તો તમારે
 નિવારવો નિશ્ચય આ ન મારો
 નિન્દાતણુ શલ્યથી મુગ્ધ મારા
 ને પ્રાણુ ધારણુ ઇચ્છતા હો ૪૨

આ જાનકીની પ્રતિ કૂર છેક
 દર્શાવતા નિશ્ચય ભૂપતિને
 ભાઈમહીથી નવ કોઈ રોકી
 શકે નવા સમિતિ દે શકે છે ૪૩

૪૦. ચંદ્રની ઉપર પૃથ્વીની છાયા પડવાથી મહાજ્વલ યજ્ઞની
 માન્યતા કાલિદાસના સમયમાં પ્રચલિત હોવી જોઈએ

પછી વડા બાધવ, મત્યવાદી,
ત્રિલોક જેનો જય ગાય, આત્મા-
મા વર્તતા લક્ષમણ મામુ જોઈ
“દે સૌમ્ય” હૈ શાસન દેછ બુદ્ધ '૪૪

જણાવતા લાવ તમાગે લાક્ષી,
જવા તપોવન રૂપૃદ્ધા ધરાવે
તમે રથે એ મિય લે જઈને
વાલ્મિકિના આશ્રમ પામ ત્યાગે ૪૫

“પિતાની આત્મા થકી માતને ધા
કોધો રિપુ જેમજ પર્ગુગમે’
જણી, શ્રદ્ધે જ્યેષ્ઠનુ વાડય તેહ,
વિકલ્પ ન્હોયે વડિલો કહે ત્યા. ૪૬

જોડેલ અપ્રયો લડકે ન એવા
અને મુમત્રે શ્રદ્ધી ગય તેવા
રથે, સુણીને શુભ હુર્પતા તે
સીતા લઈ લક્ષમણ નીકળે છે ૪૭

રથે જતી સ્થાન કડે રિજેછે
પિયુ કરે છે પ્રિય માત માની
જણે ન કલ્પદ્રુમલાવ ત્યાગી,
સ્વામી બન્યા છે અમિષત્ર વૃદ્ધ ૪૮

૪૮ અસિપત્ર વૃદ્ધ=એક દૃઢ જેના પાના તરવાર જેવા થાય છે

છૂપાવતા લક્ષ્મણ માર્ગમાં તે
તેનો સ્પુગંતી જમણીજ આંખ
જણાવતો દુઃખ યવાનું, છેક
પિયુતણું દર્ગન લુપ્ત ધાતાં. ૪૯

ઉદ્દેગ ધાતા અપશુકન ભેદ
વિદ્યમ્ જાતું મુખપદા જેનું
તે જનકો ચિત્તથી ચાચતો કે,
“બાતોની સાથે જાણું જૂપનું દો !” ૫૦

આજ્ઞા થકી જ્યેષ્ઠ તણી મલીને
જે હમ્મતા ત્યાગી જવા વને તે
મામિત્રિને આગળ આવી વારે
મોજાં રૂપી હાથ ઉછાળી ગંગા ૫૧

જાકયા છ સૂતે હય, તે રથેથી
તરે ઉતાગી નિજ આતપની
નિપાદની હોડીથી ઉતરે છે
ગંગા, પ્રતિજ્ઞા જ્યમ, મત્યવાદી. ૫૨

પછી કરીને સ્થિર વાણી માંડ
મોમિત્રિ આસુથી ગળું રૂ ધાતા,

૪૯ લુપ્ત=અદૃશ્ય અશક્ય ૫૧ મોમિત્રિ=લક્ષ્મણ. ૫૨ જેમ
સત્યવાદી પ્રતિજ્ઞાને પાર ઉતરે છે તેમ અહીં સામાન્ય સત્યવાદી તેમજ
પશુન લક્ષ્મણ જે ચોતે સત્યવાદી છે તે બને વિવક્ષિત છે.

ભૂપાવના શાસનને પ્રકાશે
ઉત્પતિશુ મેઘ શિલાની વૃષ્ટિ ૫૩

આઘાત રૂપી અનિલે વિઝાઈ
શૃંગાર કીર્તી ઝળીઓ ખરતી
સીતા લતા જેમ પડે સુરત
સ્વદેહ હેતુ પ્રથિવી પડે ત્યા ૫૪

ઈશ્વાકુના વગજ સાધુ વૃત્તિ-
વાળા પિયુ હેતુ વિના તજે દા,
એ સશયે માર્ગ ન માત તેની
પૃથ્વી દિયે તે મમયે સતીને ૫૫

જેશુદ્ધ થૈ દુખ ન જાણતી તે
દહે ઉર થાય સચેત પાછી,
મામિત્રિના યતનથી આવી અસા
મૂર્છાથી પીડા કર થૈ વધારે ૫૬

વિનાપરાધે લજ્જતા પિયુત્ર
વાકું ન શબ્દે પણ બોલી સાધવી,
પાપી અને દુખની પાત્ર નિત્યે
કરી કરીને નિજ જાત નિન્દે ૫૭

દે લક્ષ્મણે ખીરજ જાનકીને
જતાવિયો વાલ્મિકિવાસ માર્ગ

“દેલે સમા, દાસ બનું નઠાર
સ્વામીની આજ્ઞાથી” કહી નમે છે ૫૮

મીતા ઉઠાડી વદી આમ એને
“પ્રમનન હુ ભાઈ ધણુંજ છવે
છે ઇન્દ્રને જેમ અધીન વિષ્ણુ
તેવા તમે ભ્રાત્ર વડીલ કેરા. ૫૯

અનુકંમે માસુજનો મહુને
ખેડાંઆડતાં વંદન મારું કે’જો
કે પુત્રનો છે મુજ માંહી ગર્ભ
એનું મદાએ શુભ ચિન્તવે મા. ૬૦

મારા કહાથી નૃપને કહેજો
કે અગ્નિમાં ગુદ્ધ ધયેલી આગે
મને તણ માલગી લોકનિન્દા
છે યોગ્ય વિખ્યાત કહે શું એક? ૬૧

સુષુદ્ધિવાળા નહિ વા મનાય
સ્વપ્નદેહ મારીપર આપનો આ
કે જન્મનાં પાતક માહુરાનું
અમલ આ છે ફલ વજ ધાગું. ૬૨

૫૯ વિષ્ણુ=કેપેન્દ્ર=વામન ઇન્દ્ર નાના ભાઈ હોવાથી ઇન્દ્રને
અધીન છે ૬૨ તમે મારા તરફ સ્વહંદથી વર્ણા છે એવી શંકા હું
નથી કરી શકતી, ધા=પ્રહાર=કડકો.

તમે વર્યા'તા વન મારી સાથે
પૂર્વે તણ આવી મળેલ લક્ષ્મી
તે રોષ, પામી રથલ આપ ઘેર
મને વસન્તી ન સહી શકી તે. ૬૩

પીડયાછ દેવે પતિ જનના તે
તપસ્વીપત્નીની તમે દુપાથી
થે આશરો, હું કયમ અન્ય શણે
જાઉં તમે જ્યાં સુધી રાજમાન? ૬૪

વિયોગથી આપ તણા નકામા,
અભાગિ આ જીવિતની અપેક્ષા
કરું હું જો હોય ન અંતરાય
સંરક્ષવાનો તમ ધીજ દેહ, ૬૫

તો હું પ્રસૂનિ પછી દૃષ્ટિ ધારી-
ને સૂર્ય સામે તપ આચરીશ
ધીજેય જન્મે કરી જોશો સ્વામી
પામું તમોને ન રહે વિયોગ. ૬૬

છે ધર્મવર્ણાશ્રમ પાળવાનો
રાજતણા શ્રી મનુજો લખેલો
ત્યાગી છતાંજો કરવી ઘટે છે
તપસ્વી સામાન્ય શું મારી રક્ષા. ૬૭

૬૩ લક્ષ્મી મને આપને ઘરે સ્થેવી રેખા રાજી નહિ (દુષ્પાથી)
રાજમાન=વિરાજમાન=રોજતા.

ସିନାୟ ସାନ୍ଥାରେ ଥିବା ଏହି ଗୁମ୍ଫାରେ

ଓଡ଼ିଆ ଗାଥା

રવીકારો એ વાત 'ભલે' કહીને
સામિત્રિતો દષ્ટિ બહાર વાતા
તે મુકતકંઠે અતિ દુઃખભારે
કરી રહે બહીતી ટિટોડી જેમ ૬૮

કૃષ્ણ તરૂં, નર્તનને મથૂરો
લીધેલ દર્શો હરણીય મૂકે
સતીની માથે સમદુઃખી ધાતા
બનેય આકેદ મહાન જોડે ૬૯

આકેદના શબ્દતણાજ માર્ગે
સમિત્ કુશો માટ ગયેલ આબ્યા
કવિ, નિષાદે વિઠ્યુ પક્ષી ભાળી,
જેનો બન્યો શ્લોકકરૂણી શોક ૭૦

છાઈ રહ્યા લોચન આમુ લાંબી
એને સતી ત્યાગી વિતાપ વદે
જોઈ મુનિ દોહુદ ચિન્હ દેતા
મુપ્તની આશિય આમ કે' છે ૭૧

સમાધિથી બાલું તને તણ છે,
નાથે કરી વ્યર્થ જનાપવાદે
ન શોક વૈદેહિ કરે, તુ બીજે
દેશે રહ્યા તાત ધરેજ આવી ૭૨

૭૦ કવિ=નાદિમકિ

ત્રિલોકના કટક છેદનારા
ન આત્મલાઘી, અતવાદી, તોયે
તને વિના કાગળ દૂલનારા
રામ પ્રતિ ક્રોધ મને ચડે છે. ૭૩

ચશસ્ત્રી તારા સમક્ષ અમારા
અખા, પિતા મજ્જનમુક્તિહેતુ,
પતિનતાઓ મહી અમણી તુ
તો હું જ તારે દિલ કા ન દાઝે ? ૭૪

તપોવને આ પશુ જ્યાહી સોજા,
રે' લીતિ ત્યાગી મુનિલોક સગે
તને પ્રસૂતિ સુખથી થતા ઘા
સૌ જાતકર્માદિ વિધિય થાશે ૭૫

નાહી તપસ્વી જ ન વાસવાળી
તમો હરતી તમસા તટે તુ,
રેતાળ તારે પછી એહ કેટે
બલિ દઈ ઐશ અતિ પ્રસન્ન ૭૬

ઋતુતણા પુષ્પ ફલો ચુદતી,
ખેડયા વિનાના બલિ બીજ લાવે,
ઉદાર વાક્યે મુનિ કનકા તે
વિનોદશે નૂતન ચોક તારે ૭૭

૭૪ સજ્જનમુક્તિહેતુ=જે સજ્જનોને મોક્ષનો માર્ગ બનાવનાર
છે ૭૫ સગે=સસર્ગથી ૭૭ ખેડયા વિનાના=સામો વગેરે વનધન્ય.
બલિબીજ=જેના કષ્ટ બલિદાન માટે ઉપયોગી છે

શક્તિ પ્રમાણે જલના ઘડાથી
ઉછેરતાં આશ્રમ છોડવાને
તું ધાવણું યાવનું બહાલ જાતે
શક્તિશ જાણી સુતજન્મ પહેલાં. ૭૮

કૃપાથી આ રાજ્ય થતો મતીને
દિલે ક્યાજી ઋષિ તેડી જાતા
સાંજે મૃગો વેદી મમીપ જોડા,
ને શાંત છવો, જહીં આશ્રમે તે. ૭૯

તે આવતાં હર્ષિત તાપસીને
લજાવતા ગ્રોહથી દીન તેને
ખાલી કરી સર્વથી પિતૃઓએ
શશીકલા ઓષધિને શું પર્વ. ૮૦

પૂજા કર્યા કેડ, નિવાસ માટે
સાંજે દિવે એક કુટીર તેને
જ્યાં ઇશુદિલેલથી દીપ કીધો
ને પાથરી'તો મૃગચર્મ શય્યા ૮૧

રહેછ ત્યાં તે નિયમે નહાતી,
અતિથિ પૂજા વિધિથી કરે છે
પહેરતો વલ્કલ દેહ ધારે
પતિ પ્રજ્ઞર્થે વનના કલોથી ૮૨

૮૦ જાણે પર્વ (અગાસનો દિવસ) કલારદિત ગંદને ઓષધિને
સાંપનો હાથ તેમ વાદિમદિએ સીનાને તાપમીને ગ્રાપી

“થતો હશે એદ પ્રભુ દિલે કે
હવે’ વિચારો ધનનાદશનુ
અધીર ધૈ કે’ વચનો સતીના
વિલાપ પર્યાંત વડીલ પાને ૮૩

તુરત થાતા યુવીર માથુ,
વધેછ જાણે હિમ પોષણદ્ર,
નિન્દાથી પહોંને ઘરથી મતીને
એણે કરી દૂર ન દીવમાથી ૮૪

જાતે ગમાવી દઇ શોક સુત,
અનિદ્ર વર્ણાશ્રમ ગ્લાણાર્થે
બ્રાતોની માથે મન મુક્ત રાખી
રજોગુણેથી ડકુ રાજ્ય કર્તા ૮૫

નિન્દાની ભીતિયકી એક પત્ની
માધવી છતાં એ લજતા, નૃપાળ-
ઉરે અવિચિન્ન મુખે વસી તે
શ્રી શોભતી શોક્ય વિનાની જાણે ૮૬

સીતા ત્યાગી દશમુખરિપુ ના વર્યાં કોઈ બીજી
રાખી તેની પ્રતિકૃતિ કને કીધી યજ્ઞક્રિયાને
સ્વામી કેરૂં શ્રવણ પડતા આ સતીને ચરિત્ર
રહે તે રોકયુ નવ જતુ, કયમે દુ ખ સ્વ યાગ કેરૂં ૮૭

૮૩ ધનનાદ શનુ=વદનમણ ૮૪ સ શનુ=આસુવાળા ૮૫ અનિ-
દ્રે ગી ૮૭ પ્રતિકૃતિ=મર્તિ

સર્ગ પંદરમો

શ્રી રામનું સર્ગ જલુ.

- સીતાને ત્યાગતા કાશ્ચી ? રતનાકરની ધારતી,
લોગવે પૃથિવીપાલ પૃથિવીનેજ કેવલ. ૧
- યજ્ઞધ્વંસ કર્યે દંત્ય લવણે, યમુના તટે
વસતા મુનિઓ એહ શરણ્ય શરણે જતા ૨
- વિશ્વાસે રામને, તેજે તેને ના તેમણે હણ્યો,
રક્ષક નહોય તો શાપાન્નવાળા તપ વેડે ૩
- દીધું વગ્રન કાકુત્સ્થે તેમને વિધન દાળવા,
ધર્મરક્ષણને માટે પ્રવૃત્તિ વિઘ્નુની જગે ૪
- ઉપાય દૈત્ય માર્યાના તેઓ કે ગૂલ ધારી તે
અજેય, લડવુ એની પાને જ્યારે ત્રિગૂલના ૫

૩ શાપાન્નવાળા=માફગો જેમની પાસે માન શાપરૂપીજ
અન્ન છે

રામ શત્રુધનને આજ્ઞા એમના હોમમાટે દે,
 ન શુ શત્રુવધે એનું નામ મત્ય કરાવવા ૬
 ડોઇપણ ગૃહોમા અરિશાસક એકલો,
 શત્રુ રોકી શકે, અપવાદ ઉત્તમર્ગને જ્યમ ૭
 જ્યેષ્ઠની આગિયો લેને દક્ષ શત્રુધન નિર્ભય
 જતા, ફક્તે લયો જોતા સુગંધી વન માર્ગના ૮
 ગમાજાથી જતી કેડે મેના કામની એમને
 એવીજ છે અધિ જેવો અધ્યયનાર્થ ધાતુને ૯
 ણતાયે મુનિઓ માર્ગ જેને તેજસ્વીશ્રેષ્ઠ તે
 ગ્ય આગે જતા વાવખિંદ્યોથી ગવિગા દિષે ૧૦
 જતા તે ઉતર્યા માર્ગે એક રાત તપોવને
 વાલ્મિકિના મૃગે રથનાદે મોટક ઠ થાય જ્યા ૧૧
 થા યા વાહન જેના તે બીરને પૂજતા ઋષિ
 તપોગાથગી મજા દીધેલા ખામ સાધને ૧૨
 મગર્ભા એમની લાલી ગતે જ પ્રમવે મુતો
 તેજસ્વી, પૃથિવી જેમ કોથ, મૈત્ર્ય નમૂકને ૧૩

૬ લેખ=યાગચેમ=કરગના=નિર્વિદન ક્રિયા વગેરે જ જેમ ઉત્સર્ગ
 એને મુખ્ય નિયમને અપવાદ રોખી શકે છે તેમજ રહુવશીઓમાથી
 ડોઇપણ એકમે વીર શત્રુને રોખી શકે તેવો હતો. ૯ ૬ ધાતુ એક
 લો પણ અધ્યયનનો અર્ગ બનાવે છે, ઉપસર્ગ અધિ વિના પણ,
 તેમજ એકલા શત્રુધન પણ શત્રુને મારવા માટે જસ હતા.

બ્રાતાને પુત્રનો લાલ મુણી સૌમિત્ર હપંતા
કરે. જોડી મુનિની લૈ રજા પ્રાતે મજે રથ. ૧૪

મધુના આશ્રમે રહ્યાંયા ત્યાં તે કુંભનસીમ્વત,
આળ્યો લૈ પ્રાણી શખનો દંગ, વનેથી શું કર. ૧૫

ભૂરો, ધૂમ શું, ચળીંથી ગધાતો, વાળ આળશા
ભૂરા, ગીધે વીંટયો, જાણે ચિતાનો અગ્નિ ચાલતો. ૧૬

એને શલ વિના દેખી ઘેરીયો લક્ષ્મણાનુજે
મારે જે છિદ્ર જોધને સંમુખ જય તેહને. ૧૭

“મધુ” ના મુજને આજે પુરું લોજન જાણીને
ભય પામી શું વિધિએ ભલેને મોકલ્યો તને” ૧૮

ડરાવી એમ, શત્રુદ્વંધ ઇચ્છાથી દૈત્ય તો
ભીંચું વૃક્ષ ઉખેડે છે લોચું મોથતણું જ્યમ. ૧૯

દૈત્યે દેંકયુ, કયુ વચ્ચે કટકા તીક્ષ્ણ બાણથી
વૃક્ષ શત્રુદ્વંધ અંગે ના રહોયે, પુષ્પરજ્જેજતે. ૨૦

વૃક્ષ નબટ કયે, દૈત્યે શિલા જખરી તે પરે
કેકી છે, કાળની જાણે મૂઠી હોય જુદી પડી ૨૧

ઇન્દ્રનું અસ્ત્ર લૈ એને શત્રુદ્વંધ આટિયું તવ
રેતીની રજથી ઝીણા અણુઓ થાય એહના. ૨૨

૧૫ મધુ=વલણામુરનો પિના વનેથી શું કર=જાણે વનમાંથી કર
લધને આવતો હોય ૨૨ એને=એ શિવાને.

દેત્ય એની લાણી દોડયો ઉગામી જમણો કર
 એક તાડવાળો શુ ગિરિ વટોળિએ ઉડયો ૨૩
 કૃષ્ણલોહશરે શત્રુ ઉરે વીધાઈને પડયો
 કે ધ્રુવરો ધરાને ને આશ્રમવાસીનો હરે ૨૪
 પડે પક્ષીતણી હારો હણાયા દેત્ય ઉપર
 તેના વિપદને માથે દેવોની યુગ્મવૃષ્ટિઓ ૨૫
 હણી લવણને વાર પોતાને સત્ય માનતા
 ઇન્દ્રજિત વધે હીપ્યા જાતડેગ મહોદર ૨૬
 કૃતાર્થ મુનિઓ જેની ડરતા સ્તુતિ તેમનું
 શોભે પરાક્રમે ઊચુ, વિનયે નમનું શિર ૨૭
 શોભતા વિક્રમે, ઉપે રૂઠા, મમત્વ મુક્ત તે
 જાધાવે યમુના કાંઠે મથુરા નામની પુરી ૨૮
 નારા રાજ્યથી શોભીતી જે હીપે લોક સપદે
 વધી સર્ગની વસ્તીને ઉપાડી શુ જનાવી છે ૨૯
 ત્યા મેલે ચઢી બેઠને યમુના મારને સરી,
 સોને રત્નની પૃથ્વીની વેણી ગી, ખુશી ધાય છે ૩૦
 મનદંડા વિદેહી ને દશરથતણા સખા
 પ્રેમે સરકાર ચીતાના પુત્રોને વિધિથી કરે ૩૧

૨૪ કૃષ્ણલોહશરે (૧) કાળા પોતાના જાણથી (૨) કૃષ્ણ વિષ્ણુ
 ભગવાનના પોતાના જાણથી ૨૫ વિપદ=દુસ્થિત ૨૮ વિક્રમપરાક્રમ
 ૩૧ વિદેહી=તનક મત્સ્ય=સાક્ષિમત્સ્ય

કુશ ને લવયો ઘોઘ ગર્ભલીનાશ એમની
 તેથી પાડે કવિ એના નામે કુશ અને લવ. ૩૨
 શૈશવ કે જતાં તેને સાગ વેદ લણાવીને
 કવિતાપદ્ધતિ ખેલી સ્વ કૃતિ ગવડાવતા ૩૩
 મધુર રામ વૃત્તાન્ત ગાઇ માતાતણી કને
 તેના વિરહની પીડા પુત્રો ઝોછી કઇ કરે. ૩૪
 તેજસ્વી ત્રણ અગ્નિશા ત્રણે ગદ્ય અન્યને
 નિજયોગે પતિવાળી પત્નીથી સુત બે થતા ૩૫
 ભ્રાત પાસે જવા, સોપે ગતૃધન નિજ પુત્ર બે
 શત્રુધાતી સુખાહુને મથુગ વિદિશા કરે ૩૬
 ઋષિના તપની હાની ન ઇચ્છતા ફરી તને
 આશ્રમ મૃગ થલી રે' ન્યા સીતાપુત્ર ગાનથી ૩૭
 સંયમી, સજી શેરીથી શોલીતી આવધે જતા
 લવણુવધથી લોકો નિહાળે બહુ માનથી ૩૮
 સર્વ સહયોગિણે બેઠા મલામા એ નિહાળતા
 સીતાત્યાગથી પૃથ્વીના અનન્ય પતિ ગમને ૩૯

કુશ=દર્ભ લવ=ગાયત્રી પુરુષ ગર્ભલીનાશ=માવક અવતર્યા પછી
 એના અંગ ઉપર જથ્થાતો બીનો ગીડણો પદાર્થ ૩૩ સાગ=અગો
 સહિત સ્વકૃતિ=રામાયણ પદ્ધતિ=શે ૩૬ મથુરા અને વિદિશા=બે
 શહેરો ૩૭ તને=ઉત્તરમાં નહિ રી ૥ પુત્ર ગાનથી=૧૧ અને કુશના
 સંગીનથી

નમતા લવણારિને જયેદ્ટ દે અભિનદન
 કાવનેમિ વધે રીઝયા વિષ્ણુને જેમ વાગવ ૪૦
 પૂછતા શેમ મૌ કે તા નૃપને, પુત્ર જન્મ ના
 મમયે મોપવા ઇચ્છે તે મુનિની મના ધકી ૪૧
 વિપ્ર કે ગામડા કેરા ન જીવાન થયા શિશુ-
 નુ ગળ લઈ ખેળામા રાજદારે રહે જઈ ૪૨
 “તુ શોકપાત્ર ધૈ ભૂમિ તણ કગરયે પછી
 રામ પાને પછી નિત્યે અદકા દુખ પામતી” ૪૩
 શોખેતુ મુણી એનો પાવક રામ લાજતા,
 અકાવ મૃત્યુ ના સ્પર્શે દેશે ઇક્ષ્વાકુઓ તણે ૪૪
 ‘રાખો ધૈર્ય ઘડી’ દેતા દિશાસો દુઃખી વિપ્રને
 યમને છતવા માટે સમરે કુબેરવાહન, ૪૫
 શસ્ત્રો ઘડી ઘડી એમા નોકમે રધુનાથ ત્યા
 ઉચ્ચારે એમની આગે ગુપ્ત રૂપે મરસવતી ૪૬
 રાજા તમ મન્ત્રમાહી કે અધર્મ પ્રવર્તતો
 શમાવો નેહને ગોષ્ઠી, દૃતાર્થ તે થમી થશે ૪૭
 એ માન્ય વચને ગામ વણ્ણનો દોષ ટાળવા
 વેગે સ્થિર ધનવાળા ગ્યે બહુ વને જતા ૪૮

૪૧ મુનિ નાસ્તિકિ સમય આવે સીતાને પાત્રી સોપના
 માગના હતા ૪૪ કુબેરવાહન=પુષ્પક વિમાન ૪૮ વણ્ણનો દોષ
 =એક વર્ણ બીજી વર્ણને ઉચિત ક્રિયા કરે તેનો દોષ

ધુમથી લાલ નેત્રાળો, ટીંગાતો તરૂ ડાળથી
 તપ કોઈ ઉધે માથે કરતો રામ દેખતા. ૪૯
 કુળ નામ પુછે રાજ, તે ધુણી તાપતો કહે,
 “શયુઝ નામનો શુદ્ર હું માગુ પદ દેવનું” ૫૦
 તપનો અધિકારી ના, લોકે આપત્તિકારણ,
 યોગ્ય જાણી શિરચ્છેદ એનો, રક્ષક શસ્ત્ર લે ૫૧
 પદ્મ હિમે હુણ્યા ત-તુવાળુ શું નાજથી, હરે
 તણુએ દાઢી દાઝેલું શિર એહતું કંઠથી. ૫૨
 નૃપે પોતે દીધે દંડ શુદ્ર સદ્ગતિ પામિયો
 જે સ્વધર્મથી વિરુદ્ધ હૃદયર તપથીય ના ૫૩
 રામ મહાન તેજસ્વી માર્ગે દર્શન આપતા
 અંદ્રને શું શસ્ત્રકાલ અગસ્ત્ય ઋષિને મળ્યા ૫૪
 જે અગસ્ત્ય અલંકાર દેવને યોગ્ય એમને
 પીધેલા નિધિએ દીધું, નિજ મુકિતનું મુલ્ય શુ ૫૫
 ખેડેરી તે જાનકી કંઠ સ્પર્શહીન કરે. પછી,
 રામ આવ્યા, પહેલા તે મૃતબાલ ઉલો થતો ૫૬
 પુત્રને મેળવી વિપ્ર, નિન્દા પૂર્વે કરેલી તે
 યમથી રક્ષનારાની સ્તુતિ ડરી નિવારતો ૫૭

૫૪ “મહાન તેજસ્વી” અને “માર્ગે દર્શન આપતા” વિશેષણો
 અગસ્ત્ય અને અંદ્ર એકિને લગી સહે ૫૬ જાનકી કંઠસ્પર્શહીન =
 સીતાના કંઠનો સ્પર્શ ન પામતા

યજ્ઞાર્થ અશ્વ તે દોડે, દેત્યેતે, કપિઓ, નૃપો
 લેટો એ માટ વાંચે એવો શુ પાકને જલ ૫૮
 આવ્યા આમત્રણે એને મો દિશાથી મહર્ષિઓ,
 ના માત્ર ભૂમિના ત્યાગી સ્વર્ગના સદનોયને ૫૯
 ઉતર્યા તે પુરો જહાર, ચાર દ્વાર મુખે દિપે
 અયોધ્યાશુ નવા અર્ચ્યા લોકો આથે વિધિતમ્ ૬૦
 પૂર્વ રતલે વમતાતો સીતાત્યાગ વખાણના
 જનો, તે એડપાનીની પત્ની ને હુમનો બની ૬૧
 વિધિથી વધુ સામગ્રીવાળો તે યજ્ઞ ચાલતા,
 ક્રિયામા વિધન થાનારા શક્તો રક્ષકો બને ૬૨
 પ્રયેતા પુત્રનો ખેલો પિવા રામકથા બધે
 કુશ ને લવ સીતાના પુત્રો ગાતા ગુરુ કલે ૬૩
 રામ ચરિત વાલ્મિકિ રચ્યુ ધિન્નરકઠ તે
 બે, તો કેમ શકેના તે હરી શ્રીતાતણા મને ? ૬૪
 તજશે કહેન તેઓના મધુરા રૂપ ગીતને
 રામ અનુજનો સાથે જુગ, સુખે કેતૂહલે ૬૫
 તે ગીત મુખી એકાગ્ર સલા સાશ્વ થતી દિસે
 વા વિના વનભૂમિ શુ અરતી હિમના કણે ૬૬

૫૮ પાક=ઉમતા ધ ય ૬૦ વિધિ તનુ=અંગાતુ સરીર ૬૧
 યજ્ઞમાને પૂર્વ દિશાના રતલ પાસે રહેતુ ૫૩ ૭ ૬૩ પ્રયેતા પુત્ર
 =વાલ્મિકિ

વચને વેપ મીવાય ગમની માથ એમનું
સામ્ય લોડો નિહાળી રે મટકુ એ ન માગતા ૬૭

તે એના ઘોશલે લોડો વિસ્મે ના તેટલા થતા
જેટલા નૃપના પ્રીતિદાને નિસ્મૃત ભાવથી ૬૮

“શીખવ્યું તમને ડોણે જાન ? કયા કવિની આ
કૃતિ” જાતે નૃપે પૃથ્વુ રે નામ વાતિમકિનુ તે ૬૯

અનુજ માથ શીગમ પ્રાણેતમ ને જતા
નિજ દેહ વિના સર્વે ગજ્ય એને નિવેદતા ૭૦

રામને કહી સીતાના મુતો આ, તમ પુન એ
ફરી ફરીકર સીતાનો દયાળુ કવિ યાચતા ૭૧

“આ આપની વધ તાત અમ મમદા અગ્નિમા
શુદ્ધ છે, લોડ ના માને દૈત્યોની હુન્ટતાથી તે ૭૨

પ્રતીતિનિજ આગ્નિની સીતા એમનેજ કે
ફરીકાઠ તમ આજ્ઞાથી તો પુનવતી એહને” ૭૩

જૂપે વચન આ કે તા બોલાવે કુટિધો મુનિ,
મીતાને ગિધ્ય દ્વારાએ, નિયમે નિજ મિદ્ધિ શુ ૭૪

ખીજેજ દિવસે રામે બોલાવી પુરલોકને
પ્રસ્તુત કાર્યને માટે તેજવ્યા મુનિને પછી ૭૫

૭૦ ગમ યત દિક્ષાનાળા હોવાથી પોતાના દેહને આપી રાકે નહિ
નિવેદતા=અર્પણ કરતા

બે પુત્રો સાથ સીતાને લે મુનિ રામને મળ્યા
 શુ ઉગ્યા સૂર્યને સ્વરસસ્ત્રારાણી ઋચા સહ. ૭૬
 ભગવા પહોરેલા ને નેત્રો ચણેજ દાળીયા,
 શાન્ત અગેથી તે શુર મેરે નાની સકાય છે. ૭૭
 વાળી લે નેત્રને તેની દૃષ્ટિના માર્ગથી જનો
 નીચા મુખે ઉભા હોસે કળેવી શાળની મમા ૭૮
 મુનિ આમન બેઠેલા એને આજ્ઞા કરે “નિજ
 ચરિત્રને વિષે બેટા નિશક લોકને ”. ૭૯
 વાલ્મિકિ શિષ્ય આપેલા પવિત્ર જલનું કરી
 આચમન પછી મીતા સત્ય વાણી ઉચ્ચારતા ૮૦
 “જે વાણી મન કે કાચે નહોય મે પતિથી કર્યો
 બલિચાર, મમાવી દે દેવી વિશ્વલસા મને ” ૮૧
 સતીએ એવુ કે તામા તુર્ત કાટતી ભૂમિથી
 વીજના અળગાગ શુ તેજેમ ડળ નીકળ્યુ. ૮૨
 શ્રેય કૃષ્ણપરે ધાર્યા મિહાસને ધિરાજતા
 ત્યા નિધિમેખલાવાળા સાક્ષાત્ દેવી ધરા દિસે ૮૩
 દૃષ્ટિ સ્વામી બાણી દેતી સીતાને અઠમા લઈ
 મા મા એમ કહે તે ત્યાપેમી પાતાળમા જતા ૮૪

૭૬ ઉગેના સૂર્યની પ્રતિ સ્વર અને સસ્ત્રારવાળી ઋચાને
 લઈને જતા હોય તેમ, ઉપસ્થાન મૂકતા હોય તેમ ૭૮ નીચા મુખે=
 સીતાની ખોટી નિન્દા કર્યાથી શરમાતા હોય તેમ ૮૪ તે=રામ

મીતા પાછી ચહે તેવા તે ધનુર્ધરના ધરા-
 પડે રાખ શમાવે છે પ્રદક્ષા વર્ણી વિધિબળ ૮૫
 યજ્ઞાન્તે દે રત્ન પૂજ્યા મિત્રાને ઋષિ સર્વને
 ગમે સીતાતણે રનેહ ધાર્યો તેના મુતોવિષે ૮૬
 શુધાછતે કહેવાથી દે દેશ મિન્ધુ નામને
 પ્રજાને પોષતા ગમ ભરતને દ્રવ્ય લાગ દે. ૮૭
 ભરત છતી ગધર્વોને રતો, તહીં કેવલ
 વીણા કંઠ ધરાવે છે આયુધોને ત્યજીવીને. ૮૮
 તક્ષ, પુષ્કલ-પુત્રોનો તે નામે ગજધાનીમા
 અભિષેક કરી યોગ્ય પાછા રામ કને જતા ૮૯
 લક્ષ્મણ પુત્ર પોતાના અગદ, ચક્રકેતુને
 કારાપથ તણા રાજા કરે આજ્ઞાથી રામની ૯૦
 પુત્રોને સ્થાપી મૌ એમ નૃપતિઓ પતિતણી
 ગતિને પામી માતાઓના શ્રાધ્ધ વિધિથી કરે ૯૧
 કાલ આવી મુનિ વેવે રામને કહે “ત્યાગને
 તેને જે વાત એકાન્તે આપણી ચાલતી લુએ” ૯૨
 મમતિ દે ‘લક્ષ્મણે કે તા, નૃપને સ્વરૂપે થઈ
 વંદે પ્રદક્ષાની આજ્ઞાથી “પધાગે સ્વર્ગમા હવે” ૯૩
 બળ્યા છતા, ઉભા દ્વારે લક્ષ્મણે ચર્ત તોડી તે
 રામના દર્શને આવ્યા દુર્વામાથાપથી ડરી, ૯૪
 જ્ઞાતા યોગતણા તે જે સરયૂ તીર, ત્યાગીને
 દેહ વડીલ બધુની પ્રતિજ્ઞાને ખરી કરે ૯૫

(૯ તક્ષ=તક્ષશિના, પુષ્કલ=પુષ્કરાવતી એ નામના શહેરોમ)

પોતાનો અર ચોથો એ રહેવા મ્મર્ગે જતા, રહે
 ભૂમિમા નામ ટીલા થા ના પાદમી ધર્મ શુ ૯૬
 કુશ અગ્નિન્ત કુશ કુશાવતી વિષે, અને
 સુવાક્યે અતને અશુ નાવતો લવ શાવતી, ૯૭
 રૂઢાપી મિથરમતિ જાતા ઉત્તરે અનુજ્ઞે તહ
 અગ્નિ લં, ગૃહ છોડી ના અગ્રોધ્યા પાછળે જતી ૯૮
 દૃદબ્રજીશા મોટા પ્રજના અશુધી મિતો
 તેનો માર્ગ મોઢે દત્તો ને કર્પિ રૂપ જણુતા ૯૯
 વિમાન આવીયુ જેની પાને તે બકલવસથે,
 સેવકો માટ સચૂને નીડી સ્વર્ગતણી કરી ૧૦૦
 ઘણી ગાયો તરે તેવી ગીર્દિ ત્યા તરનારની,
 નેધી મોપ્રતઃ નામે ગસિદ્ધ તીર્થ તે થયુ. ૧૦૧
 દેવોના અગ પોતાના ડોને ધારતા પ્રભુ
 બીજુ સ્વર્ગ રવે દેવો જનેવા લોક કારણે ૧૦૨
 આટોપીને દશમુખશિશ્વદેવ કાર્ય એમ
 વિધ્વસેને સ્વવપુ ધર્મુ રૈ લોક આધાર ૩૫ ૧૦૩
 મ્મધાપી લકાપતિ, પવનના પુત્રને, કીર્તિ દેશ,
 એ રતલો શુ ગિન્વિરપકે ઉત્તરે-દક્ષિણેના ૧૦૪

૯૭ કુશાવતી અને રાસાવતી (આવસ્તી) સહેરના નામે છે
 એક કુશને અને બીજુ લવને આપામાં આવ્યુ હતુ ૧૦૩
 વિધ્વસેન=વિષ્ણુ

સગ ૧૬ મો.

કુમુદતીના વિવાહ.

માતેય બીજા રઘુવીર જન્મે
ગુણેય મેઢા કુશને બનાવે
સ્વામી વડાં રત્નતણા, ધરે મા
બધુમતિ પ્રેમ કુલઃપુમાર. ૧

પુલો, કૃષી, ધેનુઉછેર હસ્તી-
શ્રદ્ધાદિ કર્મો મદલે પ્રસિદ્ધ
તે એક બીજાતણો દેશ સીમા
ન લોપતા જેમ નિધિ કિનારો ૨

એ વિષ્ણુના અશયી ઉદ્દલવેલ
જેનો ક્રિયા દાનની ચાલુ તેવો

૨ હસ્તીશ્રદ્ધાદિ=હાથી પકડના વગેરે. ૩ દાન શબ્દ ઉપર મ્લેય
છે=(૧) આપણું (૨) મદ અરવો

સામેથી જન્મ્યા સુરહસ્તિએનો
શું, અષ્ટ શાખામહિં વંશ ચાલ્યો. ૩

સૂતા જનો દીપક એલવાયા
શમ્યાગૃહે ત્યાં મધરાત જગી
દીઠી કુચે કેઈ અજણી નારી
પ્રવામીની ઝી મમ વેપવાળી ૪

છે જેની લક્ષ્મીમહીં માધુ ભાગ,
જે ઇન્દ્રશો તેજથી, બંધુવાળો,
એ શત્રુજેતાની સમક્ષ ઉભી,
જેડે કરે જે જય શબ્દ બોલી ૫

જે આલલામાં પ્રતિબિમ્બ જેમ
પેઠી ગૃહે આગળિયો દિથેલે
તેને કહ્યું વિસ્મિત રામપુત્ર
થઈ પથારીથકી અર્ધ બેઠો ૬

દારે દિથેલે ઘર પેઠી તું તો
ન યોગશક્તિ તુજમા જણાતી
આકાર ધારે દુખિયારીનો તું
મૃણાલિની શું હિમઆપદાને ૭

છામુ દરી કોણ ? તું કોની પત્ની ?
શુ આવવા કારણ મારી પાસે !

કહે સ્મરે સયમી રાઘવેના
મને પ્રવૃત્તિ પરનારીમા ના ૮

નિર્દોષ તે યોદ્ધા નૃપાળ સ્વર્ગે
જતા પિતાએ જન માથ લીધા
જેના, પુરી તે હુમણા અનાથ
થયેલની છુ અધિદેવતા હુ ૯

સુરાજ્યથી આલુજ ઉત્સવોની
મમૃદ્ધિથી મે અવકા લગાવી,
તુ સૂર્યવંશી જાહુ શકિતવાળો
છતા દયાપાત્ર દશા છુ પામી ૧૦

તુટયા અટારી ઘર સે ટડો, જ્યા
ખડેર શેરી વિષ્ણુભૂપ મારો
નિવાસ, વટોળવિખ્યા ઘનો જ્યા
ધૂર્યો રવિ તેવીજ સાજ જેવો ૧૧

તેજસ્વી ગાજ ત મુપૂરવાળી
નિગે કુતી અભિસારિકા જ્યા
તે રાજમાર્ગ ગડતી મુખાગ્નિ-
થી ખોળતી માસ કુ ગિયાળ્યો ૧૨

હુથેળીથી મુદરીએ ચપાન્યુ
મુદગગલીર અવાજ કાઢે

૧૨ મુખાગ્નિ=શિખાળો ॥ ખુ જા લાગાર્થ મ્હોમા જાણે અગ્નિ
હોય તેવો માસ થા ॥ છે

વાયોતણું તે વગડાઉ પાટે
અક્ષયુ વાગી રહી લોકતું શું. ૧૩

વૃક્ષે રહ્યા વાસની કાઠી ભાંગ્યે,
જતા મૃદંગદેવનિ નૃત્ય ભૂલ્યા,
દાવાનલેથી બળી અલ્પ પી છે
મહેલમોરો વગડાઉ થે રે. ૧૪

જે સીડીએ રંગથી યુક્ત ચણી
પૂર્વે હતો મૂકતી અપ્સર,ઓ
ત્યાં કાળિયારો હણી તુલ્કી આળે
વાધો મુકેછે પગ લોહીવાળા. ૧૫

ચિત્રે ગળે પગવને રહેલા,
દે હાથણીઓ બિમખંડ જેને,
નખાકુચે કુલ વિદારનારા
પ્રહાર કોપી સિંહના મહે છે ૧૬

જતો રહે રંગ થયેલ આખી
રતલોની નારીતણી પૂતળીને
નાગે સૂકી કાંચળીનાજ પટ્ટા
ચોંટી મતને કાચળી થે રહે છે ૧૭

અહીં તહીં ઘાસ ઉગેલ કાળા
ચૂનાળી, કાળે કરી થે હવેલી-

માં મોતીની માળ સમાન ગોરાં
 શરીરણાં કિર્ણુ ન વૃદ્ધિ પામે ૧૮
 નમાવીને કાળ દયાથી જેની
 ચુંટંતી પુષ્પો પ્રમદા, લતા તે
 મારા બગિચાની સહેછ કલેશ
 ભિલ્યોથી તેમજે વન વાનરોથી. ૧૯
 ન દાખતા દીપક જ્યોત રાતે
 દિનેય કાન્તામુખકાન્તિહીન
 ને ધૂમ ફેલાવ રહીત ગોળો
 કરોળિયાભળથકી છવાયા. ૨૦
 બલિક્રિયા રેત પર ન ચાલી,
 ન સ્નાનના ચૂર્ણથી સંગ પામે
 કાંઠે સુના નેતરકુંજવાળાં
 દેખી જલો સર્પુતણાં હું દાઝું. ૨૧
 આ પૂર ત્યાગી કુલરાજધાની
 સ્વીકારવી તો મુજને ઘટે છે,
 કાર્યે ધર્યો માનવ દેહ ત્યાગી
 સ્વીકાર્યું વિષ્ણુરૂપ જેમ તાતે. ૨૨
 રઘુતણે મુખ્ય ભલે કહીને
 સ્વીકારતો તેહ વિનાંતિ તેની,
 પ્રસન્નતા દાખી મુખે પુરીએ
 શરીરથી અંતરધાન ચાલી. ૨૩

૨૦ ધૂપ=ધૂપનો ધુમાડો જે આગલિક મનાય છે.

તે ગતની અદ્ભૂત વાત આતે
ભૂષે મલામા કહીછે દિનેને
સૌ સૂણી “આપે કુવ ગજધાની
તને વર્યો રવામી” કહી વખાણે ૨૪

કુશાવતી દે દિજ આત્રિયોને
સારે દિને સાથ લઈ જનાનો,
જતો અયોધ્યા પ્રતિ, પાછળે છે
મેના, શુ વાયુ પછી મેઘ વૃન્દ ૨૫

ધનતણી પકિતથી બાગવાળી,
ગળે પુઠે કીડનપર્વતો શા,
જ્યા છે ઘેાઘેલ વડા પ્રયાણે
મેના દિને આવતી ગજધાની ૨૬

પૂર્વ ઘેળે મેન્ય પ્રવાહુ લાંચો
તે, ધારતો મડગ ગોરૂ ૭૪
ઉગત ઝંડુ તટ લાવી મૂકે
ગહોદધિ, તેની મમાન સામે. ૨૭

પ્રયાણુ ઝર્તા નૃપ મેન્ય ડેરી
પીડા સહી ના શકતી ધરા તો
થડે રજેના મિથથી અકારો
ગણાય બીનુ પદ વિપ્લુનુ જે ૨૮

૨૭ નિધિ=સમુદ્ર મડગ ગોરૂ જન રાજા અને ચદ્ર પરત્વે જી
અર્થ ધરાવે છે (૧) મડગ જેના ગોરા જનરાજા (૨) ગોરા
મડગરૂપી જનરાજા

પ્રયાણ તૈયારી કરંતી પૂઠે
કે ઉતરી આગળ, માર્ગે જતી,
દેખાય જ્યાં જ્યાં નૃપ કેરી સેના
આખી હુશે એમજ ખ્યાલ આપે. ૨૯

એના ગજોના મદના જલેથી,
આધાતથી અશ્વતથો ખરીના,
રેણુ થતી કાઢવ જેવી તેમ
થઈ જતો કાઢવ રેણુરૂપ. ૩૦

બહુઆતી સેના બહુ ભાગમાંહી,
જે જોળતી મારગ વિન્ધ્યખીણે
તે નર્મદા જેમ મહાન શબ્દે
શુક્રાશ્રુજોને પડશે ભરી દે. ૩૧

ગેર પિલ્લી રંગિત ચક્રપાટા,
પ્રયાણ શબ્દે લખી જાય તૂરી
જેને, જતો વિન્ધ્ય વટી, ફિરાત
લોકોતણી લેટ નિહાળી દષ્ટે ૩૨

તે વિન્ધ્ય તીર્થે ગજકેરી પાજ
ખનાવી ગગા ઉતરે, બને ત્યા
નભે ઉડંતા દ્વંડાવી પાખો
હુંસો અનાયામજ આમરો શા ૩૩

રાવે કપિલે કિધ ભરમશેષ
લેનાં તનૂ પૂર્વેજ તેહકેરી
જે સ્વર્ગની પ્રાપ્તીતણું નિમિત્ત,
નાવે થકી હાલતું વારિ વન્દે. ૩૪

તે કે દિનોની મળલો પછી છે
આવી પહોંચ્યો કુશ સર્થકાઠે
ને ચતુર્થા રમુવંશીઓના
બુએછ વેદીમહીં ચંલ સો સો. ૩૫

પુષ્પદ્રુમે કેરી હલાવી ચાખા
સર્થ તણા શીત તરંગ સ્પર્શિ
વાયુ જતો તે પુરનાગમાંથી
તે ભૂપ સ્હામો દલ ચાક્યું જેનું. ૩૬

શદ્યે હણતો અરિ, લોકમિત્ર,
બળી, વળી જે બલ વંશકેરી,
રાગ ધલઓ ફરકાવતો તે
મૈન્યો ઉનારે પુરી તેહ પાસે. ૩૭

રાખ્યા નૃપે કારીગરો, થયેલી
સૂની પુરી સાધન મંપદાથી
નવી બનાવે, જ્યમ મેઘ વારિ
વપી ઉન્હાળાથકી સૂકી લોંન. ૩૮

મહાસુલા મદિરવાળી તેહ
પુરીની પૂજા પશુના બલિ દે,
રઘુવરે તો અપવાસી વિપ્રો
વાસ્તુવિધિનાપુ ફરે કરાવી ૩૯

કાન્તા ઉરે કાન્ત સમ પ્રવેશે
મહેલ જે આગળ 'રાજ' શબ્દ
યથાક્રમે એવક લોક સર્વ
ને માન દે એજ્ય મહેલ આપી. ૪૦

બેડારઅરવો, વિધિ સાથ થ લે
શાળામહી બાધી ગન્તે, પુરી તે
ચાટે મુક્યે માલ દિયે શુ નારી
આભૂષણો ધારતી સર્વ અજે ૪૧

પુરાણ શોભા ફરીથી ધરે તે
રહી પુરીમા ઋગ્વંશીઓની,
ન મૈથિલીપુત્ર ધરે રૂપકાને
કુબેર કે ઇન્દ્ર રહે જવાને ૪૨

આબ્યો ઉન્હાળો મણિ ઓઢણીમા
ગૂંથ્યા, લળે છેક ફિકારતને ન્યા
હારો, ઉઠે રવાસથી વસ્ત્ર તેવો
શિખવવા વેપ ન શું પ્રિયાને. ૪૩

અગસ્ત્યથી દર્શિત માર્ગમાથી
સમીપ આવ્યે રવિ, એતરાદો
ફિશે, શુ હુર્પાશુની શીત વૃષ્ટિ
હિમાદ્રિએથી હિમ ધાર છોડી ૪૪

ખ-યો દિને ખુળજ તાપવાળો
અને થઇ છે કૃશ છેક રાત્રી,
વિગેધી કૃત્યેથી પટેલ બુદ્ધા,
કો દપતિ ખેદ ભરેલ જાણે ૪૫

શેવાળવાણુ પગથારથી જે
દિને દિને ઊતરતુ ગૃહોની
વાવોનુ ઊઝા જહી પદ્મ દંડ
નારી નિતબોની સમાણુ વારો ૪૬

વને ઢળી સાજની મહિલાની
વિકાસથી મૌરસ કાઢતી તે
પ્રત્યેકની ઉપર લૂગ પાદ
દેને ઢરે છે ગણના શુ એની ૪૭

તા જા-લ થાં રવે દ-નખક્ષતાળા
ગાલે રહે પાખડી ચોટી જેની,
તે કામિનીકર્ણથકો ખસેલ,
શિરીષ યુષ્મે ન પડે તુરત- ૪૮

ઠંડા પુવારા વચમાં રહેલી
 ઘોચેલ જે ચદનથી ગિલાઓ
 મોંઘીપરે કૃત્રિમ વૃષ્ટિવાળા
 ગૃહે ધનાઢયો ગરમી નિવારે. ૪૯

છૂટા મુકયા સ્નાન કરી સિંચીને
 મુગંધ, ગૂઝ્યાપુલ મદિલકાને
 તે સુંદરીકેશ વિવેજ કામે
 વસંત જાતાં ગદ્ય શક્તિ ધારી. ૫૦

પરાગ એકે દંધ પીળી એવી
 અભુનની મજરી લાંબી ચોલે
 શુ શકે બાળી શરીરને એ
 કદર્યની આપની દોરી કાપી ૫૧

મુગંધી આઆકૃષ્ટ મલ જુનો
 અને વળી પાટલ કેડે પુષ્પ
 સાથે ગચ્છી શીખમ નિવાગ્નો શુ
 કામીજનોને કિધ દોપ પોતે ૫૨

કઠોર તે કાલ વિષે જનોને
 બની રહે એક વિશેષ બહાલા
 પામ્યા ઉદે તાપ હરત સેવ્યે
 નૃપાળ તે, તેમજ ચંદ્રદેવ. ૫૩

કલાપવળા તટના મથૂરે
જે મીઠી કેડાથો વધાવી લેતા
તે સુદરી ગીતની માથ વારિ-
મૃદ ગકેરો ધ્વનિ કણું રહોયે ૬૪

નાગે નિત ગે પગ ચોટી જતા,
શશીપ્રભાચાદિત તારલા શી
કાચીતણુ ભૂષણુ મૌન ધારે
છે, સૂત્રનો માર્ગ જળે લગતા ૬૫

ગર્વે ઉરાટે જલધાર હસતે
ને સુખ જેને સખી વારિ છાટે
સિદ્ધાન્ત દેશોધકી સુદરી તે
કુકુમવર્ણા જલ ખિન્દુ વર્ષે ૬૬

ધોવાઈ જ્યા પાદડી કેશ છૂટા,
સરી જતા કુ કળ મોતીઓના,
તે વેપ નારી સુખનો જલે આ
વિહારથી વ્યાકુલ રમ્ય નેયે ૬૭

વિમાનશા નાવથી ઉતરી તે
હલાવતો હાર રમે વધૂથી
રક ધે ઉખેડી નલિની ધરતો
શુ વન્ય હસતી કરિણીની સાથે ૬૮

સૂત્ર વચ્ચેનો માર્ગ પાણીથી લારાઈ જવાથી કદી મેખલા
અપાજ કરતી હતી ૬૭ પાદડી=ચત્રામણ ૬૮ નલિની=કમળનો છોડ

તેજસ્વી તે ભૂપતિસંગમે તે
અતિશયે શોભતો સુંદરીઓ,
તેને ગમે માતિ મૂળે શું વાત
કિહોં સ્પુરંતા નિલમે જડયાંની? ૬૯

રંગ્યા જલે હેમની પીચકારી-
થી પ્રીતિથી સીચતો દીર્ઘનેત્રી,
તે શોભતો તેથી બહુજ દીસે
ગેરે ઝરંતો ગિરિરાજ જાણે. ૭૦

અતઃપુરસ્વીતણી સાથ શ્રેષ્ઠ
નદી વિષે એ વિહરે કરંતો
આકાશ ગંગામહી' અપ્સરાથી
વીંટાયલા ઇન્દ્રતણી શું લીલા. ૭૧

અગસ્ત્ય પામેથી મળેલું રામે
જે કુશને રાજ્યની સાથ સોંપ્યું
જલે રમંતાં જ્યહાથી તેનું
અન્નણુતાં આજ્રણુ વારિ કુખ્યું. ૭૨

યથેચ્છ નાહી પછી નારી સાથે
તણુમહી' ભૂપ જતાંજ વેંત
વસ્ત્રો પહેર્યા પહેલોજ જોતો,
તે દીવ્ય આભૂષણહીન બાહુ ૭૩

જ્યા મત્ત હ સો ફરતા તરંગે.
 ફૂલો લતાના તટ તાણી લાવે
 તેમાં ઉનાળે સુખરૂપ સર્થૂ-
 જલે સ્ત્રીઓ માથવિહાર ધરે ૫૪

જેને તટે તળુ ગચેલ, કાઢયા
 છે મચ્છીમારે મગરો જહી થી
 સર્થૂ વિષે શ્રી-મહિમા પ્રમાણે
 નહાવા જતો વિપ્લુ મમો પ્રતાપી. ૫૫

ત્યાં ઊતરંતી પગથારે તીરે
 અન્યોન્ય સાથે ઘસતી કડાને
 તુપૂર નાદો ગ્ણકાવતી સ્ત્રી-
 થા રાજહસો ડરી દૂર જતા ૫૬

પરપરે વાગિ ઉરાડતી તે
 સ્ત્રીઓતણા મજનજાવ જોવા
 નાવે અડયો ચામર નાનુ ધાની
 પાસે કિરાતી ઉભીને કહે છે. ૫૭

મારા જનાના તણી સે કડો સ્ત્રી,
 ડાળેછ પોઈ વપુલેય જે, તે
 ચતો ખહુરંગી નહી પ્રવાહ,
 સંઘ્યાપ્રકાશ ન્યમ અજવાગો ૫૮

નાવેથી ડોળ્યે જલ, ધોઈ નાખ્યું
ખધુંય જે અજન રાણીઓનું
દે લોચનોને મદરગકાન્તિ
તેનો શુ વારિ બદલોજ વાળે ૫૬

મોટા નિતંબે, સ્તનભારથી તે
સ્વદેહને ના ઉચકી શકે છે,
જેમાં કડા ખૂતી જતા, કરે તે
તરેછ કષ્ટેથી લહેલી રાગે. ૬૦

જે કુંડળો પુખ્ત શિરીષકેરાં
મહીં પડેલાં રમનારીઓના
જલમવાહે તરતાં ઠગાતા
શેવાળ માટે ધુમનાગ મીના. ૬૧

જલે થપાટે કર તે સ્ત્રિયોની,
મોતીની સ્પર્ધા કરતી જલોની
સ્તનો પદે ઉડતી શેડમા ના
જણાય મોતીની પુટેલી માળા. ૬૨

છે ધૂમરી પાસજ નીચી નાણી,
વૌચિકને બ્રૂય, ચંડોર પાસે
સ્તનો, અહીં સુંદરીરમ્યગાત્રો
તણા જણાતા ઉપમાન પામે ૬૩

૬૩ સ્ત્રીઓનાં સુંદર અંગો જે વસ્તુઓની એમને ઉપ
અપાય છે તેની પાસે આવેલા હતા

જયશ્રીના મોહનમત્ર શુ તે
 'ડેલા પિતાએ પહેરલું', તેથી
 તે હાપુ ખૂંચે કુશને ન લોલે,
 છે ધીરને જુવણ પુષ્પ તુલ્ય ૭૪

તે ખોળવાને તગિયા મહાન
 સૌ ધીવગેને નૃપ દેછ આજા,
 ડોળી નદીને શ્રમ ન્યથા થાતા
 પ્રસન્ન રાખી મુખને ઢહો તે ૭૫

અચાન કીધા પણ પાણીમાથી
 ન આપતુ ઠઠણ હાથ લાગ્યુ
 દે'તા ધગમાહી કુમુદ નામે
 નાગે હશે લોલથી નહિ લીધુ ૭૬

પછી ધનુર્ધારી ચડાવી ઢોરી
 ધનુધ્યને કોધથી લાવ નેત્રે,
 તટે જઈ નાગ વિનાશમાટે
 ગરૂડનુ અઅ ગહે બળી તે ૭૭

તે સ્થાપતાંમાજ ધરોશુ જોલે
 તરંગના હરેત ઉછાળી ગળે
 તોડી તટે ઘોર રવેથી બાણે
 ખાડે પડેલો વગડાઉ હરેતી ૭૮

કન્યા લઇ આગળ નાગરાજ
તુર્તે શુ' લક્ષ્મી લઇ પારિજાત
જ્યાં જોલ પામ્યા મગરો જહુ તે
મથેલ અખિધ થકી નીકળે છે. ૭૬

લે હસ્તમાં કંકણ પાછું દેવા,
એ આવિઓ જોઇજ વાળી લીધુ
ભૂપે ગરૂડાસ, નમત સામે
ન સતકેરો અનિવાર્ય કોધ. ૮૦

માને ઉચે શીર્ષ નમો કુમુદ
એ, અસવેતા અભિપેક્ષ શીર્ષે
પામેલ તે પુત્ર જગત્પતિના
ને શત્રુના અંકુશ કુશને કે ! ૮૧

કાર્યે થયા માનવ વિષ્ણુનું છે
તનૂજ કપી વપુ આપ માનુ,
તો હુ શી રીતે તમ પૂજ્ય કેરો
ધન્યા વિષે વિન કદાપિ થાઉ ? ૮૨

દડો ઉછાળતી કર પ્રહારે
ખાલા અતિ કોતુક જોઇ, તારા
શુ' આભથી આ વિજયી ઘરેલું,
પડંતુ, ઉપાડી તમારૂં લાવી. ૮૩

૭૬ પારિજાત=દેવતાઇ વૃક્ષ=જંગલી સાથે લક્ષ્મી નીકળ્યા હતા.
૮૩ કોતુક=કોતુક. વિજયી=વિજય આપનાર

દોરી તણા ડાઘની રેખ લિંડી
-તુ ધારતા ચિહ્ન, અડત બે
ભૂમિતણે રક્ષણ આગળાશા
ખલિષ્ઠ હસ્તે કરી યોગ પામો ૮૪

કુમુદતી આ મુજ નાની ખેન
નિવારવાને નિજ દોષ માગે,
અણે તમારા ચિરકાળ સેવી
નકારવી તો ન ઘટેછ એને ૮૫

એવું કહી કુમુદ કંઠણ આપતો ને
સખંધી સાથ કુલભૂષણુપ કન્યા
આપે વિધિસહ મહીપતિને કહે જે
“સારા સગા મુજ તમે” વળતું વિવેકે ૮૬

ઝાળે લિયા અનલની કને લિનને માગલીડ
ચૂડે વીટયો નરપતી અહે જે સમે હસ્ત તેનો
દોષપત્યાર્થે, સુર તૂરિ બળે, નાદ પોચે દિગંતે ૮૭
ગ ધે મીઠા વળી વૃક્ષના પુષ્પને દિવ્ય મેલો
આથી નાગ ત્રિભુવનપતિપુત્ર તે ભૂપનો ધૈ
સખંધી, તે પણ કુમુદનો—પાચમા તક્ષકેથી,-
પિતૃધાતે રિપુ ગરૂડનો ભે તજે એક ણીને
લોકો વહાલો ભુજગલયથી મુકત ધૈ ભૂમિ પાળે ૮૮

૮૮ કુમુદ તક્ષકથી પાચમી પેઢીએ ચલો હતો

સર્ગ સત્તરમો.

અતિથિનું વર્ણન

અતિથિ પુત્રને પામે કાકુત્સ્થથી કુમુદતી
 નિશાના ખેડાર છેલ્લાવી, બુદ્ધિ જેમ પ્રસાદને. ૧
 પિતાવાળો પિતામાતાના વશ શ્રેષ્ઠ કાન્તિથી,
 ઉજળે માર્ગ ઉત્તર દક્ષિણ જેઉ શુ રવિ ૨
 કુલવિદ્યાતણે અર્થ, અર્થના બલુ ઉત્તમ
 તાતે એને ગ્રહાંચે છે પછી કન્યાતણે કર ૩
 કુલીન તે કુલીનેથી, યુરો તે ગુરથી કુશ
 વશીથી વશી પોતાને એડે અનેડ માનતો ૪
 કુલોચિત રીતે ઇન્દ્રને ગ્રહાય યવા ગયો,
 દુર્જય દેવને માગી હણાયો તેહને કરે ૫

૩ ઉત્તર દક્ષિણ માર્ગ—ઉત્તરાયણ, દક્ષિણાયન ૪ વલી=સપ્તમી

કુમુદ નાગરાજની બહેન એને કુમુદતી,
કૌમુદી કુમુદાનંદ શશીને શુ, અનુસરે. ૬

એક, એ બેઉમાં, બેસે ઇન્દ્રના અર્ધ આસને
બીજી સખી શચીની ધૈ લે ભાગ પારિજાતનો. ૭

સંભારી છેલ્લી આજ્ઞાને સ્વામી રણે જતા તણી,
વૃદ્ધ સૌ મંત્રીઓ સ્થાપે રાજ્યે આદમજ એહુનો. ૮

ને તેના અભિષેકાર્થે મંત્રીઓ ઉચ્ચ વેદિને!
શિલ્પી પાસે કરાવે છે મંડપ ચાર ધંલનો. ૯

ત્યાં તીર્થ જલથી પૂર્ણ હેમકુંભ ધરી ઉભા
તે સિંહાસન બેઠેલા ભૂપ પાસે પ્રધાન સૌ. ૧૦

મીઠા ગંભીર ઘોષથી ગાજતાં તૂરિનાં મુખો-
થી જણાય અવિચિન્ન થવાનું શુભ એહુનું. ૧૧

ક્રો, ચવાંકુર, અંજીરની છાલ, દીશીઓથકી
વૃદ્ધ સ્માતજને કીધી આરતી ગ્રહંતો તવ. ૧૨

પુરોહિતાદિ વિપ્રો સૌ વિજયીને જયપ્રદ
અથર્વ મંત્રથી લાગ્યા કરવા અભિષેકને. ૧૩

તેને શિરે પકી મહાન પ્રવાહ અભિષેકનો,
દીપે કાન્તિથી શંભુના મસ્તકે બનહવી સખો. ૧૪

સમૃદ્ધ, બંદી લોકોએ સ્તવ્યો તે ભાસતો તદા
આતકો અભિન-દેશે જેને તે મેઘની સમો. ૧૫

શુભ મન્ત્રે ચતા શુદ્ધ વારિને સ્નાન તેહની
વધતી કાન્તિ વૃષ્ટિથી વીજના વહિની જ્યમ. ૧૬

સ્નાનાન્તે સ્નાતકોને દે તેટલું ધન જેટલે
પૂરતી દક્ષિણાવાળા યજ્ઞો તેઓ કરે પુરા. ૧૭

તેઓ પ્રસન્ન થે જે જે દેતા આશિષ એહને
તે એના પુણ્યથી પ્રાપ્ત ફલોથી બહુ ઓછી રે'. ૧૮

દે આજ્ઞા છોડવા કેહી, વચ્ચેને માણી આપવા,
ધોસરાં છોડવા ધોરીનાં ગાયો નહિ દોહવા. ૧૯

પાંજરાના શુકો તેમ ખીખં કાંડાતણું ખગો,
મુકત થે તેની આજ્ઞાથી યથેચ્છ ઉડતાં કરે. ૨૦

મહેલના આંગણામાં તે ઓછાડ ચુકત આસને,
હાથી દાંતતણે એકો રાજનો સ્વાગ ધારવા. ૨૧

ધૂમે સૂક્યા જરી વાળવાળા પાસે, કરે જળે
ધોઈ, શૃંગારનારાઓ તે તે માજ લઈ જતા. ૨૨

માળા ગૂંથી મહીં, મોતી એરે બાંધેલી કલ્ગીને
પ્રભામંડળ શોભીતા માણેકે શયુગારતા. ૨૩

૧૭ સ્નાતકો=પવિત્ર બ્રાહ્મણ ગૃહસ્થો. ૨૨ શૃંગારનારાઓ=

કરતુરીથી સુવાસિત ચદને અંગ લેપને
કરો પૂર્વ રથે તેમાં ચિત્રો ગોરોચનાવડે ૨૪
માળાને ભૂખણો ધારી, દુકલે હમ ચીતરે
રાજ્યલક્ષ્મી વધૂનો તે વર રૂટા દિસે બહુ. ૨૫
ચોનાને આજલે વેપ જોતાં તેની છબી દિપે
મેરૂ એ ઉગતા સૂર્યમા જેમ કલ્પવૃક્ષની. ૨૬
ગજચિન્હ ઉપાડંતા સેવકો સાથ જાય તે,
ન સુધર્મા થકી ન્યૂન સલામાં, લોક 'જે' ભણે. ૨૭
ઉલ્લેચ યુક્ત તે પૂર્વજોને આસન બેસતો
ધમાયો જ્યા નૃપો કેંગ ચૂડામણિથી ગાજઠ. ૨૮
તેને બેઠે રહે ગોણી મહામંગલધામ તે
શ્રીવત્સલક્ષણે યુક્ત વિધ્યુ ઉર શુ કૌસ્તુભે ૨૯
કૌમારની પછી તુર્ત સામ્રાજ્ય પામી તે દિપે,
જેખાડપથકી જાણે પૂર્ણતા પામિયે! શશી ૩૦
સુખના ઉજળા રંગે, હસીને બોલવા થકી,
મૂર્તિમાન શુ વિશ્વાસ મેવકો એહને ગણે. ૩૧
ઔરાવત સમે હસ્તી ચડી શ્રીમાન ઇન્દ્રયો
ધન કલ્પતરૂ જેવીથી પૂર સ્વર્ગ શું કરે ૩૨

૨૭ સુધર્મા=દેવોની સભા. ૨૯ શ્રીવત્સ=(૧) અયોધ્યાના એક
મહેલનું નામ (૨) લક્ષ્મી અને વત્સ જે વિધ્યુનું ચિન્હ છે.

એક એને શિરે ધાર્યું છત્ર નિર્મલ તેજનું
આગલા નૃપના વિહ્વિત તાપ જગનો હરે. ૩૩

કિર્ણો ક્રેટ ઉગે સૂર્ય જ્વાળાનો ધૂમની પછી,
તેનેની રીત ત્યાગીએ ગુણો સાથે ઉદે થયો. ૩૪

પ્રસન્ન નેત્રથી એને પૂરસ્કીએ અનુસરે,
શરદે સ્વચ્છ તારાણી રાત્રીએ ધ્રુવને જ્યમ. ૩૫

પ્રસિદ્ધ મંદિરે પૂજેલી પૂરદેવતા કૃપા
કૃપાયોગ્યપ્રતિ દાખે હાજર મૂર્તિમાં યથા. ૩૬

અલિપેક જલે લીની વેદીએ ન મુકાઈ ત્યાં
હઃસહ એહનો તાપ સાગરતીર પહોંચતો. ૩૭

વસિષ્ઠ ગુરૂના મત્રો, એ ધનુર્ધરનું શર
આ એક મળીને સાધી ના શકે એવું માધ્યશું? ૩૮

ધર્મિષ્ઠો સાથ તે નિત્ય વાદી ને પ્રતિવાદીના
દાવા શંકાલયા જેતો જાતે આજમ છોડીને. ૩૯

તે પછી સ્પષ્ટ દેખાતા, સુમનથી નિવેદિત
પાકતાં તુર્ત યાન્યાના કૃષ્ણ સેવકને દિએ. ૪૦

નદી જે શ્રાવણે વાધી, વધુ ભાદરવે વધે
તેમ તાતે વધારેલી પ્રજા તેથી વધે વધુ. ૪૧

૩૬ પૂરદેવતા=અયોધ્યાની રક્ષક દેવી ૩૮ સાધ્ય=સાધવાનું. ૪૦
સુમન=(૧) કૂલ (૨) સાર મન યાન્યા=માગણી. ૪૧ વધે=સમૃદ્ધ થાય.

વઢે એ ન કદી મિથ્યા દીએ તે પાછું નાજ લે
 નિયમ તોડનો તોએ ઉઘાપ્યો શત્રુ થાપિને ૪૨
 સપત્તિ, રૂપ, યૌવન પ્રત્યેક ગર્વ મૂળ છે,
 સૌ તેનામાં છતાં તેનું ચિત્ત ના ગર્વ ધારતું. ૪૩
 પ્રીતિ જન્મે પ્રજામાહી દહમૂળ તરૂં મમેા
 અચળ થાય છે નવો છતાં તેહ દિને દિને ૪૪
 અનિત્ય બહારના શત્રુ વર્ણા રે' દૂર તેથી, તે
 પહેલાં નિત્યના છએ આતર શત્રુ છતિયો. ૪૫
 કૃપા તત્પર તેનામાં ચપલા જે સ્વભાવથી
 શ્રી બને સ્થિર શુ હેમરેખા કનોટી ઉપર ૪૬
 કેવલ નીતિ લીડતા, માત્ર શૌર્ય પશુપણ,
 તેથી એ બેઉને થોડા સાથે તે સિદ્ધિ ઇચ્છતો ૪૭
 ન ગુપ્ત કંઈએ રે'તું દૂતકિરણ ગ્રેરતા
 નૃપને મંડળે જેમ ઘનશુકત રવિ તણે ૪૮
 ગત્રાને દિનના લાગે નૃપો માટે વિહિત જે
 વિકલ્પ ત્યાગીને તે તે નિશ્ચયે આચરે સહુ ૪૯
 પ્રતિદિને કરે એહ મત્રણા મત્રિઓ સહ
 ધયા છતાં પડે ના તે બહાર દ્વાગ્ન ધથી ૫૦

૪૨ પોતાનું કરેનું રૂપનો તેથી નિયમ તોડનો કહેવાય

અલ્પયા એક જીમ્મથી નિજ ને પરમાં ઝુક્યા
 ગુપ્ત હતોથી લગે તે સૂતો ચોખ્ય સમે છતાં. ૫૧
 તે અરિ રોધનારાને કિલ્લે ચડાઈ ના થતી
 ન મિહુ ગજનો હન્ટા લયે ગિરિ ગુફા સુવે. ૫૨
 આરંભો લવ્ય મુખના, મંભાળે વ્યય મુકત જે
 ગર્ભે શાળ તણા ચોખા જેમ ગુપ્તજ પાકતા. ૫૩
 વૃદ્ધિને પામિયો તોએ વિમાર્ગે ન પ્રવર્તેનો,
 ભરતીમાંય દેલાતો ખારો નિધિ નદી મુખે. ૫૪
 પ્રજા કેરો અમંતોય શક્તિ તુર્ત શમાવવા,
 ન કરે કાંઈએ જેનો ઉપાય કરવો પડે. ૫૫
 છતી શકાય તે સામે ચડે સમર્થ તોય તે,
 વાયુ સાદ્ય છતાં દાવાનલ જલે ન પ્લેંચતો. ૫૬
 ન હણે અર્થ કામાર્થે ધર્મ, ધર્માર્થે જેઉ તે,
 કામે ન અર્થને, અર્થે વા કામ, ત્રણમા સમે. ૫૭
 નીચા રાખ્યે લલુ કેં ન કરે, નડે ચડાવતાં,
 તેથી તે રાખતો મિત્રોને મધ્યમ સ્થિતિ વિષે. ૫૮
 નિજને પરનુ માપી શક્યાદિનુ બલાબલ,
 પોતે બલિષ્ઠ લાગે તો ચડે, વા શાન્ત જેસી રે. ૫૯

૫૩ અહીં રાજના આરંભો=સત્કાર્યો રાજના ચોખા સાથે
 સરખાવ્યા છે પ્રથમ જે પદોમાં પ્લેંચ છે મુખ્ય (૧) આરંભ (૨)
 મહો. વ્યય (૧) નાશ (૨) અર્થ

ભજે સૌ કોશ જો હોય, તેથી તે ધન મંદરે
વધાવે ચાતકો ગર્ભે જલવાળાજ મેઘને. ૬૦

હુણુતો અગ્નિના કામો તે ઉદોગી સ્વક્રમમાં
છિદ્ર જોઈ રિયુને દે ઘા, નિજ છિદ્ર ઢાંકતો ૬૧

સૈન્ય તે સયમી કેરું, તાતે પોપેલ, અશ્વને
શીખેલ, યુદ્ધજીવી તે નિજ દેહ સમું, પ્રિય. ૬૨

હરે ના સર્પમણિ શુ શક્તિ તેની તણે અરિ
અરિની શક્તિ તે જોયે, લોહશુ લોહ મુખક ૬૩

નદીમા વાવની જેમ, અરણ્યે બાગની જ્યમ,
ગિરિઓમા ગૃહે જેમ વણુઆરા ફરે મુખે ૬૪

વિધ્નાથી તપને રક્ષે, સપતિ તસ્કરો થકી,
વર્ણને આશ્રમો એને દે છઠ્ઠો ભાગ તો કંમે ૬૫

ખાણથી પ્રસવે રત્નો, ફોત્રે ધાન્ય, વને ગળે,
ગ્યાની જેટલુ એને વેતન પૃથ્વી આપતી ૬૬

બાળી પડાનન શો તે, સાધવા મોઘ્ય કાર્યમા
પડગુણોને બલો ડેરા પ્રયોગે બાણિતો થતો ૬૭

કંમે તે ચોજતો ગજનીતિ ચાર પ્રકારની
અઢારે તીર્થ સુધી, ને નિર્વિમ્લ ફલ લોગવે ૬૮

૬૦ કોશ=ખખનો ગર્ભે=અંદર ૬૨ યુદ્ધજીવી=યુદ્ધ ઉપર જીવનાર,
યુદ્ધમાજ જેના જીવનનો રસ હતો ૬૩ તણે શક્તિ, ખણ, સસ
અને લક્ષ્મી. ૬૭ સધિ વગેરે ૭ મુજો એને ૭ જાતના સૈન્યથી,

કપટયુદ્ધ ભલે તોયે ન્યાયે લડનારને
જયશ્રી વીરની ગ્રેમી ભજે શુ અલિસારિકા. ૬૯

અરિનાશ થતાં તાપે જોને યુદ્ધમંગના,
આવે, શુ' ગ ધહુસ્તીને ગંધે ભાગ્યે ઝિજ્ઞ ગજો. ૭૦

વૃદ્ધિને કાય પામે છે અંદ્ર તેમ અમુદ્રએ;—
તેઓ જેમ વધે, ક્ષીણ તે તેઓ જેમ ના થતો. ૭૧

અતિ દરિદ્ર વિદ્વાનો યાચવા તે કને જતાં,
મેઘો નિધિ કને જેમ, દાતારપણુ પામતા. ૭૨

સ્તુત્યજ કરતો કર્મ, લભતો સ્તુતિ સાંભળી,
સ્તુતિકર્તારના દેખી તેનો તોયે વધે યશ. ૭૩

હણતો દર્શને પાપ તરવ પ્રકાશથી તમઃ
સદા સ્વતત્ર લોકોને કરતો સૂર્ય શુ ઉગ્યો. ૭૪

કુમુદે સૂર્ય કિર્ણો ના પડે, પડે શરીતણા,
શુભો તે શુભાવન્તાના માર્ગ વિરોધીમાં કરે. ૭૫

અશ્વમેધાર્થ જયને ઇચ્છતા તેહની ક્રિયા,
અરિને છેતરે તોએ થતી ધર્માર્થ કેવલ. ૭૬

પ્રભાવે ચડતો આમ શાસ્ત્રે દાખેલ માર્ગથી,
ભૂપોનો તે થયો ભૂપ, દેવોનો દેવ ઇન્દ્ર શુ' ૭૭

ગુણના સામ્યના યોગે પાત્રમે લોકપાળમા,
 કદ્યો મહાભૂતમા છઠ્ઠો, આઠમે કુલપર્વતે ૭૮
 છત્રો રહિત કીધેલા માથે ધરેછ એહુની
 આસાપત્રલખી ભૂપો દેવો જેમ મહેન્દ્રની ૭૯
 મહાયજ્ઞે દક્ષિણા દે વિપ્રો એ રીત પૂજતો
 જેથી કુમેરને એનુ નામ એન્જ થાય છે ૮૦
 ઇન્દ્રે વૃષ્ટિ સમ કિધ, યમે વ્યાધિની વૃદ્ધિ ઝોકી,
 વારો માર્ગો વડણ કરતા નાવિજો માટ સારા ૮૧
 કેશો વૃદ્ધિ ધનદ કરતા પૂર્વજો રાખી લભે,
 એને દહે વિનત નૃપ શુ મેવતા લોકપાદો ૮૨

૭૮ લોકપાળો ચાર છે ઇન્દ્ર, અગ્નિ વાયુ ગ્રમ મહાભૂત
 પાત્ર છે પૃથ્વી જલ નેજ વાયુ આકાશ કુલપર્વતો-મુખ્ય
 પર્વતો સાન છે મહેન્દ્ર મહત્ત્વ, સર્વ શુદ્ધિમાન ઋદ્ધિ વિન્ધ્ય
 અને પારિવાન ૮૧ વિનત=નમેવા=નમાવેલા

સર્ગ ૧૮ મો.

વંશાવળી.

તેને થયો છે સુત નૈવધેના
ભૂપાળ શ્રીઅર્થપતિની પુત્રી-
થકી, કટો નૈવધ નામ જેને
ન નૈવધાદ્રિ થકી લેશ ન્યૂન ૧

પ્રજાતણે ઝક્ષણ શક્તિવાળા
જીવાન ગૂરા થકી તાત રીઝે
સુવૃષ્ટિ યોગે સહુ લોક જેમ
અનાજનો પાક તયાર લાળી. ૨

શબ્દાદિ કેરી ચિન્ન મોજ માણી,
સોપી દઇને નૃપ શબ્દ તેને,
કુમુદતીપુત્ર કુમુદ જેવી
શુદ્ધ ક્રિયાથી મળ્યું સ્વર્ગ પામ્યો ૩

૩ શબ્દાદિ=વિધયો.

તે કુશનો પુત્ર સરોજનેત્ર
મસુદ્રગ લીર, મસુદ્ર મોતી
ભૂ એક છત્રે પુર આગળાશી
લાળી ભુજે એકજ વીર પાળે ૪

તે કેડ તેના નવ નામ પુત્ર
અગ્નિ સમો તે કુવવક્ત્રી પામ્યો,
કરેછ પદ્માનન તેહ શૂર્ણ
મૈત્ર્યો અરિના ળકના વનોશુ. ૫

જેની લક્ષ્મી તા નલચારી ગાથા
તેને થયો છે નલચારી પુત્ર,
પ્રખ્યાત થાતો નલનામધી જે
ઠહાલો જનોને નલમાત્ર જેવો ૬

તે પુત્રને ઉત્તરવેસ્યોતુ
દૈ રાજ્ય તે ધાર્મિક ભૂપ જાતો,
જાણે જગના ઉપદેશથીજ
મોક્ષાર્થ દેવા મૃગ જાતિ માવે ૭

થયો ગણેમા જ્યમ પુડરીક
અજ્ય તેનો સુત પુડરીક
પિતા જતા, ધી અહી પુડરીક,
જેને વરી પુડરીકાક્ષને શુ ૮

પ્રજાતણા રક્ષણમાંહી દક્ષ,
 તે ક્ષેમધન્વા સુતને ક્ષમાળા,
 સોંપી ધરા તેહ અમોઘચાપ
 ધારી, વને જૈ, તપ ધીર સાધે. ૯
 તેને થયો દેવ સમાન પુત્ર
 જતો રણે આગળ, જેનું નામ
 પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગે થયું, દેવ પહેલું
 અનીક બીજું પદ ધારનારું. ૧૦
 પ્રસન્ન પુત્રે કરવાથી જેમ
 તે પુત્રવાન, તેમજ તેહ પુત્ર
 સુપુત્રના વત્તલ તાતનાથી
 છે તાતવાળો જગમાં ગણાયો. ૧૧
 તેમાં પહેલો નિજ તુલ્ય પુત્ર—
 ને વર્ણ આરેયની દૈ પુરાને
 તે યજ્ઞકર્તા ગુણ કેરી ખાણ
 જતો સહુ યાજ્ઞિકની ભૂમિમાં. ૧૨
 તેને થયો સયમી પુત્ર, મીઠી
 વાણીથી બહાલો નિજ શત્રુનેએ,
 પહેલા બિનેલા મૃગના દિલોને
 હરી શકાયે મધુરા સુરોથી. ૧૩

૧૦ દેવ+અનીક=દેવાનીક આ શબ્દમાં 'દેવપદ' પહેલું અને
 અનીક બીજું છે. ૧૨ યાજ્ઞિકની ભૂમિ=સ્વર્ગ, જ્યાં યાજ્ઞિકો (યજ્ઞ
 કરનારાઓ) ભવ છે.

અહીનગુ નામધી પૃથ્વી આખી
મહાન બાહુબળયુક્ત યાજે,
છે હીનના સંગથી સુકત તેથી
બુવાન એ દુર્વ્યસનો વિનાનો ૧૪

પિતા પછી તે જનવૃત્તિજાણ
ચતુર્દશા ભૂપ ચતુર થાતો
અચૂક આર્ય ઉપાયથી ગુ,
પુરુષ ખોવા અવતારધારી ૧૫

તે છતનારો અરિ, દેવ લોક
જતા શ્રી તેના સુત પારિયાત્ર-
ને સેવતો મસ્તક ભ્રમ્યવાળો
જે ભુતિયો છે ગિરિ પારિયાત્ર ૧૬

શિલાગુ ખડાળુ ઘર જેવું તેને
ઉદારશીલે શિલ પુત્ર થાતો
શરેથી છાત્યો અરિપક્ષને જે
છતા લગતો સ્તુતિ સાલળીને ૧૭

તે બુદ્ધિ સપન્ન બુવાન પુત્ર
ને નીમી સ્થાને યુવરાજકેરે,
માણે મુખો, છે મુખનુજ રેખી
નૃપોત્તલુ છવન કેદી જેવું ૧૮

૧૪ અહીનગુ=અ હીન=આખીનગુ=(ગિતુ ક્રમવાન ૩૫)=
પૃથ્વી, અહીનગુ=આખી પૃથ્વી વગેરે હીન=દનકા.

રાગે લયે લોગથકી અતૃપ્ત,
વિલાસીનીનાં રૂપ માણવાને
અમર્થ તેને સુગતે અશક્ત
વૃથા અદેખી હરતી જરા તો. ૧૯

ઉનાલનામે મુત ખ્યાત તેને,
સાચે હોતો જે ઉંચી નાભિવાળો,
થયો બીજો પંકજનાભ જાણે
નૃપોત્તમ અકની નાભિ જેવો. ૨૦
તેની પછી માંભળવા પ્રમાણે
છે વજ્રધાગી અમ પુત્ર તેનો
દે ત્રાડ જે વજ્રશી મનખાણે
ભૂષિત પૃથ્વીપતિ જેહ થાતો. ૨૧

તે પૂણ્યથી સ્વર્ગ જતા અગ્નિ
ઉખેડનારા મુત એહ નાને
લજે છ શ્રીશંખણને વરા તો
ખાણેથી કાઢ્યા મણિ કેરી લેટે ૨૨

તે મણિ પામ્યે પદ તાતનુ લે
સ્વરૂપમા અગ્નિન ને રવિશે

૨૦ પંકજનાભ=વિષ્ણુ ૨૩ અગ્નિન=દેના વેદ

નિધિતટે સૈનિક અપ્રવ રે'તાં,
જેને પુરાણી બ્યુષિતાપ્રવ કે'તા. ૨૩

આ રા ધી વિપ્રવેશ્વર એ નૃપાળ
જન્મ્યો થઈ વિશ્વસહુ રવરૂપે
ત નૂજ જે વિશ્વતણો સખા ને
વિશ્વંભરા આખીય પાળનારો. ૨૪

તેને થયો પુત્ર હિરણ્યનાભ
અંશે હિરણ્યાક્ષરિયુ હતા જે,
ન્યાયી, અતિશે અરિને અસહ
થતો શુ' અગ્નિ પવનપ્રસંગે. ૨૫

દે પિતૃઓનું ઋણ તેર વૃદ્ધ-
વયે સુખે અતરહિત લેવા,
આજ્ઞાનુબાહુ સુતને ણનાવી
રાજા, કૃતી વધકલ ધારી થાતો. ૨૬

રવિકુલે ભૂપણ, એમ કાઢે,
તે ભૂપને ઉત્તરકોશલોના,
કાશલ્ય છે ઔરસ પુત્ર જન્મ્યો
નેત્રોતણો હુપ' શુ' અંદ્ર ખીલો. ૨૭

૨૩ બ્યુષિતાપ્રવ=અદાર રહેલા છે ઘોડા જેના એવો સંજ્ઞાર્થ થઈ
ગયો. ૨૪ વિપ્રવેશ્વર=સિવ. તે રાજા પોતે વિશ્વસહુ નામના પુત્ર રૂપે
જન્મ્યો. ૨૫ હિરણ્યનાભ=વિષ્ણુ હિરણ્યાક્ષરિયુ=વિષ્ણુ.

યથેથી પ્રહાની મલા વિશે જે
પ્રસિદ્ધ, પામ્યો ગતિ પ્રસકેરી,
ગો સોંપી મત્તા નિજ પ્રફલિત
પ્રસિદ્ધ નામે નિજ પુત્રનેજ. ૨૮

તે શામને અંકિત ભૂમિ વંશે
શિદામણી, પીઠ વિનાજ પાળે
મુ પુત્ર વાળો નિરખંતી એ ન
હર્ષાદુ લાવી રીઝતી પ્રજા મો. ૨૦

જે પાત્ર ભલે ગુરૂ સે વનાથી
વળી ગરુડધ્વજશો રૂપાળો,
તે પદ્મપત્રાક્ષ મુતે કિયો છે
મો પુત્રવંતો મહીં શ્રેષ્ઠ તેને. ૩૦

નિવારી હૈને વિપયોથી તૃષ્ણા,
તે વંશજે માગવો વંગવેસો
ત્રણેય તીર્થોદક માંહી નાહી,
તે પામનો દેવતાપુ ગતિને ૩૧

જે પુષ્પરાગો લજવે પ્રભાચી,
તે પુષ્પને પોતી પુનેમ બાચો
તેની મહિપી, ઉદયેથી જેને
સો પુષ્પિ પામે, શુ ણિજેજ પુષ્પે. ૩૨

દે પુત્રને ભૂમિ મહાશયે તે
 પ્રલિષ્ઠ લેમિનિની માધી સેવા,
 તે યોગવેતાથડી યોગ પામી,
 જન્મેથી પહીતો જનતો અજન્મા ૩૩

તેનો પછી લે કુવ તુલ્ય પુત્ર
 પામ્યો મહોને ધ્રુવસધિ નામે,
 વડા વધુ એ તૃપ સત્યસધ-
 ની સાથ શત્રુ કુવ સધિ માધે ૩૪

રૂપે ટટો એકમના સશીથો
 સુદર્શન જ્યા હલ બાળ, પુત્ર,
 શિકાર એ લે મૃગ ને નવાળો,
 સિંહ હણ્યો તે જનમાહી સિંહ ૩૫

રાજ વિના દીન પ્રજા નિહાળી,
 અમાલ્ય મૌ, મદગત ભૂપ ફેરા
 કરે કુચે એકજ તન્તુ-તેને
 માકેતનો એકમતેથી સ્વામી ૩૬

બાલે-દુવાળા નણ જેવું તેમ
 અરણ્ય જેવું શિશુ મિહ છે જ્યા,
 મરોજ ફેરી ડળીવાળું વારો
 જેવું રડતું કુલ ભૂપ નહાને. ૩૭

સ્વીકારતા તાજ સહુ પ્રજાએ
માન્યો નકી તાત સમો થવાનો,
છો મેઘ નાના ગજશોજ, વાયુ
જો થાય સહામો, દિશ છાઈ દે તો. ૩૮

સ્વારો ગ્રહે છે ગુણ વજ્ર જેનાં
ગજે ચડી રાજપથે જતાને
છ વર્ષના તોય મહાનુભાવે
પિતા સમા માનથી લોક જોતા. ૩૯

પિતાનું સિંહાસન આપુંએ તે
એનાથી ના પુરું ભરાઈ રેવું,
શુવર્ણશી ઉજ્જવલ તેજકેરી
સંપતિથી થે જમણા ભરી દે. ૪૦

ન સ્પર્શતા બાજઠ હેમ ફેરે,
જરાજ એથી લટકંત નીચે,
તેના પદે લાખથી રંગીયા સૌ
ભૂપો ઢામે ભૂપિત મસ્તકેથી. ૪૧

નાના મણિ કેરું પ્રભાવવાળા
જેવું 'મહારતા' ન નામ મિથ્યા,
તેવો 'મહારાજ' પ્રસિદ્ધ શબ્દ
તે બાળ માટે નથી લેશ વ્યર્થ. ૪૨

મે ખાલુ જેને ચમગે હજે છે,
 બુદ્ધિ વળી ગાલપગે સુલતા
 તેના મુખેથી વ્યગ્ધ ગમ્
 નિધિ તો મે નવ જાય ખાલ્યો ૪૩

જ્યા હેમડો વગે પરી તે
 લલાટ જેનું તિલકે મુહાતુ,
 રિપુ રત્નીઓના તિલકે વિનાના
 મુખે કંઈ તે હમતા મુખાળો ૪૪

શિર્ષવધી કોમલ જે વિશેષ,
 અનુભવે છે શ્રમ ભૂતલેએ,
 મહાનુભાવેથી છતાં ધરાની
 અત્યંત ભારે ધરતો ધરાને ૪૫

લખેલ પાટીપર અક્ષેપી
 લિપી પુગી ગીર્ણી રસાય પહેલા,
 વિદ્યાવિષે વૃદ્ધની સમતે તે
 પામ્યા ફોલો દંડની નીતિકેગ ૪૬

એના ઉગે પૂરે ન સ્થાન નેધ
 મ્હોટો થવા માટજ વાટ નેતી
 એને લલતી ન શુ લક્ષ્મી ભેટે
 શિરે ધર્યાં છત્રની છાય કેવે ૪૭

જે ધોતરાની ઉપમા ન પામ્યા,
જ્યા કાલ ના ગામની દારી રે.
તદવાગ્ની સ્પર્શી ન મૂઠ જોણે
તે બાહુ તેનો ભૂમિ તોય પાળે ૪૮

અમો જતા માત્ર ન અગ લાગે-
જ, ઝોહના સુદૃઢ વૃદ્ધિ પામે
બહાલા પ્રજાને ગુપ્ત વશના જે
આરભમા સૂક્ષ્મ, વિગાલ થાતા ૪૯

ફરે શુ પારગત પૂર્વ જન્મે
વિદ્યા, શુકતે નહિ ઈવેશ દે.
ત્રિવર્ગીય નાથન તણુ વિદ્યા
અહે, વળી પૂર્વજની પ્રજાને ૫૦

તે અન્ન વિદ્યા શિખી, પૂર્વકાયા
કે આગળે ગખી, ઉચ્ચાજ બાધો
વાળો, મુહે બધ નમાની કાળી,
શરાણુ ડાને સુધી ચાપ તાણે ૫૧

પછી મધુ વનિતાના ને ને માણવાનું
મનમિજતકેડ પુષ્પ પ્રેમાકુરાણુ

કુદરતી સહુ અગે ભૂષણોરૂપ તેને,
રમાણુનું પદ પહેલું ચાવન પ્રાપ્ત થાતું. ૫૨

દૃતિજન દરશાવી મૂર્તિનાં ચિત્રથી જે
અધિક રૂડી, અમાત્યો શુદ્ધ સંતાન લેાલે
નૃપતિ તણી સુતાઓ લાવિઆ તે, શહેલી
પ્રથમ પૃથિવી લક્ષ્મી મેળની શોકય યાતી ૫૩

સર્ગ ઓગણિશમો.

અગ્નિ-વર્ણના મંગાર

સુતમા પ્રથમ રાઘવે નિજ
રથાન અગ્નિ અમ તેજનો સુત
અગ્નિવર્ણ અલિપેડથા મુખી
વામ વૃદ્ધવય કીધ નેમિવે ૧

તીર્થવારિથી વિવાસવાવને
નેજને દગલ છાઈ ભૂમિથી
ગ્હેવને વિમરી ઝુપડીથડી
સચતો તપ તણ દેવમૃહા ૨

તેહુનો સુત, મળેલુ રક્ષતા
લેશ લેન શ્રમ, શનુ શાસક

૧ નેમિવે=નેમિપારખ્યમા.

કુદરતી સદુ અગે ભૂષણોડપ તેને,
રમણનુ પદ પહેતુ ચૈવન પ્રાપ્ત ધાતુ ૫૦

દૂતિજન દરશાવી મૃતિ'ના ચિત્રથી જે
અધિક ડહી, અમાત્યો શુદ્ધ મ તાન લોભે
નૃપતિ તણી સુતાઓ લાગિઆ તે, ગહેલી
મધમ પૃથિવા લક્ષ્મી જેઉની ચોકચ થાતી ૫૩

અર્ગ ઓગણિશમો.

અગ્નિનર્જુના યાગાર

સુતમા પ્રથમ રાઘવે નિજ
રથાન અગ્નિ સમ તેજનો સુત
અગ્નિવર્ણ અભિષેકથી મુખી
વામ વદ્ધવથ હીષ નૈમિષે ૧

તીર્થવાગ્ધી વિવામવાચને
નેજને દન્ભ છાઈ ભૂમિથી
મ્હેવને વિનરી ગુપ્તીયકા
સચતો તપ તણ ક્વમ્પૃહા ૨

તેહનો સુત, મળેલુ રક્ષતા
લેશ લેન શ્રમ, શનુ શાસક

તાત ભૂમિ છતિયોછ, એહને
માણવા, ન શણગારી નખવા ૩

કામી એ કુલની રીત જાતથી
કેટલાડ વરમો અનુમર્યો
મોપી તે પછી નહુ પ્રધાનને
ચાવન શી વશમા વિતાડનો ૪

કામિની મહ વન ત મામીના
તે મૃદગ ક્વનિયુક્ત મદિ
પૂર્વ ઉત્સવ છુટાય એ વધુ
મ પદા મહિત અન્ય ઉત્સવે. ૫

એ ક્ષત્રિય સુખ ધન્દ્રિયો તણા
ની વિના વિતતી ના સહી શકે,
મહેશમા દિવમ ગત માણતો,
દે ન ધ્યાન જન આતુર પ્રતિ ૬

મત્રીઆમહથકી ઝદીકબ્બે,
આપતો જનનુ માગ્યુ દર્શન
તે થતુ ચરણ બાગીગોખથી
એ નૃપે લટકતો ધર્યા થકી ૭

ક્રિકડે ચરણ એહ વદતા
કોમળા સ્વનખ રગ રગીઓ,

બાલ સૂર્ય કિરણો પડયાં જહિં
તે સરેજ તુલના ધરાવતો. ૮

જ્યાં જીવાનીથી ઉંચાં રતનો ચક્રો
આફળી કમલ વાવમાં હલે ✓
ગુપ્ત છે રમણનાં ગૃહો જલે
ત્યાં રમે છ અનિગાહ કામથી. ૯

છાંટતાં જલ લુછાઈ અંજન,
લાલ રંગ અધરેથી સાફ થે,
પામી મૂળ મુખકાન્તિ એહને
સો વિશેષ લલચાવતી હતી. ૧૦

મીઠી ગંધ મધુનીથી જેવતી
પાનભૂમિ પ્રતિ, તે પ્રિયા સહ,
જય હાથી જ્યમ હાથણી સહ |
ખીલતાં કમળથી ભર્યાં સરે. ૧૧

એ અતિ મહત્ત્વ કારણ સ્ત્રીઓ
એહના મુખનું મધ ધરછતી,
કાઠિલો બકુલની સમાન તે
મધ નારી મુખ દીધું પો જાનો. ૧૨

૧૨ બકુલ અને અશોક વૃક્ષો સ્ત્રીઓના મુખમાંથી મધ
જાંટવાથી ખીલે છે એવી માન્યતા છે.

અંકમાં રમણ ચોખ્ય બેઠ્યો
ખાલી રાખતી ન અંક એહનો
એ મનોહર સુરોની ખીન ને
રમ્યગાત્રી વળી મીઠું બોલતી, ૧૩

પુષ્કરે કર દિયે હલી રહે
માળ, કંકણ; હરાઈને મન
નર્તકો અલિનયે ભૂલી જતી
લાજતી વડિલ પાસ તે થકી. ૧૪

રમ્ય નૃત્ય પછી યાકરવેદથી
વીખ્યાં તિલકવાળું તે મુખ
ચૂમતાં પ્રીતથી ફૂંક દે, રહે
ઇન્દ્ર ને વરણથી વધુ સુખે. ૧૫

કામ્ય વસ્તુ નવીમાં પ્રસકતના
ગુપ્ત ને પ્રકટ યોજનાતણા
સંગમે અરધ ભોગબધા રહે
વલ્લભા તુરત પાસ પહોચતા. ૧૬

આંગળીની દિશીથી ત્રછોડવું
વાકું લાળવું, ચઠાવી ભંમર
કાંચીથી ફરી ફરીથી બંધન,
છેતરી પ્રિયતમા મહેછ તે. ૧૭

૧૪ પુષ્કર=ઢોલક. ૧૬ પ્રસકત=આસકત રાગ એની બીજી
પ્રિયતમા રાગના સમાગમમાં બંગાણ પાડતી

રાતમા રમણુને દિને પુઠે,
બેસી દૂતિજ પિઝાનતી ત્યમ,
ખેલીતી પ્રેમ વિરહુથી ખ્યારીનાં
ભૂપતે વચન ભીરૂ સાલજે. ૧૮

રોકવાથી મહિષીતણા જતા
નર્તકી ન મળતી વિષે મન,
એનું અગ ચિતરે, જુઠી પડે
પીછી આગળી તણા પ્રસેવથી ૧૯

શોડયના પ્રણય ગર્વથી બળી,
કામ વૃદ્ધિથી વા નૃપાવને
લે જઈ મિપથી ઉત્સવે તણા
રોપ ત્યાગી કરી અર્થ સિદ્ધ લે ૨૦

લોગ ખૂબ ડરવાથી મોહક
દષ્ટિથી, ખીજતી છેહ પીડથી,
ખ્યારી અજલિ રચી રિઆવનો,
પ્રેમમા સિધિનું દુખ કે વળી ૨૧

શોડય નામ વદવાથી સ્વપ્નમા,
વેગ લેતી વિણ બોલી, ચાદર,
અશ્રુથી લિજવી ફેરવી મુખ
સેજ, ચૂડી કરી કેપ ભાગીને ૨૨

૨૨ સેજ=સેજના=શપ્તમા

પુષ્પસેજ રચી જ્યાં લતા ગૃહે
જાય દૂતી દરશાવિયે પથે;
માણુતો રમણ દાસી સાથ તે
રાણીના લાયથી મૂળતો જતો. ૨૩

“નામ તાહરી પ્રિયાનું સાંભળી
હું ચહું છું ગુલ લાગ્ય એહનું
કામના બહુ મને” કહે વધૂ
નામ વીસરી જતા નૃપાળને. ૨૪

કુંકુમે ભરી, છુટેલી માળ જ્યાં
તૂટી કાંચી, ખરડાઈ લાખથી
સેજ, દાખવતી કામકેલીને
ઉઠતાં નૃપ વિલાસી એહનાં. ૨૫

તે સ્વયં યુવતી પાદ રંગતો
મેખલાસ્થલ નિતંબભૂમિને,—
ઢોલું જ્યાં ફૂલ-જોઈને ચતાં
નેત્ર લુપ્ત, નવ ધ્યાન પૂરું દે, ૨૬,

ચુંબને અધર જ્યાં ફરી જતો,
તે રૂંધાય કર નીવિ છોડતાં
તે પ્રિયારમણ, વિન્ન ઇષ્ટમાં
કામદીપન વિશેષ થાય છે. ૨૭

૨૬ નિતંબભૂમિ=જઘનસ્થલ. ૨૭ વિદ્ય ઇષ્ટમાં=ઇષ્ટેલી
વસ્તુમાં જે વિન્ન થાય છે તે. પ્રિયાનું રમણ=કીડા.

ઉપહાત્ર સહ પાછળે ઉભી
હાથેયસુદર છળીથી દર્પણે
લોગ ચિન્હ નિરખતી ખ્યારીને
નીચું મૂકા શરમથી ઢળાવતો ૨૮

ભીડી કંઠ મૃદુ બાહુઓ, અને
અગ્રુઠા ઉપર પાની મૂછીને
ખ્યારી સેજ તજતારું માગતી
વીતતા રજની છેલ્લું ચુંબન ૨૯

ઈન્દ્રથી વધુ ડડા નરેન્દ્રના
વેષને નિરખી દર્પણે ન તે
તેટલો દિશ રીઝે છ જેટલો
લોગનુ નિરખી સ્પષ્ટ લક્ષણ ૩૦

મિત્રકાર્ય મિત્રથી સમીપધા
બચ અસ્થિર થઈ આ રોકતી
કેશ જાલી કહી “બાણીએ શઠ,
તાડે આ છટકવા તણુ મિત્ર ’ ૩૧

ઠંઠસૂત્ર સુરતો તણુ મિત્રે
થાકી ફૂર રમણોતાણા શ્રમે
જ્યા સૂચ સ્તનથી લુછયુ ચ દન
તે વિશાળ ભુજમા સીઓ મુવે ૩૨

૨૯ અગ્રુઠા ઉપર પાની મૂછીને=ન ભીડી શકાય તેવી રીતે
અગ્રુઠા પાનીથી દવાવી રાખીને ૩૨ કંઠસૂત્ર=એક પ્રકારનું સુરત
કીડાનું આસન

સંભાર્ય નિશામાં ફરે છુપે
 સુપ્ત દૂતિ વચને અગાડી ને
 “કામો, કેમ તિમિરે ઠગી જશે ?
 બોલી ખેચો જતી એહને પ્રિયા. ૩૩

અંદ્ર તેજ સમું સ્પર્શનું સુખ
 હું કુમુદથી લય્યા અદેવર-
 કેરી એહ ઉપમા ધરાવતો,
 જાગતાં રજની, ગ્રંથતાં દિને. ૩૪
 જોઈ છે દશન ડંખ, વેણુ ત્યાં,
 ખીન જાંઘપરના નખસતે,
 પીડતી બજવતાં, પ્રિયા તઢા
 વક્રનેન દિલ એનું ખેચતી. ૩૫

અંગ, ચિત્ત, સુરથી રમ્યુ, છુપુ,
 રત્રી વિવે શિખવીને બતાવતો,
 નૃત્ય, મિત્ર નિકટે, પ્રયોગના
 દક્ષ શિક્ષકથી વાદ આદરે. ૩૬

રક ધ છે કુટજ તેમ અર્ણવ-
 માળ નીપરજલેપ ધારતો,
 તે વિહાર વરપા વિવે કરે
 મત્તભોરલર કેલિ પર્વતે. ૩૭

૩૫ વક્રનેન=તુલ્ય આરી પીમ્લું કારણ છે એમ વાકી દૃષ્ટિથી
 સૂચવતી. ૩૬ વાદ=સ્પર્શ. ૩૭ નીપ=એક વૃક્ષ.

સૂતી કલેશથકી ફેરવી મુખ
મુદરી વિનવવા અધીર ના,
મેઘની ગરજનાથી બહીતી તે
ધમ્મતો પણ, લિડાય બાહુમા ૩૮

બાધિયા બહી ઉલ્લેચ મહેલ તે
મુદરીની સહ કાર્તિકી નિશે
મુરતશ્રમ હરતી માણતો
મેઘથી રહિત ગૌર ચદ્રિકા ૩૯

મર્યુ હસતણી મેખલાણી જે
ને નિતંબ સમું દાખતી તટ
ખ્યારી હોડન કરી બતાવતી,
તે જુએ ભુવનભળાંછિદ્રથી ૪૦

કડકડે, અગર ધૂપ મહેકતા
હેમ કાચી વરતાય, ઠંડીના
તે પટે ડડી કટીની રત્નો અહે
બાધ છોડ રસિયા નૃપાળને ૪૧

બીતડે પવન મુકત ઝોરડે
દીપકથી ચિર દષ્ટિ માડતી
માથ દેતી મુરતપ્રકાશમા
રાનિઓ બનતી સાક્ષી નેહની ૪૨

૩૯ કાર્તિકી=કાર્તિક માસની ચદ્રિકા=ચાંદની ૪૧ કડકડે=

કડકડા પગ=રેલથી વગેરે ૪૨ બીતડે=અદર

જન્મતા નિરખી વાયુ દક્ષિણે
કુંપળોની સહ આમ્રઅંકુર
એહને, વિરહ ના સહ્યા જતાં,
સ્ત્રી ભુલી કલહ ખેંચી જાય છે. ૪૩

ધારી અંક લઇ ખાટ બેસતો
હીંચકો પરિજનો હલાવતાં
દોરી છોડી લયને મિચે પ્રિયા
—રંભણુ દઢ કરોથી પામતો. ૪૪

લેપ, ચંદન તણો રતને કર્યો
મોતીએ ભૂપણુ ગૂંથિયાં રૂડાં,
રત્ન કાંથી અડતી નિતળ, તે
ગ્રીભ વેષ નૃપને લજે પ્રિયા. ૪૫

આમ્રમોરચુરણાળું મઘ, જે
લાલ પાટલયકો મુવામિત,
તેથી કામ મધુ વીતતાં ક્રમ
ભૂપનો ફરીથી પુષ્ટ થાય છે. ૪૬

આમ ઇન્દ્રિય સુખોજ માણતો
અન્ય કાર્ય લણી ના જુએ નૃપ,
લક્ષણે નિજ જણાતિ ઋતુઓ
કામને વશ વિતાડતો હનો. ૪૭

આમ ઉન્મત છતાં, પ્રભાવને
લે જીતે ન નૃપ કોઈ એહને

લોગપ્રીતિથી થયેલ રોગથી
ક્ષીણ થાય શરી દક્ષશાપશુ ૪૮

દોષ દેખી પણ લોગની ચિન્તે,
ના તને, ન કંઈ વૈધનું મુણે
જો મધુર વિષયે હરાય છે
ઇન્દ્રિયો કયમય પાછો ના વળે ૪૯

શ્રીકૃત્તુ મ્હો, બહુજ અલ્પ ભૂષણો
હાથ ઝાલી કરવું, ધીમો સ્વર,
ક્ષીણતા મકલ ગજ્યક્ષમની
પ્રેમી કેરી તુલના ઘરે તદા પ.

બપને સુધ થતા બને કુલ
અભ્રશુ, શેખીનાં છેલ્લાં જ્યાં ડળા,
ગ્રીષ્મ પદ્મલશુ પક માત્ર જ્યા
દોવી જેવું બહુ ઝીણી જ્યોતનો ૫૧

“પુત્રના જનમ કારણ કહે
યજ્ઞ કે નૃપતિ આ દિને મહી,
ચંદ્ર બીડ જનને કહે ભ્રમ
રોગ જાણ ન થવા પ્રધાન નો ૫૦

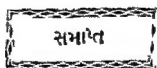
ને નખા બહુ સ્ત્રીઓતણો છતા
દેખનો નયીજ પાવન પ્રજા
વૈધને થડવનાર રોગથી
ના બચેછ, પવનેથી દોષશુ. ૫૩

જાણતા મૃતકવિધિ વશના
શુર સાથ સહુ મત્રી એહુને
રોગ શાન્તિ મિય મહેલબાગમા
ગુપ્ત રીત થકી અગ્નિદાહ દે ૫૪

ચિન્હ જે ધરતી ગુદ્ધ ગર્ભના
રાણીને તુરત મર્વ મત્રીએ
તેડી લોકમન્દી મુખ્ય માણસો
ભૂપની સકલ લક્ષ્મી સોપી છે ૫૫

એ ગીતના નૃપતિમૃત્યુતણા વિવાદ-
ના ઉજ્જુ અશ્રુથી તપી પ્રથમે ગયેલો
તે ગર્ભ હેમઘટના મુખ્યા પડતા
રાજ્યાલિયેકજલ ગીતલથી ઠરે છે ૫૬

લોકો જોતા પ્રમવની બહુ વાટ તેના હિતાર્થે
ધારે તેને જ્યમ ધરતી ભૂ શ્રાવણે જીજ મૂલી,
જેઠી મિહાસન ઉપર તે, વૃદ્ધ વશપ્રધાનો
નાથે પાળે નૃપની પૃથિવી, આણુ ના કોઈ વેામે ૫૭

✓ ૫૪ મૃતક વિધિ-મરેલા પાજ્ઞ કરનારી કિંતા દત્ત રોગના
દરદીને જાહેર રીતે અગ્નિદાહ કરનારી રોગ દેવતાનો સભવ છે
એડુ સચન હોઈ રહે